

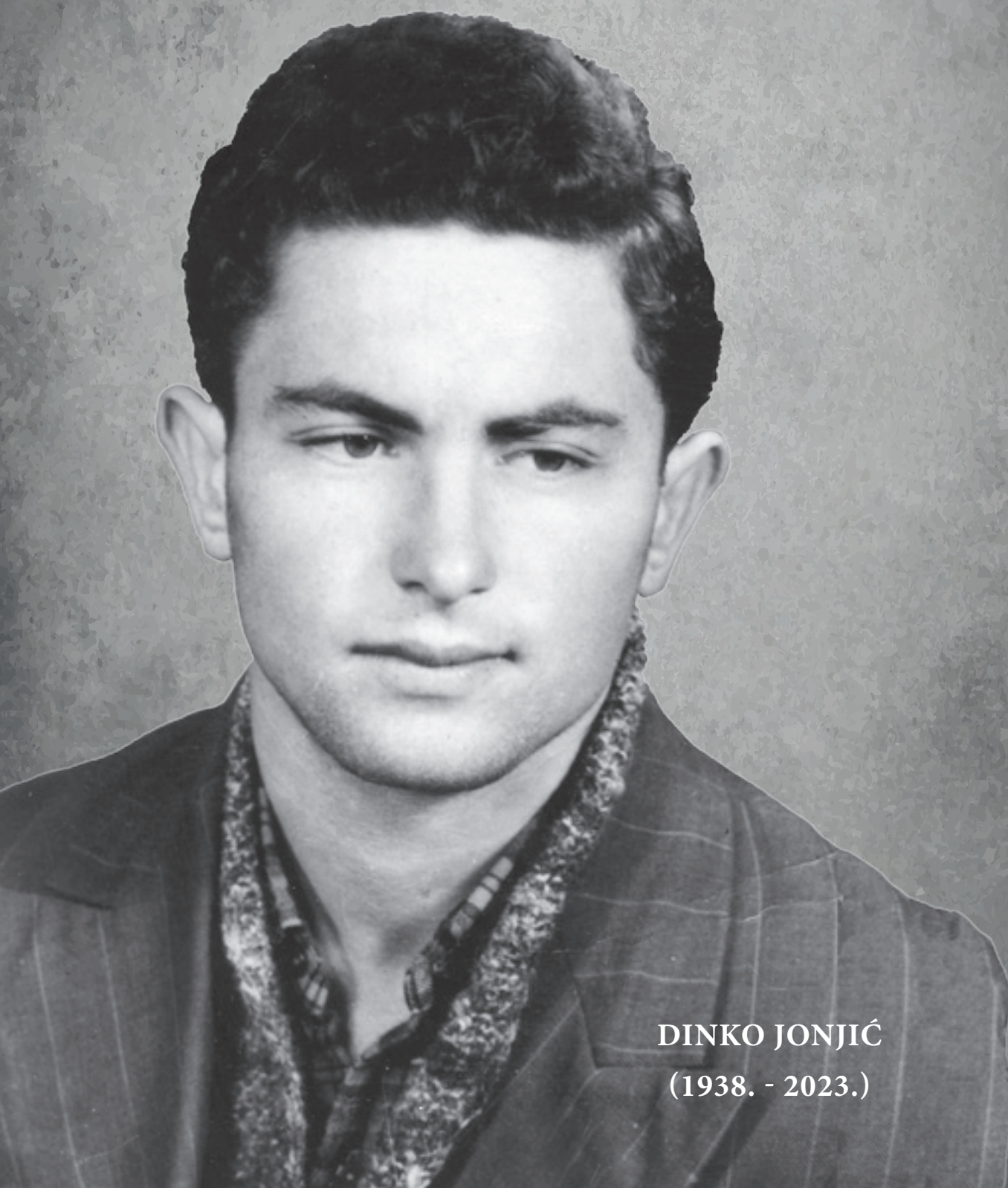
GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA (HDPZ)

ISSN 1331-4688

politički
ZATVORENIK

Godina XXXIV. - srpanj/kolovoz/rujan 2023.

BROJ **296**

DINKO JONJIĆ
(1938. - 2023.)

politički **ZATVORENIK**

**GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA**

PREDSJEDNIK DRUŠTVA
Mr. sc. Marko Grubišić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Josip Ljubomir Brdar, Ivan Gabelica
Anđelko Mijatović, Alfred Obranić

GLAVNI UREDNIK
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA

10000 Zagreb
Masarykova 22/IV
tel. (privremeno): 099/ 670 4175
e-mail: hdpz.podružnica.zagreb@gmail.com
hdpz1990@gmail.com

PRIJELOM I TISAK
GRAFOMARK d.o.o., Zagreb

Pretplata za Hrvatsku i zemlje Europske unije: 40,00 €

Pretplata za prekomorske zemlje: 66,00 €

...

IBAN: HR05 2503 0071 1000 0931 7
Nova hrvatska banka d. d., članica HPB grupe
Varšavska 9, 10000 Zagreb
(za devizne uplate vrijedi isti IBAN)

BIC: VBCRHR22
Nova hrvatska banka d. d., članica HPB grupe
Varšavska 9, 10000 Zagreb

...

Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva pridržava

Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.

...

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim priložima

...

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i pretplatom tel.: 01/ 48 72 433
srijedom od 9.00 do 13.00 sati.

...

ISSN 1331-4688

...

Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 530,00 €
predposljednja stranica u boji: 460,00 €
unutarnja crno-bijela stranica: 330,00 €
1/2 crno bijelo: 159,00 €
1/4 crno bijelo: 93,00 €

KRIŽ JE UVIJEK NA VRHU

Ovih smo se dana mogli ponovno uvjeriti da napadi na temelje tzv. europskih vrijednosti ne jenjavaju, nego naprotiv prelaze u fazu koja proizvodi nezadovoljstvo, otpor, pa i moguće ekscese. Zato se pitamo, dokle dopiru granice protukršćanskog djelovanja u Europi i gdje je tomu kraj? Još više začuđuje, otkud sve dolazi i tko sve potiče na to?

Radi se o inicijativi koja dolazi iz Italije, iz tamošnjeg alpinističkog saveza. Na jednome katoličkom sveučilištu u Milanu pao je prijedlog da se na vrhovima planina ne postavljaju križevi, s perfidnim obrazloženjem kako to vrijeđa sve one koji dođu do vrha, a nisu vjernici, nego su ateisti, agnostici ili su oni kojima križ ništa ne znači. Danas je to samo prijedlog, ali nas iskustvo uči da smijemo smatrati izvjesnim kako će već sutra biti zakonski članak. Komu smeta križ na vrhu planine?

Nakon teška uspona čovjek se uvijek raduje dolasku na vrh. Tada osjeća zadovoljstvo, pobjedu, sreću, spas... A kad osvoji planinski vrh, čini mu se da je najbliže Bogu. Križ pojačava taj osjećaj. Misterij križa i osjećaji koje on budi kad nas dočeka na kraju puta, bez obzira na njegova umjetnička ili neumjetnička svojstva, jačaju naš osjećaj slobode duha, pa ga je u kršćanskom svijetu – a Europa je dva tisućljeća dio tog svijeta, njegovo središte i rasadno – nemoguće zamijeniti kojim drugim simbolom. A osakatiti planinske vrhunce tog simbola znači osakatiti kršćane, napose Europljane i Europu.

Zato veseli otpor onih alpinista koji su se usprotivili tom nasilju. Njihov otpor uljeva nam nadu da su zaštitnici križa jači od onih koji ga napadaju i da će u ovoj bitci iznijeti pobjedu, bez obzira na to da se je i tzv. Europski ustav odrekao izričitog spominjanja kršćanskih korijena Staroga kontinenta. Povijest nas uči da su „na križu mnogi slomili zube!” A ova milanska rasprava poučna je i za nas Hrvate: možda se baš zbog straha od križeva na njihovim vrhovima ni bivši ni sadašnji predsjednici Republike nisu penjali na Velebit ili na Biokovo?

No, zato se je na vrh medijske pozornosti popeo Ivo Goldstein, koji je dao svoj novi prilog progonu vještica, objavivši knjigu „Povijesni revizionizam i neoustaštvo: Hrvatska 1989-2022.” Predstavljajući ju na sve strane – jer prostor koji dobiva obrnuto je proporcionalan vrijednosti njegova rada – na jednoj je televiziji izjavio kako bi oduzeo pravo „amaterima” baviti se propitkivanjem povijesti, jer baš sve novo što se u povijesnoj građi pronade i objavi kao dokument, predstavlja povijesni revizionizam. Dakle, poviješću se smiju baviti samo oni s licencom nekadašnjega ili sadašnjega Centralnoga komiteta?

Laži i mitove, tvrdi naime Goldstein, ne treba propitkivati, a kamoli mijenjati. Istina je propisana, a kao u onom filmu: „Ima 'ko je u ovoj državi zadužen da misli“; drugi nemaju pravo misliti svojom glavom! A ustvari su Goldsteinove teze puno dalekosežnije od puke historiografije: on problematizira hrvatsku državu kao takvu! Žal zbog raspada Jugoslavije on ni ne krije, a tezu da je stvaranje samostalne Hrvatske dalo vjetar u leđa neoustaštvi i revizionizmu, samo je alibi. Pritom se Goldstein ne susteže posegnuti za lažima i izmišljotinama, poput one da su u komunističkoj Jugoslaviji svi građani imali putovnice („pasoše”), dakle – i građanske slobode.

A ne zaboravimo: to je bio hrvatski (a ne jugoslavenski!) veleposlanik u Parizu, gdje je svoju odvratnost prema državi koju je trebao predstavljati i zastupati pokazivao veličanjem komunističke Jugoslavije i Josipa Broza Tita, čiji je lik držao na počasnu mjestu, na zgražanje posjetitelja i hrvatske javnosti uopće.... Treba na to podsjećati, jer se podsjećanjem zapravo pitamo: do kada će mrzitelji hrvatskoga biti u Hrvatskoj nagrađivani i privilegirani? Jesmo li svjesni posljedica tog rashvaćivanja Hrvatske? Do kada ćemo šutke gledati kako nam mladi ljudi, cijele obitelji razočarani napuštaju hrvatsku domovinu, u kojoj ih zamjenjuju horde izbjeglica iz zemalja posve različite kulturne i civilizacijske baštine? Nije li krajnje vrijeme, nije li demografski alarm već odavno upaljen, ne prijeti li nam opasnost da izgubimo najveći kapital – hrvatske ljude?!

*mr. sc. Marko GRUBIŠIĆ, predsjednik
Hrvatskog društva političkih zatvorenika*

GOSPODARI ISTINE

Povijest, kao što znademo, piše pobjednik. Dakle, svi će se složiti da je ono što vrijedi kao službena istina – koliko god pojam istine u kontekstu znanosti o povijesti bio više nego problematičan – i ono što se uči iz školskih udžbenika, djelo pobjednika, manifestacija i potvrda njegove pobjede.

U Hrvatskoj se i danas uči povijest napisana iz jugoslavenske perspektive.

Jugoslavenske su vrijednosti i danas najviše vrijednosti, stvaranje Jugoslavije 1918. i njezina obrana 1941., važni su i „veliki“ povijesni događaji, a njihovi protagonisti „pozitivni“ su likovi koji imaju služiti kao uzor mladim naraštajima.

Nasuprot tomu, oni koji su se Jugoslaviji 1918. protivili – poput Ive Pilara i frankovaca – kao i oni koji su ju rušili i 1918.–1941. i poslije toga – ostali su obilježeni kao izdajice i „kvislinzi“.

Kad hrvatski političari nagovještaju spremnost i žrtvama platiti uspostavu hrvatske države – a na taj su način, svaki u svoje doba, razmišljali i Ivo Frank i Stjepan Radić i Ante Pavelić, pa čak i Vladko Maček – onda je to izdaja i prodaja nacionalnog teritorija, no kad se od Hrvatske zarobljene u jugoslavenski okvir odcijepi istočni Srijem, Boka kotorska i cijela Herceg-Bosna (kako bi braća Srbi bili zadovoljni, a Jugoslavija učvršćena), onda to nije izdaja niti je prodaja nacionalnog teritorija.

Dati Srbiji i Jugoslaviji ono što im nikad nije pripadalo, u Hrvatskoj nije izdaja, nego je dokaz rodoljublja, širine i *antifašizma*.

Kad predsjednici vlade i ministri govore ono što tvrdi i pulski gradonačelnik i istarski župan, da je Nezavisna Država Hrvatska predala Italiji Istru i Zadar, onda to nije demonstracija nepoznavanja elementarnih činjenica iz nacionalne povijesti nego je svjedočanstvo našega „antifašizma“.

A kad se slavitelji tzv. partizanskog „oslobođenja Dalmacije i njezina vraćanja u sastav Hrvatske pod vodstvom maršala Tita“ upita, nije li i Boka kotorska dio Dalmacije, i zašto i ona nije vraćena u sastav Hrvatske, pa makar ta Hrvatska bila napola fiktivna jugoslavenska federalna jedinica, onda to nije pitanje koje je umjesno i logično, nego je puka provokacija običnih „smutljivaca i mutikaša“.

A ako nam je, dakle, propisano da i danas učimo povijest po mjeri Jugoslavije, s kojim se pravom nazivamo pobjednicima?

Nije li to ipak ilustracija naše neslobode i dokaz da borbu za nju valja nastaviti, pa će tek čišćenje svih naslaga i natruha jugoslavenstva na svakom pedlju Hrvatske i u svakom segmentu hrvatskoga društva značiti da smo postigli željenu slobodu?

To je, mislim, leća kroz koju treba promatrati i dva ovogodišnja znakovita događaja, oba povezana s javnim istupanjima odnosno tekstovima politologinje dr. Mirjane Kasapović koja je svoju znanstvenu i neznatnu karijeru satkala na odanosti i Jugoslaviji i Partiji, pa se posljednjih desetljeća – malko zbog bosansko-hercegovačkih, a malko i zbog nekih drugih pobuda – ipak oćutjela ponukanom prokazati pojave i procese što se zbivaju u drugom dijelu toga istoga gnijezda, pa pobrala iznimnu pozornost tzv. općinstva.

Najprije se je proljetos u članku „Zbogom postjugoslavenstvu!“ narugala ocvalim njegovateljima iluzije o postojanju nekog općejugoslavenskog ili barem postjugoslavenskog sentimenta, potom se je pred kraj ljeta posprdno osvrnula na kupusaru mlađahnog naklapala Tvrtka Jakovine o Budimiru Lončaru, pokazujući da Lončar – usprkos svim počastima kojim ga već dulji niz godina časte koje kakve hrvatske protuhe – čak i u jugoslavenskoj, a kamoli u svjetskoj diplomaciji znači onoliko koliko Tvrtko Jakovina („četiri faktografske pogreške na jednoj stranici“) znači u ozbiljnoj hrvatskoj historiografiji, dakle – nimalo.

A tek kad je došla iz jugoslavenskih i poslijekomunističkih usta, osuda jugoslavenske i komunističke mitologije nastale u jednoj retorti, našla je put do tzv. hrvatske javnosti. Kako bi joj mogla biti ponuđena ona iz druge.

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

MITOMANSKO I STVARALAČKO
O EL SHATTU 3

Tihomir NUIĆ

HRVATSKI DRŽAVNI SABOR 1942.:
SPOMENICA SKUPINE ZASTUPNI-
KA IZ STUDENOGA 8

dr. sc. Tomislav JONJIĆ

SUĐENJE NIKOLI KRISTIČEVIĆU
„PIKOČI“ I ANTI GVATIJU 1946.
GODINE 11

Darko UTOVAC

„KAD UMREMO MI KRVNICI, NE
ĆE BITI SVJEDOKA...“ 16

HRVATSKA POLITIČKA
ZATVORENICA DJURDJA
MENEGHELLO DINČIĆ ROĐENA
RUKAVINA 34

Maja RUNJE

DINKO JONJIĆ (1938. - 2023.) .. 37

Alfred OBRANIĆ

UZ SMRT ĐURE PERICE
(1941. – 2023.): I O MRTVIMA
SAMO ČINJENICE 41

Tomislav JONJIĆ

IN DIESER AUSGABE 47

IN THIS ISSUE 48

SNIMA SE FILM O HRVATSKIM POLITIČKIM UZNICIMA!

Kako hrvatska država ne pokazuje interesa za očuvanje uspomene na hrvatska stradanja u nekomunističkoj i komunističkoj Jugoslaviji – valjda s ciljem da se jugoslavenstvo predstavi u prihvatljivu svjetlu, kako bi se u određenom trenutku moglo obnoviti i u državnompravnom obliku! – sve je već desetljećima prepušteno Hrvatskom društvu političkih zatvorenika, nekim srodnim udrugama (poput Hrvatskog domobranstva, Udruge Macelj 1945. i sl.) te samoprijegoru i ljubavi pojedinaca (nekolicini povjesničara, nešto većem broju publicista i brojnijim žrtvama odnosno njihovim potomcima).

Zahvaljujući tom nemaru, more dokumenata i bezbrojna svjedočanstva zauvijek su izgubljena. (Da to vrijedi i za dokumente iz kasnojugoslavenskog

doba, bjelodano svjedoči toliko prešućivani podatak da su sudski spisi iz 1972. – dakle, postupci protiv *proljećara* iz Zagreba – dijelom pronađeni na smetlištu tadašnjega zagrebačkoga Okružnog suda, dok su neki doslovce uništeni ili ukradeni, poput sudskih spisa iz postupaka protiv splitskih *proljećara*.)

Na stranicama *Političkog zatvorenika* više od tri desetljeća se ratuje protiv te pošasti – u biti novoga organiziranog zločina protiv hrvatskog naroda i njegove drža-

ve – a ovih dana je u suradnji Hrvatskog društva političkih zatvorenika i Hrvatskoga filmskog instituta počelo snimanje filma o hrvatskim političkim uznicima. Hrvatski filmski institut (*Croatian Film Institute*) 2015. je sa skupinom hrvatskih rodoljuba i zaljubljenika u film u SAD-u utemeljio **Nikola Knez**, a neke plodove njihova rada zainteresirani mogu pronaći na međumrežnim stranicama te ustanove (<http://hfi.mobi/>).

Pozivamo sve hrvatske političke uznike da se odazovu pozivu koji prime izravno od Instituta ili Hrvatskog društva političkog zatvorenika te svojim svjedočenjem pridonose dokumentiranju hrvatskog stradanja od Jugoslavije i jugoslavenstva. (Ur.)

GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA (HIDPZ)

politički
ZATVORENIK

GODINA VII. - LISTOPAD 1997. - CIJENA 10 KM BROJ 67

- Uz drugu obljetnicu smrti fra Ferde Vlašića
- Hrvatsko domobranstvo kroz povijest
- Jugoslavenstvo Frana Supila
- Obćanja američkih pisara
- Fra Andrija Radoslav Glavač
- Hrvatska knjiga mrtvih
- Blamaža tzv. Poticajnog odbora
- Dokumenti, sjećanja, svjedočenja...

TRAŽE SE STARI BROJEVI!

Gospodin Ante Milovac iz Drniša traži *Politički zatvorenik* br. 85 (travanj 1999.) i 87 (lipanj 1999.) te sa zahvalnošću moli potencijalnog darovatelja ili prodavatelja da mu se javi na tel. 091-6178-977.

MITOMANSKO I STVARALAČKO O EL SHATTU

Sve dok domovinu čini narod konstituiran u suverenu naciju, nema problema s njegovim poimanjem pravde. Suverena nacija ne čini zlo svojim članovima. Nepravda je povezana s nedostatkom nacionalnog suvereniteta.

Simone Weil

Civilizirane države traže povijesnu istinu ne zbog nje same, nego zbog njezine funkcije u političkoj zajednici. Politička zajednica, naime, zna tek onda što je, kad sazna u kakvoj se zajednici nalazila u prošlosti. Povijesna istina pretpostavlja slobodnu dušu i stvaralački duh. Prošlost nam nikada nije dana na dlanu. Čak i najpronijljiviji povjesničari s dugim stolovima i velikim arhivima iza sebe, nikada nam ne mogu dati prošlost jednom zauvijek. To pokazuje koliko je učinkovita politika koja je neraskidivo povezana s kreativnim pamćenjem.

Nasuprot tome neodgovorni suvremeni hrvatski političari nastavljaju njegovati lažnu jugoslavensku komunističku prošlost o „partizanskim nadljudskim oslobodilačkim podvizima i uspjesima“. Današnja Hrvatska je stoga jedina država Europske unije čija vlast, inkorporirajući četništvo da bi pojačala omalovažavanje naroda, kontinuirano propagira komunistički totalitarizam pod krinkom slavljenja „antifašističkih ustanaka“ i tako beskrupulozno vrijeđa, ponižava i kleveće stotine tisuća hrvatskih žrtava i njihovih potomaka. Bestidna, licemjerna i kamuflirana vlast nastavlja sramoćenje hrvatskoga naroda istim metodama kao i njezini opskurni prethodnici iz vremena nepostojanja hrvatske države.

Loš kućni odgoj!

Na primjeru naoko bezazlenoga humanitarnog, osamnaestomjesečnog zbjega u El Shattu, pod pokroviteljstvom britanskih saveznika, pokazat ćemo koliko je postjugoslavenska elita povijesno neobrazovana i etički neosjetljiva.

El Shatt je predjel u Sinajskoj pustinji nedaleko od Sueskoga kanala, na egipatskome državnom tlu. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata Englezi su u El Shattu podignuli logor za 8. britansku armiju

Piše:

Tihomir NUIĆ

koji je, nakon što se ona uputila u ratni pohod protiv Nijemaca u Africi i Italiji, stavljen na raspolaganje hrvatskim izbjeglicama iz Dalmacije.

Većina izbjeglica je iz Dalmacije dopremljena potkraj 1943. i u prvoj polovici 1944. U zbjegu se našlo najviše Hrvata, oko 80%, a 7% bili su Srbi, uz nešto Slovenaca, Židova i drugih. Točan broj izbjeglica u logoru nije utvrđen, *Hrvatska enciklopedija* navodi broj od 20.000. O izbjegličkom logoru u El Shattu nema puno stručne literature. U ozbiljnije radove spadaju, prema **Gojku Boriću**, doktorska disertacija **Matea Bratanića**, obranjena na Zadarskom sveučilištu, i članak **Marina Karabatića** s Hrvatskoga povijesnog instituta. Na žalost Bratanićev doktorski rad nije objavljen, a Karabatićev članak propušta, prema Boriću, navesti što je prouzročilo taj veliki zbjeg.

Gojko Borić

Bivši predsjednik **Ivo Josipović** je u Podgori 12. travnja 2014. sudjelovao u „proslavi 70-te obljetnice zbjega 40 tisuća Dalmatinaca u El Shattu“. Prema Josipoviću, partizani su organizirali zbjeg u El Shatt da ljudima stvore „mir i sigurnost“.

Na neprikladan Josipovićev govor osvrnuo se poznati hrvatski emigrant i sudionik zbjega, Podgoranin Gojko Borić, rođen 1932., koji je 1954. pobjegao iz Jugoslavije. Od 1962. posvetio se kulturnom i političkom djelovanju djelovanju te je prevodio, bio reporter, komentator, urednik i na kraju 35-godišnjeg rada ravnatelj Hrvatske redakcije radija *Deutsche Welle*. Prema Boriću izbjeglica je bilo najviše 32 tisuće, a „zbjeg u Egiptu nije bio nikakva borbena operacija nego isključivo humanitarno zbrinjavanje uz pomoć britanskih saveznika“.

Kolika žalost za jednu državu kad sveučilišni profesor prava i predsjednik države iz ideoloških razloga nije u stanju razlikovati borbenu operaciju od humanitarne akcije!

Nakon kapitulacije Italije u rujnu 1943. i kratkotrajne partizanske vladavine do studenoga iste godine, Wehrmacht je uz pomoć hrvatskih postrojbi munjevitom zaposjeo cijelu jadransku obalu. „Zbjeg je zapravo bio rezultat posve krive partizanske procjene njemačko-ustaških namjera. Nijemci su bili temeljitiji od Talijana, brzo su osvojili sve otoke osim Visa. Sve to mudro partizansko vodstvo nije predvidjelo, pa se na malom otoku Visu, osim brojnih partizana i domaćega svijeta, ali pod vojnom zaštitom Britanaca, našlo prekomorno pučanstvo koje nije bilo moguće smjestiti i prehranjivati. Nije preostalo ništa drugo nego izbjeglice uz pomoć Britanaca prebaciti u južnu Italiju, no prije ukrcavanja u njihove ratne brodove par-

tizani su temeljito 'pročešljavali' sve pojedince sumnjiva izgleda, spriječivši odlazak u zbjeg onima koji su bili sposobni za rat. Bilo je i tragikomičnih situacija kad su pod haljinama napipali muške udove i odmah za ratovanje sposobne muškarce odstranili od njihovih vapijućih obitelji. U partizane se odavno nije išlo dragovoljno, Titova vojska naveliko je mobilizirala sve koji su mogli nositi puške. Toliko o borbenosti NOV-a, o kojoj tako zadivljeno govori Titov gardist Josipović.“

Komunisti su doduše *pro foro externo* dopustili svećeničku prisutnost u logoru kao i mise i vjeronauk, ali ne bi bili ono što jesu, da nisu imali svoju tajnu policiju koja je djelovala bez dopuštenja saveznika i bez znanja izbjeglica. Izvješća je dobivao Centralni odbor zbjega (COZ) i nitko drugi. Bilo bi zanimljivo znati gdje se nalaze i kakav je sadržaj tih „materijala“.

„Moja obitelj bila je šokirana smrtnom presudom našemu stricu **fra Frani Boriću**, franjevcu koji nikome nikad nije nešto krivo načinio“ piše Borić. „Jedina je njegova 'krivnja' bila što partizanima nije htio dati svoju lovačku pušku, dobro znajući da će njom ubijati nevine ljude. U mojoj Podgori komunisti su ubili više civila nego sve ostale vojske, uključujući ustaše, četnike, Talijane i Nijemce.“

Crtana pripovijest o El Shattu

Kako se umjetnost izražava o mjestu s posebnim pravilima i zakonima kao što je bio El Shatt? **Helena Klakočar**, s hrvatskom i nizozemskom adresom, objavila je strip, grafičku novelu o zbjegu u El Shattu, s glavnim licem dječakom Gojkom Borićem, pod naslovom *El Shatt – fragmenti*, Zagreb, 2023.

Ovim kolosalnim radom autorica izražava patnju i bijedu koju rat, strah i nesigurnost nanose nedužnim ljudima.

Crteži prikazuju likove neuljepšano, sa zabrinutim licima, punim tegobe, bespomoćno izručene na milost i nemilost pakosnim i grubim moćnicima.

Na temelju razgovora s preživjelim sudionicima, među kojima su bile njezina baka i mama, čitanja postojeće literature, traganja po internetu, te čitanja dnevnih zapisa **Phyllis Mackenzie**, Škotkinje, koja je bila administratorica kampa u El Shattu, Klakočar je pravila skice. Kasnije je ručno crtane crteže na papiru obrađivala digitalno. Nastao je fenomenalan rad iz perspektive ondašnje djece između 12 i 14 godina. U knjizi je našlo mjesta sve ono što je djecu mučilo poput gladi i straha, nezadovoljstva s klimatskim uvjetima, zabrinutosti roditelja, iščekivanja i nade u povratak u domovinu. Tekst u knjizi napisan je na podgorskom idiomu.

Na početku knjige stoji izdaja. Na putu u školu djecu su zaustavljali alkoholizirani

talijanski vojnici, bespotrebno ispitivali, strašili i smetali im prolaziti. Kad se Gojko jednoga dana vraćao doma iz škole, ugleda ispod zida pištolj. Razgleda okolicu, nikoga ne vidi, strpa ga na brzinu u torbu i sakrije u zidine, misleći da bi ga u kući mogli naći Talijani, pa bi otac nastradao. „Jesi li ovdje nešto našao?“ pita sutradan vojnik dječaka. „Nešto?“, odgovara upitno i pomalo drsko Gojko. Jedinstvena je virtuoznost ovog crteža s naoružanim snuženim vojnikom i dječakom trijumfalnog izraza lica.

Ali što vrijedi pištolj ako nitko za nj ne smije znati? Gojko je povjerio tajnu svomu školskom kolegi Lovri, jer je bio uvjeren da on jedini koji ju zna čuvati. Pokazao mu je pištolj i skrovište. Lovro je bio spretniji i uspio ga je otvoriti te povaditi metke. Sanjali su da će njime potjerati Talijane čim još malo porastu i ojačaju. Tek što je počela kružiti priča da Talijani odlaze, a Nijemci dolaze i da će pobiti sve Podgorane, Gojko otkrije da je pištolj nestao. Nakon nekoliko mjeseci Lovro, koji je uporno poricao izdaju, u El Shattu mu je priznao da je ukrao pištolj i darovao ga partizanima. Laž-

ni proroci i licemjerni apostoli razaraju sve pa i dječja prijateljstva.

Klakočar se svojom umjetnošću zalaze za ugrožene, za majke i njihovu djecu. Moćna ženska figura trpa u vreće robu, jer večeras kreću prema Hvaru. Prava je umješnost prikazati Podgorane kako u redu prilaze brodu s kozom po imenu *Bila*. Kad se brodski redar usprotivi ulasku koze na brod, mama File mu postavi pitanje, hoće li on hraniti njezine četvero djece?

Olujno jugo dolazi, nema vremena za rasprave, koza je na brodu. Nevrijeme, kiša, brod se ljulja na golemim valovima, ljudi povraćaju. Stigavši na Hvar umorni, mokri i bolesni, dobiše dnevno po 3 srdelice i komad kruha po glavi.

Pogled na logor u El Shattu

Koza s 2 ½ litra mlijeka na dan pokazala se spasonosnom!

Bila je zapravo simbol otpora, pa nije mogla dalje putovati. Partizani su odlučili krenuti iz lošeg u gore, na Vis, gdje nije bilo ni hrane ni vode, a nakon toga u talijanski Bari, gdje također nije bilo sreće, pa u Kalabriju na jugu Italije i naposljetku u Port Said, a odatle u pustinju El Shatt. Ne samo zbog svoga tužnog sadržaja, slike umjetnice Klakočar šalju i jasnu političku poruku o nesposobnom organizatoru zbjega, čija svrha nije prvenstveno spas ljudi, nego ideološka propaganda.

Najbolja ilustracija za ovu tvrdnju je Gojkov san, zapravo trauma, (str. 92.-94.) da leti visoko u balonu, a iznenađeno mu prijete Talijani, te jedan skače na balon i probuši ga. Gojko pada, tata širi ruke da ga uhvati, ali ne uspijeva. Gojko pada u more i viče. Crtež buđenja na brodu, majčina ruka spasa i umireni Gojko, krije u sebi zrnice vječnosti.

Pustinjska nigdina El Shatt je pijesak i veliko razočaranje. Izbjeglice su koristile šatore za „privremeni“ boravak,

ne znajući koliko će ta privremenost trajati. Kuhali su sami, izdavali novine, organizirali škole i crkve pod šatorima. Zima je. Pustinjski vjetar je puhao danima i danima je bilo mračno od pijeska i prašine u zraku. Šatori nisu mogli pružiti potpunu zaštitu ni od pijeska ni od hladnoće, a još manje od 42 stupnja vrućine. Da se spriječe očne upale, svi su morali dolaziti na redovita ispiranja očiju. Centralni odbor zbjega (COZ) je organizirao život u kampu. Tuberkuloza, trbušni tifus, šarlah i ospice su pokosile oko 589 djece. Tu u pustinji pokopano je 715 djece i odraslih. Ukupan broj stradalih na izbjegličkom putu je 856. Nakon 18 mjeseci života u pustinji, došlo je vrijeme povratka koji se sporo odvijao.

Klakočar je sjajna crtačica koja zna svoj zanat. Umjetnica sažima svoje motive i daje im oblik. Ona prikazuje naturalistički prizor, koji često ne preuzima iz stvarnosti, već iz drugih izvora. Zapanjujuće je da kad god se radi o borbi i nemiru, Klakočar svojim slikama daje nevjerovatnu dinamiku, što dovodi do

ekspanzivnih ili čak slikovitih gesta u njezinim figurama.

Kad je riječ o ugroženima ili ožalošćenima, Klakočar, u čijoj su umjetnosti uvijek u središtu ljudi, redovito nalazi zatvorenu formu. Tada dvoje ili više ljudi u zagrljaju pronalazi bliskost, solidarnost i prisnost. Velika umjetnost koja ispravlja krivotvorine! Nažalost, promicanje njezine knjige preuzele su uglavnom ljevičarske udruge i pojedinci čiji su pretci u El Shattu bili u ilegali i nastojali sve kontrolirati.

Ipak im se u tome prilično uspješno suprotstavljala Katolička crkva što je odlično dokumentirao prije navedeni povjesničar Mateo Bratanić u svom znanstvenom radu „Vjera i vjerska praksa u hrvatskim zbjegovima u El Shattu (1944.-1946.)“, Zadar, 31. ožujka 2011. Bez njegovih radova nije moguće cjelovito sagledavanje života hrvatskih izbjeglica u El Shattu kao rijetkom primjeru vanjskim političkim prilikama iznuđene *narodnofrontovske* koegzistencije među Hrvatima u Drugome svjetskom ratu.

NAŠ NUTARNJI SVIJET (57.)

POLITIČKI STAVOVI, LIJEVI I DESNI

Politika je aktivnost kojom strukturiramo društvo. Ljudi su uvijek tijekom povijesti uređivali odnose unutar skupina u kojima su živjeli, pa i suodnose sa skupinama u svome susjedstvu. Neuroznanstvenici opisuju kako su dijelovi predodžbi o načelima društvenoga života u nama i genetski, prvenstveno brižnost, ispravnost, lojalnost, prihvaćanje autoriteta i potreba za redom. Možda bi se čak moglo reći da su skupine u kojima je bilo više pojedinaca s nadprosječnom političkom genetikom uspješnije stvarale suvremene kulturne zajednice, narode.

Ima neuroznanstvenika koji tumače da je politička genetika i finije diferencirana, da se jedan dio ljudi rađa nagnjući prema liberalnome, a drugi dio prema konzervativnijemu. Sigurno je da se dio ljudi rađa s više volje za investiranje u uređivanje društvenog života, a drugi s manje. U bitnome politički stavovi ipak se oblikuju promatranjem, učenjem te vlastitim i obiteljskim iskustvima. I uvijek su povezani sa svjetonazorom, a koji se oblikuje istovremeno i usporedno, i to istim načinima kao i politički stavovi – iskustvom, odgojem i učenjem. Politički stav je skup zamisli o načelima prema kojima treba pristupiti uređivanju društva, a svjetonazor je ukupnost osobnog pogleda na nutarnje, o tome kako tumačiti svijet, i o tome kako razumjeti život.

Svi znamo, politička uvjerenja ljudi su raznovrsna, često i divergentna. I ispunjena su velikim energijama, pa i potencijalno eksplozivnim emocijama, jer riječ je o odlučivanju o onome što je vezano uz bitne dijelove naših egzistencija. Živimo srećom u Europi, u demokracijama, političke ideje i planovi stilizirani su po strankama, a školovanje,

Piše:

Maja RUNJE

dobri običaji i zakoni olakšavaju međusobne interakcije.

Stranke danas obično dijelimo na lijeve i desne. Lijevo i desno su točke ili dužine na vodoravnoj koordinatnoj osi i razumije se da tako jednostavno linearno opisivanje prikazuje tek grubu sliku. Istina, baratamo i složenijim grafičkim prikazima, politologija je razvila nacрте u koordinatnim sustavima s više osi, s brojnim dodatnim elementima, primjerice: lijevo-kršćansko, neoliberalno, EU-skeptično, monarhisti, komuni-

niti da sami javno kažu što misle, zato što ne žele pokazati stavove i izazvati moguće antagonizme drugih osoba ili drugih skupina, ili zato što sami pripadaju onima koji puno kritiziraju a malo predlažu.

Današnje velike europske stranke same sebe najčešće opisuju lijevim centrom ili desnim centrom te žele naglasiti da su, na apscisi, blizu središnjoj društvenoj točki. Lijevi centar su socijalističke stranke, a desni centar kršćanski demokraci, koji se u Europskom parlamentu okupljaju kao pučani. Lijevo od lijevog centra bila bi ljevica, a desno od desnog centra desnica, koju danas češće nazivaju populistima.

Zanimljivo je da je posljednjih godina europsko desno krilo – desni centar i dalje desno – zadobiva na snazi. U Španjolskoj, koja je dugo bila većinski crvena, nedavno je pobijedila Španjolska narodna stranka (PP), a jaka je i konzervativna stranka Vox. U Mađarskoj je prošle godine u travnju Viktor Orban sa svojom strankom Fidesz – Mađarski građanski savez (MP SZ) zadobio dvotrećinsku većinu u parlamentu a on sam četvrti predsjednički mandat u nizu, pa makar je opozicija nastupila ujedine-

no. U Francuskoj u zadnjih deset godina svake godine sve više birača bira desno i Marine Le Pen ima vrlo dobre izgledе za pobjedu na sljedećim izborima. U Italiji je u rujnu 2022. Giorgia Meloni sa svojom strankom Braća Italije (FdI) s lakoćom izbila na prvo mjesto. U Švedskoj je sve jača stranka Jimmija Akessona Švedski demokrati (SD), a u Finskoj koalicija Prvo Finci (PS), koju vodi Riikka Purra. Grčka je također skrenula desno, na izborima 2019. stranka Nova demokracija (ND) Kyrakiosa Mitsotakisa bila je dvostruko jača od lijeve Syrize, a u parlament su ušle i desne stranke Grčko rješenje (EL) i Spartanci (SP) i svi su sku-

Crtež: Stipan Runje

sti, zeleno, regionalno, zaštita životinja, umirovljenici. Ipak, lijevo i desno ostaju osnovnom simbolikom.

Većina ljudi nerado pristaje da ih se opisuje lijevima ili desnima, zato što osjećaju preveliku jednostavnost podjele ili zato što nasljeđuju specifične nacionalne povijesne političke ideje koje se u bitnome ne svrstavaju lijevo ili desno. U pojedinim slučajevima i zato što su im stavovi pomiješani, primjerice – važne su im nacionalne vrijednosti i kršćanska koncepcija obitelji (desno), ali su u obrazovnoj politici za dugo zajedničko školovanje djece (lijevo). Ali ima i ljudi koji uopće ne će htjeti da ih se opisuje pa

pa znatno nadjačali ranije vrlo jake grčke socijaliste i komuniste.

U Njemačkoj je vrlo snažna Alternativa za Njemačku (AfD), u ovom času na svojoj strani ima 20 posto birača. AfD raste i dalje i tek što nije nadjačala Socijaldemokratsku stranku Njemačke (SPD), koja je desetljećima bila vrlo jaka, a od 1969. gotovo uvijek na vlasti. No AfD bombardiraju sa svih strana optužujući ju za populizam, i to ne samo ljevičari, već i političari Kršćansko-demokratske unije (CDU-a) te i oni iz bavarske Kršćansko-socijalne unije (CSU-a). Neprestano ponavljaju da koalicije ne će biti moguće ni na kojoj razini. AfD napadaju čak i velike udru-

ge katoličkih laika, traže da članovima AfD-a bude zabranjeno zapošljavanje u katoličkim vrtićima, staračkim domovima i bolnicama.

Ali, tko su uopće populist! Naziv sugerira da bi to bile stranke koje u svojim programima i u svom djelovanju potiču niže i primitivnije političke porive ljudi, ono što se lako može zapaliti, pa i okrenuti protiv drugih, posebno protiv manjih i slabijih. Ali, zar su milijuni Poljaka primitivci i rasisti – već godinama većinski biraju navodno populističku stranku Pravo i pravda (PiS)?!

Istina, političari mnogih od ovdje spomenutih desnih stranaka glasno na-

stupaju protiv svetinja središnjih i lijevih političkih struja. Protiv su toga da vrata budu širom otvorena za izbjeglice iz afričkih i azijskih zemalja, ne žele rodnu teoriju i politiku, dosta im je panike o klimi. I gotovo svi naglašavaju da obitelji pripada posebno mjesto i briga, i da je ideal obitelj s dva roditelja, ocem i majkom. I također, možda najzanimljivije, dopuštaju mogućnost nacionalnog ponosa i nacionalnog sjećanja koje nije diktirano s tuđeg mjesta. Tako na skupovima AfD-a prvi put vidimo mnoštvo njemačkih zastava, jednu do druge.

Politička borba među ljudima bit će vječna, tako to i mora biti. A Hrvati sigurno ne će odustati.

ZVONKO BUŠIĆ: DESET GODINA

Deset je godina prošlo od jutra kad je svako hrvatsko srce potresla vijest o smrti Zvonka Bušića.

A još tužnija od te vijesti bila je stravična spoznaja da je svojom smrću – nakon više od tri desetljeća tamnovanja u američkim zatvorima – Zvonko svima nama htio pokazati ono što se u svome kuka-vičluku ne usuđujemo sami priznati: do koje nam je mjere uspjelo poniziti i obezvrijediti zemlju za koju su pale tolike stotine tisuća, tu ovu „najdivniju domovinu cijeloga planeta“, koju nakon oslobođenja već desetljećima vode u novo ropstvo i konačnu propast.

Ako mi šutke promatramo stranputicu na kojoj se nalazimo, Zvonko Bušić nije htio šutjeti. Nije šutio u mladosti, nije šutio ni četiri desetljeća prije smrti, a nije šutio ni onda kad su

po njemu pljuvali i klevetali ga. Bio je i ostao onaj pjesnički i nacionalni „krik s krovova“.

I zato je o desetoj obljetnici njegove smrti na njega stihovima kojima se nema što dodati, podsjetio njegov prijatelj fra Jozo Grbeš:

“Prijatelju deset godina kao kap kiše,
kao jutarnja rosa.
Zaborav ne postoji jer nam je ljubav
jača!
Čuj, otišao si, a ovdje isto i dalje!
Laž još uvijek sebi laže!
Ali hrabri će se dizati!
I tvoje ime spominju.

Nije uzalud.
Nikada hrabrost nije uzalud!
I zbog tebe...
Valja uspravno stati. Dignuti glavu.
Šapniti molitvu.
Udahnuti povijest velikih.
I ne biti kukavica u danu običnom,
niti u trenutku teškom!

I zbog tebe...
Hvala ti. Jer zbog tebe ideali još postoje!”

HRVATSKI DRŽAVNI SABOR 1942.: SPOMENICA SKUPINE ZASTUPNIKA IZ STUDENOGA (U POVODU 80. OBLJETNICE) (IV.)

U sprkos *ostrožinsko-fočanskim* i sličnim domišljanjima te više-desetljetnim krivotvoriteljskim pothvatima jugoslavenske historiografije, nije, dakle, Nezavisna Država Hrvatska bila ustrojena na staleškom načelu, niti je Hrvatski državni sabor iz 1942. bio staleška ustanova. A upravo njegov stranačko-politički sastav bio je središnjom točkom okapanja među suvremenicima, pa i u kasnijoj političkoj emigraciji, a na koncu i u historiografiji.

Smisao tih okapanja bio je posve bjelodan, jer je iz stranačko-političkog sastava Hrvatskoga državnog sabora bilo moguće zaključivati o legalitetu i političkom legitimitetu tog tijela te ocjena, stajališta i zaključaka koje je ono donijelo (uključujući i jedini saborski zaključak koji je proglašen kao zakon), ali se iz toga neminovno zaključuje i o legalitetu i političkom legitimitetu onih snaga koje su se našle nasuprot njega, na nehrvatskoj i protuhrvatskoj, jugoslavenskoj strani, dakle – o legalitetu i legitimitetu središnje struje bivše Hrvatske seljačke stranke oko Vladka Mačeka (odnosno, u krajnjoj liniji oko Petra II. Karađorđevića, jugoslavenske izbjegličke vlade i njezina ministra vojnog, *đenerala* Draže Mihailovića), kao i o legalitetu i legitimitetu Zemaljskoga antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) kao instrumenta Komunističke partije Jugoslavije u borbi za obnovu jugoslavenske države i pobjedu boljševičke revolucije.

Time što je predviđala da se kao članovi Sabora imaju pozvati osobe iz pet kategorija, Zakonska odredba o Hrvatskom državnom saboru je, kao što smo vidjeli, načelno bila postavljena široko, pa su tri kategorije (svi živući hrvatski narodni zastupnici Hrvatskog sabora iz 1918., svi hrvatski narodni zastupnici izabrani u prosincu 1938. te svi osnivači i doživotni članovi Glavnog odbora bivše Hrvat-

Piše:

Dr. sc. Tomislav JONJIĆ

Janko Tortić je, prema svemu sudeći, imao važnu ulogu u izboru članova Sabora iz redova bivšega HSS-a

ske seljačke stranke) mogle činiti snažan neustaški blok – pri čemu se nije moralo činiti nužnim da bi i pripadnici četvrte kategorije (bivši pravaški prvaci) morali u stranačko-političkom smislu bezuvjetno stati uz ustaški pokret – ali je Pavelić u njezin 3. članak ugradio osigurač: norma je predviđala da u Sabor ne će biti pozvane osobe koje pripadaju bilo kojoj od pozvanih kategorija saborskih članova, ako bi se odnosila na osobe koje su se „ogriježile o probitke Nezavisne Države Hrvatske ili povriedile čast i ugled hrvatskog naroda.”¹

Propis je, dakle, bio uopćen i rastezljiv te je omogućavao i arbitrarno postupanje.

1 Zakonska odredba o Hrvatskom državnom saboru, *Zbornik zakona i naredaba* 1942., 93.

No, nakon što je posljednjeg dana siječnja Pavelić „sve spise, koji se odnose na ustupu Hrvatskog državnog sabora“ ustupio predsjedniku Vrhovnog suda Nikoli Vukeliću, kako bi ovaj u skladu sa zakonskom odredbom popisao članove budućeg Sabora, taj je popis, pored pravno i politički logičnih te posve jasnih i određenih mjerila, ipak sastavljen prema čvršćim i objektivnijim kriterijima kojima se ta arbitarnost u znatnoj mjeri izbjegavala, premda nije u cijelosti izbjegnuta.

Vukelić je, naime, 7. veljače 1942. dao objaviti proglas s popisom 204 osobe koje su pozvane preuzeti saborski mandat, navodeći da su u popis – prema njegovu slobodnom sudačkom uvjerenju – uneseni svi zastupnici Hrvatskog sabora 1913.–1918. koji su živi i koji borave na području Nezavisne Države Hrvatske, kao i svi zastupnici izabrani na izborima 1938. „bez obzira na pripadnost bivšim strankama.”² Nema dokaza da je bilo tko neposredno utjecao na to Vukelićevo slobodno sudačko uvjerenje, ali je lako pretpostaviti da konačni popis nije nastao bez Pavelićeva utjecaja.³

Nisu u taj popis, nastavio je Vukelić u tom proglasu, mogli biti uneseni oni zastupnici koji su napustili područje Nezavisne Države Hrvatske; oni koji su se – premda od naroda izabrani – dali naknadno imenovati ili birati za jugoslavenske senatore; oni koji su dobili vjerodajnice, ali nisu bili dobili potreban

2 „Hrvatski državni sabor sastavljen. Proglas predsjednika Vrhovnog suda“, *HN*, 4/1942., br. 347, 8. II. 1942., 1. Tekst je uvršten i u: *Hrvatski Državni Sabor*, 29.-32.

3 Vukelićevo pozivanje na „slobodno sudačko uvjerenje“ može se samo nepravnicima činiti zazornim, jer: i danas sudci u uljudenim zemljama, pa i u Hrvatskoj, dokaze ocjenjuju slobodno, bez formalnih dokaznih pravila koja vrijede samo u nekoliko iznimno rijetkih situacija; svagdje drugdje sud primjenjuje propise upravo u skladu sa svojim slobodno formiranim uvjerenjem.

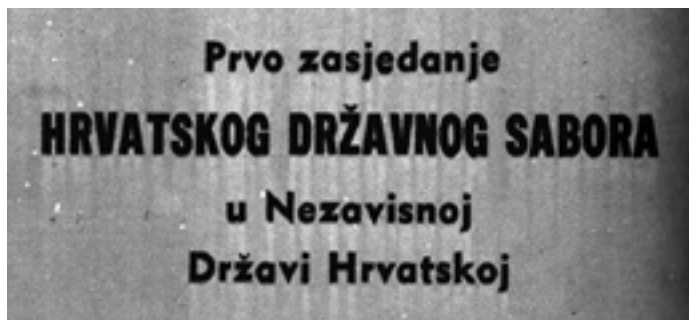
broj glasova, te oni koji su u travnju 1941. „uzradili proti uzpostavi“ hrvatske države stupanjem u Simovićevu vladu, pozivanjem na otpor Osovinu (a time i uspostavi Nezavisne Države Hrvatske) te pozivanjem naroda da stoku i konje stavi na raspolaganje vojsci Kraljevine Jugoslavije.⁴

Također je izostavljen i onaj koji bi inače bio obuhvaćen tekstom zakonske odredbe, ali se je, prema tom Vukelićevu „slobodnom sudačkom uvjerenju“, „bilo na koji način o probitke Nezavisne Države Hrvatske ili povriedio čast i ugled hrvatskog naroda nakon [sic!] uzpostave države“.⁵

Time je ostavljen dodatni prostor za arbitrarno postupanje. No, valja uočiti kako prvotni popis 204 osobe nije bio konačan ni zatvoren, jer je predsjednik Vrhovnog suda priopćio kako su od osnivača bivšega HSS-a u popis ušla dvojica još živih potpisnika prvoga njezina programa (nije ih poimence naveo, ali je očito da su to bili Ante Irgolić, sada župnik u Farkašiću te Franjo Škrinjar, župnik u Đelekovcu),⁶ dok je od doživotnih članova Glavnog odbora bivšega HSS-a i od članova Vijeća bivšega HSP-a u popis uvršten jedan dio osoba, „dok je drugi dio, radi prevelikog broja, određen za zamjenika koji će doći na mjesto uvrštenih za slučaj, da koji od njih bilo s koga razloga prestane biti članom Sabora“.⁷

U *jugoslavenstvujućoj* literaturi, daka-ko, nikad nije problematiziran izostanak odnosno zaobilazanje dijela članova pravaškoga stranačkog vodstva pri sastavljanju popisa saborskoga članstva – za njih se smije pretpostaviti da bi bili za hrvatsku državu i onda kad bi možda u stranač-

ko-političkom smislu bili protivnici ustaštva – ali se je redovito (osim u slučajevima kad je HSS za račun Komunističke partije Jugoslavije trebalo okriviti za *petokolonsko* djelovanje!) isticalo kako je primjenom kriterija za koje se odlučio tadašnji predsjednik Vrhovnog suda, iz popisa saborskih članova bio isključen određeni, pa i znatan broj narodnih zastupnika bivšega HSS-a ili njihovih zamjenika.

Plakat u povodu otvorenja Hrvatskoga državnog sabora 1942.

To se je osobito isticalo iz emigrantskih mačekovskih redova, dok se je s druge strane znalo također ići u krajnost, pa ustvrditi, primjerice, kako primjenom spomenutih kriterija iz zakonske odredbe, na preuzimanje mandata u Hrvatskome državnom saboru nije pozvano svega 14 narodnih zastupnika bivšega HSS-a izabranih 1938. godine odnosno njihovih zamjenika,⁸ što bi značilo da je nepodobnima za članstvo u Saboru proglašeno njih tek oko 14,5 posto.

U poratnoj polemici koja se je vodila o tom pitanju – u svojoj je biti to zapravo bila polemika o legitimitetu političkog zastupanja Hrvata, kako ratnog tako i poratnog – Stjepan Gaži je ustvrdio da je s „ustašama“ (ne s hrvatskom državom, nego s ustašama!) dragovoljno surađivalo svega osam HSS-ovih zastupnika (prema njemu, to su bili: Lovro Sušić, Josip Berković, Janko Tortić, Stjepan Hefer, Stipe Matijević, Živan Kuveždić, Ivan Čelan i Ivan Majcen), a da su na suradnju bili – tobože – prisiljeni još i sljedeći: Niko Ljubičić, Gjuka Kemfe-

lja, Filip Markotić i Tomo Vojković, kao i Franjo Hegeduš, Spasoje Prce, Ignac Terihaj, Luka Ileковиć, Ante Cividini, Stjepan Martinović, Mijo Stuparić, Stjepan Tonković, Milutin Mayer, Stipe Balentović, Ante (Anto) Budimirović, Emil Tanay, Mato Mikić, Mate Goreta i Matija Moguš.⁹

Kako Gaži pritom tvrdi – a njegove su teze i izračune ponavljali i Maček sa suradnicima te su potom desetljećima opetovane u mačekovskom i njemu bliskome novinstvu i publicistici jugoslavenskog nadahnuća – da je hrvatskih narodnih zastupnika bilo 113, jer da je HSS imao 90, Samostalne demokratska stranka tri, a bio je i jedan neovisan te 19 muslimana (zapravo pripadnika JMO-a!), to bi, prema njegovu računu, činilo znatnu manjinu,¹⁰ budući da bi značilo kako je od 90

HSS-ovih zastupnika, u Hrvatskome državnom saboru sudjelovalo njih svega 27, što bi činilo 30 posto.

Tvrđnja nije ostala bez odgovora. Osim samoga Tortića – koji je, prema svemu sudeći, te 1942. presudno sudjelovao pri odabiru bivših zastupnika i njihovih zamjenika iz HSS-a za članstvo u Hrvatskome državnom saboru – Gažiju i družini se iz Paveliću bliske buenosaireške *Hrvatske* odvrtilo anonimnim člankom u kojem je ponuđen bitno različit račun.

Tamo se je ustvrdilo kako je HSS imao ukupno 97 zastupnika, od kojih je 1942. na okupiranom području živjelo njih 13 (zapravo se radilo o zastupnicima kotara odnosno „izbornih okruga“ iz 1938. koji su se našli u dijelovima Hrvatske koje je Italija anektirala Rimskim ugovorima), slijedom čega nisu ni mogli biti pozvani u Sabor, ali je od preostala 84 u radu Hrvat-

4 „Hrvatski državni sabor sastavljen“, 1.; *Hrvatski Državni Sabor*, 29.-32.

5 Isto.

6 U vrijeme osnivanja Hrvatske pučke seljačke stranke (1905.) bili su obojica kapelani: Irgolić u Petrovskom kod Krapine, Škrinjar u Ivancu. (Antun RADIĆ, *Sabrana djela*, sv. VII. – *Seljački nauk*, Zagreb, 1936., 16.)

7 „Hrvatski državni sabor sastavljen“, 1.; *Hrvatski Državni Sabor*, 29.-32.

8 *Istina o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, 38. Zastupnik iz Međimurja očito je Ivan Petković, „poznati narodni borac iz Preloga u Međimurju“, koji je u dobi od 49 godina umro 23. III. 1943., kako je javio *HN*, 5/1943., br. 694, 30. III. 1943., 8.

9 S. GAŽI, „Hrvatsko narodno zastupstvo i ‘apsolutna većina’“, *Hrvatski glas*, 1. III. 1949. U vrijeme nastanka ovog teksta dobar dio starije periodike u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici je nedostupan, pa tako i ove novine iz tog doba. Za preslik ovog i još nekih novinskih članaka zahvaljujem dr. sc. Anti Deliću.

10 S. GAŽI, „Hrvatsko narodno zastupstvo i ‘apsolutna većina’“, nav. članak.

skoga državnog sabora sudje-
lovalo njih 67 odnosno skoro
80 posto.¹¹

Nisu ti podatci bili posve
točni, ali su bili točniji od
Gažijevih. Jer, među zastu-
pnicima HSS-a iz 1938. (i
njihovim zamjenicima!) u
kontekstu saziva Hrvatskoga
državnog sabora treba razli-
kovati dvije kategorije. Jed-
nu su činili oni koji su bili
izravno isključeni iz članstva
u tom Saboru, budući da je
bilo egzaktno dokazivo kako
su u Jugoslaviji preuzeli mi-
nistarske, senatorske i slične
dužnosti, a u drugoj su se
kategoriji nalazili oni za koje
je isključenje pretpostavljalo
provedbu određenoga ispitnog postupka,
kako bi se ustanovilo jesu li se ogriješili o
interese hrvatskog naroda ili države.

Naime, na prosinačkim izborima 1938.
Hrvatska seljačka stranka (i tada je ona
formalno bila „bivša“, jer nije zakonski
dokinuta zabrana proglašena u siječnju
1929.!) nije nastupila samostalno (pa ni
kao dio Seljačko-demokratske koalicije),
nego su se na opozicijskoj, tzv. Mačeko-
voj listi našli i kandidati drugih stranaka,
uključujući i onih koje su negirale samo
postojanje hrvatskog pitanja, a nerijetko
dovodile u pitanje i opstojnost Hrvata kao
samosvojnog naroda.

Tako su se na njoj bila i dvojica bivših
predsjednika jugoslavenskih vlada obi-
lježenih krvavim progonima Hrvata: one
šestosiječanjske, diktatorske (*belorukac*
general Petar Živković) i one sastavljene
nakon petosvibanjskih izbora 1935. (suo-
snivač Jugoslavenske nacionalne stranke
Bogoljub Jeftić), a bio je na njoj i jugosla-
venski ministar Albert Kramer te niz dru-
gih jugoslavenskih integralista.¹² Ostalo
je na prosinačkim izborima 1938. prepu-
šteno koalicijskim partnerima, ponajprije
davnašnjem savezniku, Samostalnoj de-
mokratskoj stranci koja je okupljala na-

Predstavnici diplomatskog zbora u sabornici

glašeno jugoslavenski orijentirane srpske
političare te nekolicinu slično raspolože-
nih političara hrvatskoga i češkog podrije-
tla. Tako su nekoliko kandidatskih odno-
sno zamjениčkih mjesta na toj listi dobili
samostalci, koji su kandidirali Srbe (Rajka
Đermanovića, protu Danila Podunavca,
paroha Raka Kokanovića, Savu Mamulu,
Mihala Napijala i Radu Pribičevića od-
nosno Jovu Škaru, Miloša Divića i Savu
Selenića) kao i jugoslavenske nacionaliste
(Većeslava Vildera odnosno Hinka Kriz-
mana).¹³

No, u sklopu te liste, HSS je kao kandi-
date ili zamjenike kandidata svoje ljude
postavio u „izbornim okruzima“ koje je
činilo 90 kotara te grad Zagreb u kojem
su postavljena četiri kandidata. Većina tih
kotara dogodine će ući u sastav banovine
Hrvatske koja je bila upravno-politički
organizirana u 693 općine, 99 kotara i 25
gradova.¹⁴ Neke od tih kotara u svibnju
1941. anektirat će Italija na temelju ugo-
vora sklopljenih u Rimu, ali će Nezavisna
Država Hrvatska obuhvatiti dijelove (ko-
tare) BiH u kojima HSS 1938. nije posta-

vio svoje kandidate i koji nisu
1939. ušli u sastav banovine
Hrvatske.

Tako će se hrvatske držav-
ne vlasti pri sazivanju Sabora
1942. naći u situaciji da se
pozivanjem kandidata odno-
sno kandidatskih zamjenika
koji su 1938. većinom bili u
Jugoslavenskoj muslimanskoj
organizaciji kao tada sastav-
nom dijelu Jugoslavenske ra-
dikalne zajednice, posredno
umiješaju i u politička previ-
ranja u muslimanskom dije-
lu pučanstva. Tu će, kao što
ćemo vidjeti, usprkos broj-
nim jugoslavenskim i auto-
nomističkim, ali i njemačkim
i talijanskim spletkama, doći

do izražaja Pavelićeva politička strategija
i njegova umješnost u privlačenju musli-
manske političke i gospodarske elite.

No, potpuna i sasvim precizna rekon-
strukcija popisa kandidata HSS-a na pro-
sinačkim izborima 1938. otežana je koliko
zbog nedostatka dokumentacije,¹⁵ toliko i
zbog činjenice da je zakon dopuštao kan-
didiranje u više kotara. Tako je, primje-
rice, Juraj Šutej bio kandidat i u kotaru
Duvno i u gradu Splitu, Bariša Smoljan i u
Ljubuškom i u mostarskom kotaru, Tomo
Vojković je bio kandidat u Đurđevcu, a
zamjenik u Garešnici, a Anto Budimiro-
vić je kao kandidat nastupio i u Bugojnu
i u Travniku. No, među kandidatima za
narodne zastupnike i njihovim zamjenici-
ma moguće je nabrojiti blizu 180 imena,
od čega bi 83 odnosno 84 bili kandidati, a
96 odnosno 97 njihovi zamjenici koji su,
razumljivo, mandat mogli preuzeti samo
u slučaju da utrne mandat izabranom
kandidatu kojega zamjenik mijenja, tj. da
izabrani kandidat umre, odrekne se man-
data ili preuzme dužnost koja je nespojiva
sa zastupničkom.

Većina kandidata HSS-a, međutim, nije
1938. osvojila zastupnički mandat.

(nastavit će se)

11 ANONIMNO], „Kako HSS izvrće istine
o Hrvatskom saboru 1942. Osvrt na pole-
miku Tortić – Gaži, *Hrvatska*, 3/1949., br.
13, Buenos Aires, 14. VII. 1949., 42.

12 R. HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, 597.

13 Usp. F. JELIĆ-BUTIĆ, *Hrvatska seljačka
stranka*, 29.-33.

14 Službeni *Godišnjak Banske vlasti banovine
Hrvatske* i dalje će koristiti srpski termin
„srez“, pokazujući i na taj način odanost
jugoslavenskoj svrsi s kojom je ta banovi-
na uspostavljena. Usp. *Godišnjak Banske
vlasti banovine Hrvatske 1939 – 26. kolo-
voza – 1940.*, Zagreb, 1940., 297.-347.

15 To su rezultati do kojih je istraživanjem
došla F. JELIĆ-BUTIĆ, *Hrvatska seljačka
stranka*, 29.-33.

SUĐENJE NIKOLI KRISTIČEVIĆU „PIKOČI” I ANTI GVATIJU 1946. GODINE

(Prilog povijesti križarskog djelovanja u Neretvi)

Jugoslavenska komunistička vojska nakon višednevnih je borbi na Vukovu Klancu ušla u Metković 26./27. listopada 1944. godine. Svi značajniji mjesni dužnosnici Nezavisne Države Hrvatske, vojnici, članovi njihovih obitelji i većina svećenika vlakom su pred partizanima napustili dalmatinski dio neretvanske doline u smjeru Mostara. Ostali su samo oni manje istaknuti koji nisu imali razloga misliti da su u opasnosti.

Svejedno, čim su ovladali dolinom Neretve komunisti su počinili čitav niz ratnih zločina, od strijeljanja zarobljenika u Jarčirugu kod Trna, strijeljanja u više navrata na groblju svetog Ivana u Metkoviću, višednevnih ubijanja u podrumu Duhanske stаницe,¹ kao i čitav niz pojedinačnih ubojstava, zatvaranja, mučenja, silovanja i oduzimanja imovine. Inače, neretvanski je puk u znatno većoj mjeri podržavao Nezavisnu Državu Hrvatsku nego jugoslavenski komunistički pokret, pa je ovakvo ponašanje komunisti mnoge samo učvrstilo na protujugoslavenskim i protukomunističkim pozicijama.

Na području Metkovića i donje Neretve djelovalo je više križarskih skupina. Kronološki prva skupina² bila je ona Duje Gabrića,³ u kojoj su još bili Mato Šeput,⁴ Ivica

Piše:

Darko UTOVAC

Nalis,⁵ Mate Ostojić, Žarko Krvavac, Gajto Martinović i drugi.⁶ Dio te skupine je vrlo rano uništen, a ostatak se priključio drugoj većoj i najznačajnijoj skupini Ivana Milasa koja je djelovala dulje vrijeme na hercegovačkom i dalmatinskom području, razvila vrlo živu aktivnost, te okupila solidan broj pripadnika, kao i široku mrežu suradnika.

Jugoslavenske su komunističke vlasti tu skupinu percipirale najopasnijom na neretvanskom području, pa su zato poduzele brojne akcije u cilju njezina uništenja. U tome su na koncu uspjeli, prvo zasjedom na Žabi, a potom okruženjem u močvarama kod Vida, pritom poubijavši brojne suradnike i pripadnike skupine, dok su ostali osuđeni na dugogodišnje zatvorske kazne.⁷ O tome je iscrpno pisano u župnom listu župe Vid.⁸ U literaturi se spominje i skupina Pave Magzana, no o njoj se zna vrlo malo.⁹ Prilično je izvjesno da nije dugo djelovala, jer već početkom 1946. UDB-a u svojim spisima izražava uvjerenje da je

Pavo (negdje se spominje i kao Pavao) Magzan, rođ. 1913., prijašnji ustaški organizator i kamišar, danas u emigraciji.¹⁰

Ono u čemu se do sada nije pisalo, mreža je suradnika u Metkoviću koja je istočnohercegovačke križare pomagala hranom, novcem, oružjem i medicinskim materijalom.

Dobrotom Ante Krstičevića „Pikoče”, umirovljenog časnika IV. gardijske brigade, dobili smo uvid u optužnicu i presudu protiv njegova oca Nikole Krstičevića, Ante Gvatija,¹¹ i Marina Čovića.¹²

Nikola Krstičević rođen je 1926. u Metkoviću. Na pragu punoljetnosti 1943. prijavio se u hrvatsku legionarsku postrojbu u njemačkoj vojsci gdje je služio prvo kao član posade, a potom pred kraj rata kao zapovjednik protuzrakoplovnog topa (flak). Krajem Drugoga svjetskog rata s ostatkom hrvatskih i njemačkih postrojbi napustio je Hrvatsku. Imao je sreće što je uspio otići dublje od Bleiburškog polja sve do američke okupacijske zone, pa nije bio izručen kao većina onih koji su kraj rata dočekali u zoni odgovornosti britanske vojske.

Među onima koje su Britanci izručili jugoslavenskoj komunističkoj vojsci bio je i njegov stariji brat Ante, pripadnik ustaške vojnice, rođen 1924., koji je nestao negdje u križnim putevima hrvatskih ratnih zarobljenika i civila poslije predaje na Bleiburškom polju.

Jugoslavenski komunisti su ubijali sustavno. Prvo su ubijali časnike, potom i obične vojnike ustaške vojnice. Najveći

1 O tim zločinima potanko je pisao Ivan Jurić u knjigama: *Borbe i stradanja Hrvata kotara Metković 1918.-1945.*, *Partizanska i komunistička represija i zločini prema Hrvatima u Donjem Poneretavlju 1941.-1990.*

2 Blanka MATKOVIĆ, „Poslijeratna komunistička represija i križari na neretvanskom području: Djelovanje Milasove skupine u dokumentima UDBA-e i Narodne milicije“, *Kroatologija*, br. 14, 1/2023, Zagreb, 2023., 309.

3 Dujo Gabrić (1912. - 1946.) strijeljan u Metkoviću 5. XII. 1946.

4 Mate Šeput (1910. - 1946.) strijeljan u Metkoviću početkom 1946., prema nepotvrđenim informacijama na groblju sv. Ivana.

5 Ivica Nalis (1892. - 1945.) U Trogiru osuđen na smrt i strijeljan.

6 Radi o skupini mjesnih Hrvata koja je na Ilidži pored Sarajeva nešto prije pada Neretve prošla posebnu izobrazbu za djelovanje iza partizanskih crta.

7 Veći dio Milasove skupine pohvatan je ili ubijen u močvarama kod Vida, dio pomagača je ubijen odmah iza akcije. Ubijeno je ukupno 15 ljudi. Sâm Milas je zarobljen u toj akciji, no još uvijek je otvoreno pitanje je li on bio doista križar ili osoba ubačena od strane komunisti koja je preuzela njegov identitet. Mnoge stvari su i do danas nerazjašnjene, te izazivaju sumnju i traže oprezan pristup.

8 <https://www.vid.hr/zupni-list/8broj/8-krizari.htm>, pristupljeno 21. VI. 2023.

9 Spominje se *Slobodnoj Dalmaciji* od 27. X. 1946., u svezi sa suđenjem pomagačima Milasove križarske skupine.

10 Kamišar je jedan od naziva za križara, dosta čest u jugoslavenskim komunističkim izvorima.

11 Gvati (1903.- ?) je živio u Metkoviću, po zanimanju kočijaš, križarski organizator.

12 Čović (1902. - ?) rođen je na Slivnu, živio i radio u Metkoviću, bio u kontaktu s milicijom i UDB-om dok je skupljao pomoć za križare.

dio ustaša je ostao u jamama, rudnicima i protutenkovskim rovovima Slovenije¹³. Križne putove su nastavili pretežito domobrani i civili, a ti su putevi vodili sve do Makedonije. Zarobljenici su pritom ubijani na svakom koraku bez ikakva suđenja.

Nikola Krstičević je te prve mjesece masovnih komunističkih zločina proveo u američkom zarobljeničkom logoru i izbjegao takvu sudbinu. Prema iskazu sina Ante, danom autoru 20. lipnja 2023. u Opuzenu, zarobljenički logor se nalazio „na Marsejskim pustarama“. Gdje se nalazi to mjesto, zasad nam ostaje nepoznato. Teško je vjerovati da bi bilo u blizini francuskoga grada Marseillea, jer bi ga po logici stvari valjalo tražiti negdje u Njemačkoj ili u Austriji. Vrativši se nešto kasnije u Hrvatsku, Nikola je izbjegao val masovnih ubojstava, ali nije dugo mirovao. Udružio se sa skupinom istomišljenika poradi pružanja otpora novoj jugoslavenskoj komunističkoj vlasti i skupljanja pomoći za oružane križarske skupine koje su pružale aktivan otpor. Osobe s kojima se je udružio bile su kao i on pretežito obalni radnici u Metkoviću.

Prema presudi Okružnog suda u Dubrovniku br. Stup 127/46-23, Ante Gvati i Nikola Krstičević proglašeni su krivima, jer da su od neutvrđenog datuma u svibnju 1946. do uhićenja 21. srpnja 1946. godine održavali vezu s križarima iz istočne Hercegovine, prenosili im poruke, sastajali se sa njima, primali i prosljeđivali njihove poruke, prikupljali novac, oružje, municiju, sanitetski materijal, hranu i ostalo, te nagovali ljude da pristupe u križarske redove.

Krstičević i Gvati su poricali sve optužbe, no trećeoptuženi Marin Čović je odigrao ulogu onoga što danas nazivamo svjedokom pokajnikom te je u zamjenu za slobodu teretio ostale optuženike. Prema svemu sudeći, Čović je i ranije igrao dvostruku igru. U početku je vjerojatno svemu pristupio iz uvjerenja, no vrlo brzo je počeo informacije prenositi UDB-. Osim njega kao svjedok optužbe pojavila se sta-

novita Zlata Bošković kći Ive, koja je teško teretila optužene. Vrlo je detaljno opisivala kako ju je Gvati nagovarao da pomaže križare, pričao joj o pomoći koju je za njih skupljao, potanko opisivao sadržaj prikupljene pomoći, o tome kako se je sastajao s njima, pa svjedokinja navodi čak i to da ju je poučavao o vrsti šifriranih poruka koje su križari koristili. U svom svjedočenju teretila je i Nikolu Krstičevića da se je sastajao sa križarima, prikupljao pomoć za njih i da je iskazao namjeru da im se osobno pridruži, ali da će to učiniti tek kada nešto ovdje „šprenguje“ (tj. digne u zrak).

Uz uvjet da nije izmislila sve ili barem većinu toga, ostaje otvoreno pitanje koje na suđenju nije razjašnjeno – a ni UDB-a ni sud nisu imali razloga time se baviti u presudi – kako je svjedokinja Bošković zadobila toliko Gvatijevo i Krstičevićovo povjerenje da bi joj sasvim otvoreno i detaljno pripovijedali o tako ozbiljnim stvarima. O njoj, naime, ne znamo puno, samo da su ju komunisti tijekom rata vodili na popisu talijanskih špijuna.¹⁴ To sugerira da je poslije pada Italije ili nešto kasnije promijenila poslodavca te počela raditi za komuniste. Uskoro se preselila iz Metkovića u Rijeku, po svemu sudeći tako je nagrađena za svjedočenje i suradnju, a postoje nepotvrđene glasine da je tamo nastavila baviti se istim poslom.

Spomenutom je presudom Ante Gvati proglašen krivim, jer je stupio u vezu s križarima iz istočne Hercegovine koje da je pomagao na razne načine odnosno da je za njih prikupljao hranu, odjeću, novac, oružje i drugo što im je bilo potrebno. S navedenima da je održavao pismenu šifriranu vezu te nagovarao pojedince poput Zlate

Optužnica protiv Ante Gvatija i Nikole Krstičevića

Bošković da stupe u vezu s križarima, čime je počinio kaznena djela iz članka 3. točka 14 i članka 12. točka 2 Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države. Osuđen je na kaznu zatvora u trajanju od 7 godina s prisilnim radom i na gubitak političkih i građanskih prava osim roditeljskih.

Nikola Krstičević je presudom proglašen krivim, jer je od svibnja 1946. sve do uhićenja pomagao naoružane križarske bande, održavao sastanke s njima i ostalim jatacima te im slao pakete, primao i odašiljao poruke, pa je na temelju članka 3. točke 14 Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države osuđen na šest godina zatvora s prisilnim radom, uz gubitak građanskih i političkih prava osim roditeljskih. Zbog lošeg imovinskog stanja Gvati i Krstičević su oslobođeni plaćanja sudskih troškova.

Trećeoptuženi Marin Čović je oslobođen optužnice. Za njega je jamčio „narodni milicioner“ Mijo Bedić, a utvrđeno je da je prije uhićenja slao kapetanu UDB-e u Splitu Dodigu izvješća o aktivnosti križara i njihovih suradnika.¹⁵ Dakle, jasno je da je Čović igrao

13 Autor već desetljećima bezuspješno traži bilo kakvu obavijest o svojim ujacima Iliji, Juri i Ivanu Martinoviću, sinovima Marka, iz sela Blizanci pored Čitluka (danas BiH) koji su u proljeće 1945. godine nestali kao pripadnici Ustaške vojnice. Ako netko o njima nešto zna, molim da me putem *Političkog zatvorenika* o tome obavijesti.

14 B. MATKOVIĆ - Stjepan ŠTIMAC, *Vrgorska krajina, Makarsko primorje i Neretvanski kraj u dokumentima OZNE, UDBE i Narodne milicije (1944.-1965) Likvidacije i progoni*, Zagreb, 2018., 144.

15 U izvorniku stoji OZN-e. No, kako je ona raspuštena odnosno preimenovana u

dvostruku igru, a iz izvješća UDB-e potpuno je razvidno da su njegove aktivnosti i zauzetost na prikupljanje pomoći križarima bile možda čak i veće od onih koje su poduzeli Gvati i Krstičević. Ostaje otvoreno pitanje, je li Čović od početka bio agent-provokator ili je, suočen s izvjesnošću kazne, u nekoj fazi akcije promijenio stranu. Do sada dostupna građa ukazuje na ovo drugo.

Optužnica i presuda su sažeti i ne pružaju previše podataka. Na temelju jednog dokumenta UDB-e ipak možemo u priličnoj mjeri rekonstruirati mrežu križarskih suradnika u Neretvi. Očito je da je autor netko tko je bio dio te mreže ili netko kod koga su se slijevale informacije od jednog ili više članova organizacije, budući da se spominju pojedinosti koje nikako nije mogao znati netko tko nije uključen u aktivnosti i nema puno povjerenje ostalih pripadnika.

U Državnom arhivu u Splitu čuva se popis križara i njihovih pomagača koji je bez nadnevka i drugih oznaka, a sadrži dvadesetak imena Nere-tvana koja se dovode u svezu s pomaganjem križara.¹⁶ Ostaje nepoznato zašto su osuđeni samo Ante Gvati i Nikola Krstičević, iako su UDB-ina saznanja bila puno šira.

U popisu se za Gvatiju kaže da je kurir koji poznaje sve križarske veze i njihove šifre. Tvrdi se da je preko njega Visković (vjerojatno Nikola Visković) slao križarima šibice i sapun koji je za tu svrhu dobio od Tome Pavlovića. Za Marina Čovića se tvrdi da je obavještajac koji informacije šalje križarima preko Grge Keruma,¹⁷ dok

Osudjujuća presuda

UDB-i šalje lažne podatke. Tvrdi se da je kod njega završilo 50.000 dinara koje su građani Metkovića potajno prikupili za križare. Dodaje se kako je novac prikupljao Petar Krstičević „Iliđija“ (zapravo: Milidžija).¹⁸ U kontaktu s Milidžijinim sinom Ratkom (koji će 1971. postati rizičarom ogranka Matice hrvatske u Metkoviću) utvrđeno je da je nadimak krivo naveden i da je ispravan oblik Milidžija.

U popisu se za Marina Čovića još navodi da je dobio zadaću utvrditi gdje spava mjesni komunistički dužnosnik Vinko Dragović (jer je Čović živio blizu Dragovićeve kuće), vjerojatno s ciljem njegove likvidacije ili otmice. Kaže se da je Čovićev sin (zajedno stariji, koji se je kasnije utopio) prevezao križare preko Neretve kod Jerkovca.

Za Grgu Keruma se navodi da je prikupljao novac za križare, te ga predao Čoviću, k tome da prikuplja obavještajne podatke koje također prosljeđuje Čoviću (kod Čovića se pak tvrdilo da on šalje informacije preko Keruma!). U odnosu na Nikolu

Krstičevića Filipova, tvrdi se kako on održava vezu s križarima Perom Raičem i stanovitim Ljiljanićem iz sela Dračevica kod Neuma. Kaže se da je više puta osobno odlazio na križarske sastanke u brda kod Zavale i to tako da je išao pješice do Doljana, otamo autobusom do Slanoga, te naposljetku na konju u okolici Zavale. Iz toga bi se moglo zaključiti da je u Slanom ili okolici bilo drugih križarskih suradnika koji su mu konja stavljali na raspolaganje, pače i više puta, jer se spominju sastanci u množini.

Navodi se da je „19. ovog mjeseca“ Krstičević prosljeđio kufer težak oko 25 kilograma preko već spomenutog Ljiljanića na Radež, kao i da je kufer jedan dan ostao u gostionici Marije Kovačević. Tu se vjerojatno radi o Mariji Kovačević pok. Miće, koja je držala gostionicu u Metkoviću u kući Mile Bilan.

Kako sâm popis nije datiram, a u njemu se tvrdi da se događaj s nošenjem kufera zblio 19. ovog mjeseca, može se zaključiti da je dokument nastao nakon 19. svibnja 1946., jer se inkriminirana aktivnost Nikole Krstičevića smješta u razdoblje od svibnja 1946. do 21. srpnja 1946., kad su Nikola Krstičević i Ante Gvati uhićeni.

Sljedeći na popisu je Petar Krstičević „Iliđija“ (opet!), za kojega se tvrdi da je za križare skupljao novčanu pomoć na području Jerkovca (dio Metkovića na desnoj obali Neretve) i da je prikupljeni iznos predao Marinu Čoviću. Za Nikolu Viskovića se navodi kako je prikupljao novac i materijalnu pomoć za križare po Metkoviću te slao križarima; kako se druži s Grgom Kerumom i Vidom Jeramazom.

Prema istom dokumentu, Danica Vuica je skrivala kamišare (križare), pa da bi mogla biti upućena u njihovo kretanje, kao i u to tko ih opskrbljuje i tko im daje informacije. Za Jelicu Bebić se tvrdi da skriva križarske kurire, i da ima sina u križarima s kojim je u kontaktu. Spominje se i Marija Bijeje iz Metkovića, za koju se tvrdi da zna sve osobe koje su trebale izvršiti atentat na nekog komunističkog dužnosnika do kojega očito nije

ožuju 1946., može se samo nagađati radi li se o pogriješci ili iz toga treba zaključivati da je Čovićeva suradnja s jugoslavenskim službama ranijeg datuma.

16 Državni arhiv u Splitu, fond 409, SUP za Dalmaciju, kutija 163. Popis je u prijepisu objavljen u knjizi B. MATKOVIĆ - S. ŠTİMČIĆ, *Vrgorska krajina, Makarsko primorje i Neretvanski kraj u dokumentima OZNE, UDBE i Narodne milicije*, 1013.-1015

17 Grga Kerum (1904- ?) u materijalima UDB-e se spominje kao neprijatelj trenutnog poretka, predratni istaknuti član HSS-a.

18 Petar Krstičević - Milidžija (1906. - 1979.) skupljao pomoć u Metkoviću po desnoj obali Neretve.

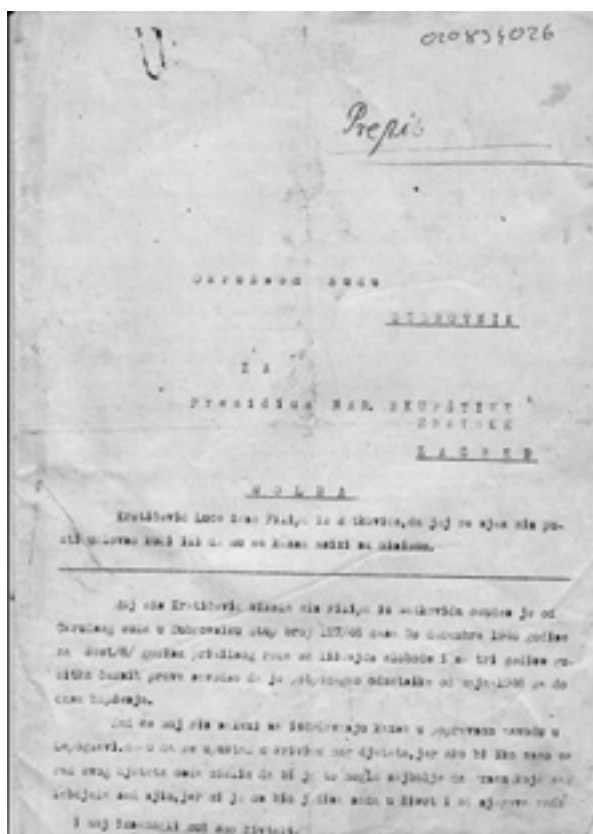
došlo. Dalje se tvrdi da je križarima poslala pomoć u obliku 40 kilograma pšenice. Na popisu je i njezina sluškinja Marija Ursić koja je navodno s Nedom Ostojić nosila hranu križarima te da poznaje nekoga križarskog časnika, satnika („kapetana“).

Udovica stanovitog Božinovića kojoj se ne navodi ime, osumnjčena je da prima križare na spavanje i da zna detalje o napadima i atentatima križara koji bi trebali početi „29. ovog mjeseca“. Andrija Batinović koji održava kontakt sa Zorkom Vladimir i Dragom Bebić je navodno znao da su se križari „09. ovog mjeseca“ skrivali kod njegove kuće, no to nije prijavio. Peru Rajića iz Dračevica kod Neuma se sumnjiči da je kao križarski kurir dolazio u Metković kod Nikole Krstičevića, i donosio poštu koju je Krstičević prenosio dalje.

Ako autori dokumenta ne pretjeruju (jer to mogu činiti iz raznih razloga, a već i zbog toga da svoj položaj učine teškim i važnim, a zasluge velikima), iz toga bi se moglo zaključiti da je postojala križarska komunikacija između istočnohercegovačkih, zapadnohercegovačkih i dalmatinskih križara, a da je Metković pri tome bio važna točka. Je li pritom uspostavljena kakva veza s izbjegličkim logorima i s Hrvatskim državnim vodstvom u emigraciji (tada uglavnom u Austriji odnosno Italiji), nemoguće je kazati. Dostupni podatci o pothvatu Božidara Kavrana i drugova (Akcijski Deseti travnja) prije govore protiv toga, negoli za to.

U nastavku istog dokumenta se Ljiljanić iz Dračevica spominje kao kurir te se tvrdi kako on zna sve što znaju Krstičević i Rajić. Za njega se navodi kako je preuzeo kufer od Nikole Krstičevića u kojemu se nalazila, između ostalog, guma za opanke koju je, kao što ćemo kasnije vidjeti, pribavila jedna od osoba koje se spominju niže u popisu.

Jedno ime u popisu je iznenađenje. To je Danilo Šotra, Srbin po nacionalnosti, koji je navodno odjećom opskrbljivao križare u Hercegovini, a pobliže o tome da bi trebala znati već spominjana Marija Biješe. Ako je podatak uopće točan, Šotra

Molba Krstičevićeve majke za pomilovanje sina Nikole

je to zacijelo činio zbog materijalne koristi, a ne iz uvjerenja, osim ako možda nije slao pomoć četničkim skupinama koje su s križarima u istočnoj Hercegovini često dijelili isto područje skrivanja.

Na više mjesta uz imena na popisu, pa tako i ovdje nalazimo pribilježeno: „Podatci kod Z.“. Tko je bio Z, komunistički istražitelj ili ubačena osoba među križarske suradnike, za sada ostaje nepoznato.

Za Nadu Magzan se tvrdi da je nosila križarsku poštu u Mostar prije dva mjeseca, dakle između ožujka i svibnja 1946. Jozo Krstičević (Žudić) iz Krvavca je prema tom popisu dao određenu količinu gume za opanke križara koju je preuzeo Ante Gvati, a križarima predao Nikola Krstičević. Sljedeći na popisu je Ivan Jerković Antin iz Kule. Njega se optužuje da surađuje sa Zorkom Žderić iz Rogotina, s prethodno navedenim Jozom Krstičevićem Žudićem i Nikolom Krstičevićem zvanim Lano (kojega treba razlikovati od Nikole Krstičevića Filipova).

Za Jerkovića se navodi da je trebao prebaciti križara Šimuna Ramića iz Rogotina u Vid poradi povezivanja s hercegovačkim križarima. Sljedeća imena,

Zorka i Marija Žderić iz Rogotina, dovode se u svezu sa skrivanjem jednog križara. Vrlo je moguće da se tu radi o Šimunu Ramiću kojega je iz Rogotina u Vid trebao prebaciti Ivan Jerković. Posljednja na popisu je Gabrijela Grubišić iz Opuzena. Za nju se kaže da održava vezu s Ivom Ricov i Vlastom Gabrić u Splitu, te Vidom Vukosavić, Vidom Obadom i Antom Ključem u Opuzenu. Tvrdi se da su svi skupa jako dobro upoznati s djelovanjem „reakcije“ na potezu Opuzen-Krvavac. Na kraju se nabrajaju obitelji i pojedinci koji su dali neku vrstu novčane ili materijalne pomoći za križare u Metkoviću. Tu se radi očito o materijalima koje su Ante Gvati i Nikola Krstičević prenosili križarima. Na popisu se nalaze: Tomo Pavlović i njegova žena Anka, Jure Nikolić, Nikola Gabrić, obitelj Vrnoga, Miće Popović, Jerković Amerikanac, Stjepo Vladimir i Frano Rezić.

Zanimljiv je i dossier Srečka Krstičevića koji se čuva u fondu SUP-a za Dalmaciju u Državnom arhivu u Splitu.¹⁹ On je sa skupinom mladića uhićen par mjeseci kasnije zbog lijepljenja letaka i posjedovanja određene količine oružja. Inače, radi se o mladiću koji je član obitelji iz koje je više osoba ubijeno zbog pripadnosti ustaškom pokretu. Na jednom mjestu u istrazi on priznaje da je 1946. barkom preko Neretve prebaciavao križara Pavu Benu kojega je poznavao još iz vremena Nezavisne Države Hrvatske, kad je ovaj služio kao ustaša u Krvavcu. On se jedno vrijeme krio u njegovoj štali.²⁰ To je uz ime ustaškog zastavnika Frane Rodina kojega spominje svjedokinja Bošković, zasad jedino ime koje možemo sa sigurnošću povezati s istočnohercegovačkom križarskom skupinom koja je imala logističku potporu u Metkoviću i okolici.

Iz svega navedenog razvidno je da je na području Metkovića i donje Neretve

19 Državni arhiv u Splitu, fond 409 SUP Dalmacije, SUP Metković, dossier Srečka Krstičevića.

20 Isto.

Nikola Krstičević je u baštinu sinu Anti (u odori) i obitelji predao pištolj iz križarskih dana

postojala jaka i razgranata mreža križarskih simpatizera i pomagača koja se je protezala od Metkovića sve do Rogotina i djelovala nešto više od dva mjeseca. Prikupljena je pomoć dostavljena nekoliko puta, a u prolazu su križari skriveni i prevoženi čamcima preko Neretve. Ostaje zagonetno, ako je već UDB-a to sve znala, zašto su pred sud izvedeni samo Gvati, Krstičević i Čović za kojega je opet i prije početka sudskog postupka bilo jasno da ne će biti osuđen.

Poslije suđenja su Gvati i Krstičević upućeni na odsluženje kazne u zatvor u Lepoglavi, gdje su kaznu služili sa Neretvaninom Stipom Vrnogom. Nikola Krstičević nije svom sinu puno pripovijedao o robiji, jedino što je često i s ponosom isticao kako je više puta imao čast čistiti ćeliju blaženom Alojziju Stepincu.

Majka Nikole Krstičevića je u veljači 1949. pisala molbu za pomilovanje svog sina jer su ona i suprug bili stari, bolesni, a nije se tko imao brinuti o njima, budući da je jedan sin poginuo u ratu, a drugi je bio zatvoren. No, njezina molba nije urodila plodom. Kažnjenički dani Nikole Krstičevića i Ante Gvatija su potrajali sve do 16. siječnja 1950., kad je

u sklopu amnestije oslobođen velik broj političkih zatvorenika. Obojica su se vratili u Neretvu i vodili povučen život ispunjen teškim naporima za prehranjivanje obitelji.

O Anti Gvatiju poslije izlaska iz zatvora nema osobitih podataka. Ne znamo ni godinu smrti, a prezimena Gvati nema u Neretvi. Vjerojatno je posrijedi doseljenička obitelj koja je u hrvatske krajeve doselila nakon austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine, kad su u te dvije pokrajine i u okolna područja mnogi doselili trbuhom za kruhom. Internetski su pretraživači osobu s tim prezimenom pronašli samo u Izraelu, pa je moguće da se radi o pohrvaćenom Židovu.²¹

Nikola Krstičević je čitav život radio teške fizičke poslove sve do umirovljenja. Imao je sreću dočekati obnovu hrvatske države 1990. i pobjedu Hrvatske u Domovinskom ratu. Uspio je sačuvati sa-

mokres Luger model P08 u kalibru 9 x19 milimetara iz križarskih dana te ga proslijediti sinu Anti koji je s njime počeo svoj ratni put preko seoskih straža, Zbora narodne zaštite da bi kraj rata dočekaao u činu satnika IV. gardijske brigade. Nikola Krstičević je umro 2010., dočekavši ispunjenje svojih hrvatskih snova.

Ova priča ima svoju povijesnu vrijednost. Svjedoči nam o razgranatoj mreži Neretvana koji su bili spremni pomagati djelatni otpor komunizmu i Jugoslaviji odmah iza Drugoga svjetskog rata, unatoč gorkom iskustvu nedavnog poraza. Svjedoči nam i o živoj aktivnosti istočnohercegovačkih križara u dalmatinskom dijelu neretvanske doline o čemu do sada nismo imali objavljenih tragova, kao i pomoći te potpori mjesnog pučanstva koju su križari tamo uživali. Osobito veseli i ohrabruje taj povijesni primjer dobre suradnje u najtežim vremenima između dalmatinskih i hercegovačkih Hrvata koji daje nadu da je u budućnosti ponovo moguće podići nacionalnu svijest na razinu koju regionalne granice ne će priječiti.

²¹ Jedina osoba koja se po internetskim pretraživačima može pronaći pod prezimenom Gvati je Haim Gvati nekadašnji ministar u Vladi Izraela, a naziv Gvati nosi jedan kibuc u sjevernom Izraelu.

„KAD UMREMO MI KRVNICI, NE ĆE BITI SVJEDOKA...”

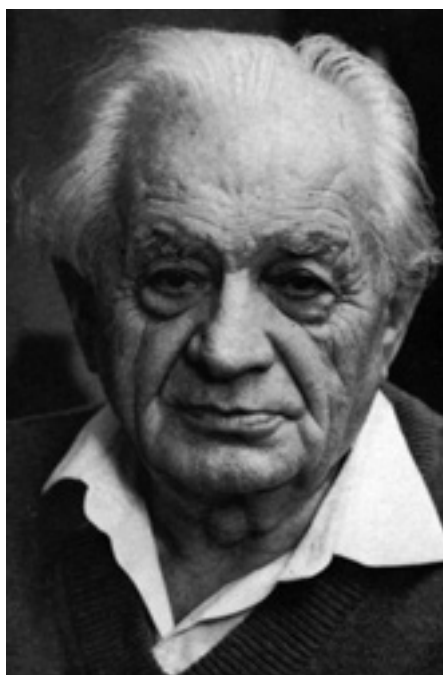
(Svjedočanstvo o pokolju iz svibnja 1945.)

Urazmjerno obilnoj *ibeovskoj memoaristici* rijetki su slučajevi da se jugoslavenski komunisti koji su kažnjeni zbog stvarnoga ili navodnog solidariziranja s Rezolucijom Informbiroa iz 1948. prisjete i vlastitih zločina nad nekomunistima i antikomunistima u Drugome svjetskom ratu ili u neposrednom poraću. Kad takvih iznimaka i bude, jugoslavensko-hrvatska publicistika će ih dosljedno prešutjeti, kao što je – primjerice – slučaj s priznanjem **dr. Nikole Nikolića** da je zločinačke medicinske pokuse s robijašima koji su se stvarno zbivali na Golom otoku jednostavno preselio u Jasenovac, gdje takvih pokusa nije bilo, ali je postojala i još danas postoji potreba da se Jasenovac prikaže gorim nego što je bio, kako bi se Hrvate moglo proglasiti gorima nego što jesu.

Zato, na ustuk toj jugohrvatskoj industriji jasenovačkog mita, ovdje skrećemo pozornost na jedan drugačiji primjer koji hrvatskoj javnosti zacijelo mora biti slabije poznat već i zbog toga što je posrijedi knjiga tiskana u Beogradu.

U sklopu opširnih zapisa o svom stradanju u jugoslavenskim komunističkim mučilištima, godine 1990. u nakladi beogradskog *Rada* dvosveščanu knjigu pod naslovom *Muzej živih ljudi* objavio je **Dragoljub Jovanović** (koji sebe, po jednome svom pretku naziva i Juzefom Dijalowskym), starojugoslavenski oficir i komunist, pripadnik Jugoslavenske armije, inače brat puno poznatijeg **Živorada-Žikice Jovanovića „Španca“**, za kojeg su naraštaji jugoslavenskih školaraca morali znati da je „sa svojom četom“ 7. srpnja 1941. izveo „prvu ustaničku akciju u Srbiji, u selu Bela Crkva kod Krupnja“, pa ga u skladu s tom propisanom *istinom* častiti i slaviti.

Iako su pisane preopširno i mjestimice konfuzno, s jedva prikrivenim literarnim ambicijama (protkane stihovima koji znaju dosegnuti i zamjernu umjetničku vrijed-

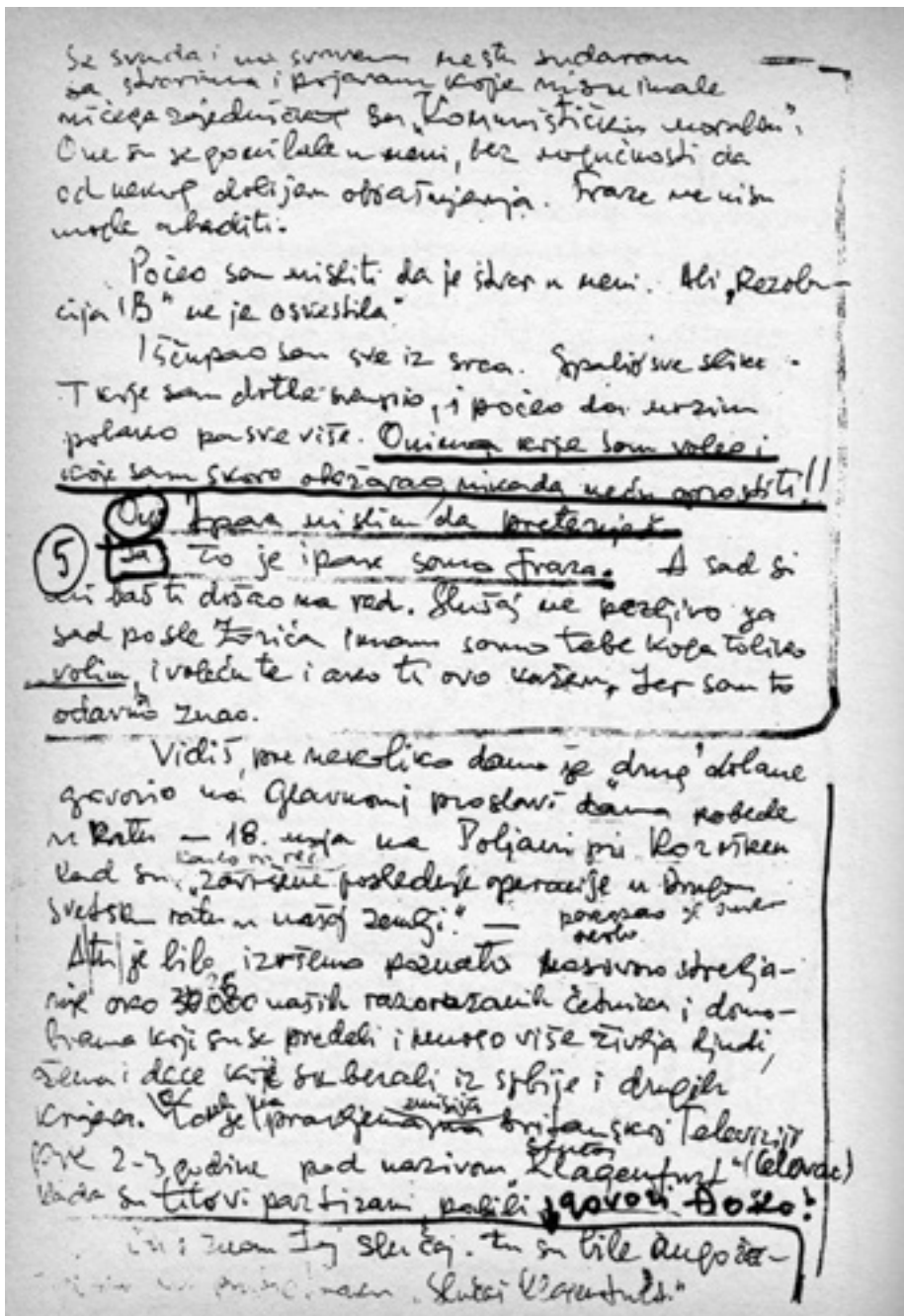
Dragoljub Jovanović u kasnoj životnoj dobi

nost, kao što je to slučaj s pjesmom „Vlastimir Petrović trči stroj smrti na ostrvu Sveti Grgur“ koja je objavljena u drugome svesku, na str. 189.), uspomene Dragoljuba Jovanovića dragocjene su i po tome

što donose i jedno – u jugohrvatskoj publicistici o stradanju *ibeovaca* iz istih *jugoslavjensko-antifašističkih* motiva na vrlo organiziran način prešućeno i prikriiveno – nesumnjivo potresno svjedočanstvo o pokolju ratnih zarobljenika i civila u svibnju 1945., u kojem su sudjelovali i Jovanovićeve komunistički drugovi i golootočki supatnici **Sava Barvalac Ljutko** i **Đoko Novosel**, obojica crnogorski komunisti.

Potonji je, prema Jovanoviću, bio potpukovnik UDB-e te je na Goli, kao pripadnik „prve ‘oficirske’ grupe“, doveden iz Stare Gradiške početkom prosinca 1950.; drugoga su kao prvoborca i kapetana Jugoslavenske armije na taj otok dovezli 5. veljače 1951. u sastavu „druge ‘oficirske’ grupe“. Novosela je Jovanović u svojoj kategorizaciji likova s Gologa uvrstio u kategoriju „dobar čovek – drug“ (kojoj pripada i jedan drugi „Ljutko“ iz njegove galerije likova, crnogorski komunist **Boco Lazović**), dok je Ljutko Barvalac svrstan u kategoriju „batinaš – obični“. Nisu, dakle, pripadali kojoj od preostale dvije Jovanovićeve kategorije koje bi bilo šteta prevesti na hrvatski jezik: „uslovno čovek“ i „batinaš – ubica“, u koje su svrstani i neki od likova iz tzv. hrvatskoga (odnosno jugoslavenskoga) antifašističkog bestijarija koji su se u kasnijim desetljećima znali ukazivati nad glavama neantifašističkih smrtnika kao moralni, politički, pa i znanstveni autoriteti, poput **Nine Rubčića** („uslovno čovek“), **Sava Zlatića** („uslovno čovek“) ili srpskog sociologa i stručnjaka za istjerivanje fašističkih duhova **Zorana Vida-kovića** („batinaš-ubica“).

Jovanovićeva je knjiga kolaž sastavljen od pedeset osam priča kojima su akteri stvarni likovi s Gologa, ali i iz nekih drugih jugoslavenskih logora i kaznionica (Stare Gradiške, /Svetoga/ Grgura, Bileće i sl.), a kako je rukopis ranije kružio u uskome krugu autorovih znanaca, on je bio u prigodi postupiti savjesno i pošteno, pa u knjigu uvrstiti i nekoliko priloga

Objavljene autorove rukopisne bilješke

koji su neposredno povezani sa svjedočenjem o pokolju ratnih zarobljenika i civila u svibnju 1945., koji su, kao što znamo, većinom bili Hrvati, ali je među njima bilo i Slovenaca i Srba i Crnogoraca (*Prilog 2* – „Faksimil razgovora sa Đokom Novoselom odmah posle završetka 22. maja 1985 g. 20 sati“ te *Prilog 3* – Pismo koje je Jovanoviću iz Kopra 4. lipnja 1988. uputio taj isti Đoko Novosel).

Ovdje ćemo (Smrt fašizmu – sloboda narodu!), ne dirajući u izvornik niti prevodeći tekst sa srpskoga na hrvatski jezik (što je reakcionarni, klerofašistički naziv

za zapadnu varijantu srpskoga), prenijeti dio **56. priče** („Ljutko Jocin, nesuđeni svinjar iz sela Grabovaca“), koji se nalazi na str. 255.-261. drugoga sveska Jovanovićeve knjige, a opisuje „proslavu četrdesetogodišnjice pobjede koja će se održati 19. maja ove [1985.] godine na Poljani u Ravnem pri Koroškem“, na kojoj je, inače, govorio umiljati **Stane Dolanc**, od 1982. savezni sekretar za unutarnje poslove (ministar unutarnjih poslova), a od 1984. slovenski član predsjedništva SFRJ te dugogodišnji predsjednik nedužne službe koja se nazivala Savjetom za zaštitu ustavnog poretka. (**Prir. T. J.**)

– ... Baš ovde, drugovi, na ovaj dan pre četrdeset godina, završen je Drugi svjetski rat, koji se ovde, u ovim našim prostorima, produžio sve do današnjeg dana. Do osamnaestog maja 1945. godine! Ovde okolo – pokaza [Dolanc] rukom tako sugestivno da mi svi okrenusmo glave ukруг. Ja zamalo da ušinem vrat.

– Ovde okolo, u beznađežnoj situaciji, kapitulirala je Dvadesetleđa nemačka armija! Tu je nemački general fon feldmaršal potpisao kapitulaciju. Naravno, bezuslovnu. I još naravnije, nama, našoj Jugoslovenskoj armiji, pod rukovodstvom našeg druga Tita.

Dugo aplaudiranje i skandiranje, s urlanjem profesionalnih urlatora koji na kraju zapevaše ‘Druže Tito mi ti se kunemo...’ Mi svi poustajismo sa stolica. Vidim, svi pevaju. Vidim da pevam i ja.

Sednem i osetim da ću početi da se tresem. Nije trebalo u putu da pijem onoliko rakije. Bila mi je muka u autobusu sve dok nisam počeo da dremam.

Pomislim: trebalo bi da popijem nešto od onih lekova što mi je Milica stavila u levi džep kaputa. Ali ova misao odmah mi izlete iz glave i blagi vetrić odnese je put planina. Ne uspeh da izvučem ruku s lekovima iz džepa.

Tribina poče da se krivi. Da se naginje ulevo, pa udesno, pa se sasvim okrete. Poslednje što sam zapamtio: vidim nebo na zemlji. Govornik dubi na glavi i maše rukama. Otvara ogromna usta...

... teško otvaram oči. Nada mnomo nagnuta bolnička sestra miče usnama. Ne čujem... sad je čujem:

– Dobro je, gospodine. Sve je prošlo. Imali ste ozbiljan kolaps. Za dva-tri dana moći ćete da putujete kući.

– Gde sam ovo ja?

– U bolnici u Dravogradu.

[...]

Nekako početkom maja 1945. stigli smo do zuba naoružani u Klagenfurt, glavni grad pokrajine Koruške u Austriji.

Govorili su nam: tamo ćemo imati da opkolimo neku veliku nemačku vojsku, da je uništimo, pokupimo ratni plen, zauzmemo i oslobodimo našu Korušku

koja je sve dosad bila pod ropstvom Austrijanaca.

Dok smo se vozili od naše granice, sva sela kroz koja smo prolazili slavila su već slobodu i mir. Bila su okićena vencima, cvećem i zastavama, domaćim, a od savezničkih samo engleskim. Nigde naše zastave. To nas je začudilo. Zar mi ne dolazimo da ih oslobodimo? Ali – vozi dalje!

Pre nego što smo ušli u taj Klagenfurt, baš kod table s natpisom grada, put preprečen engleskim tenkovima i ostalom motorizacijom. Videli su se i neki pešaci.

Ni traga od Nemaca. To nas je mnogo začudilo. Ali opet ništa.

Sećaš li se, Dragane, kad smo sedeli za kederaškim stolom i udarali kedere, ja sam pričao onako sebi u bradu čitavo moje ratovanje pa i ovo sad na kraju?

– Sećam se!

– Ako si sve zapamtio da ne pričam ponovo.

– Ja sam sve dobro zapamtio, ali ne znam da li si ti onda sve pričao.

– Nisam sve ispričao. Na kraju moje priče biće ti sve jasno. Šta su radili naši komandanti i generali, s kim su se od Engleza domundavali, ja to nisam onda znao, a ni sada ne znam. Video sam neke naše pešadijce iz drugih jedinica kako nekud odlaze, pa se vraćaju. Niko ništa ne govori.

– Ti si meni rekao, onda, da je palo naređenje da se brigada, a valjda i sve druge jedinice, vrte odmah u zemlju. Dobro se sećam da si rekao: Mi okrenusmo tenkove pa nazad preko granice sve do Osijeka. Tu smo se zaustavili.

– Kad smo okrenuli tenkove ja sam preskočio desetak dana, dok nismo stigli u Osijek. Ja sada ne pamtim te dane redom. Ni datume. Ne pamtim sela. Znam da smo se zadržali čim smo prešli granicu...

Isto večer održan je partijski sastanak oficira naše brigade. Komesar brigade rekao nam je uglavnom ovo:

– Ispred naše armije, zajedno sa Nemcima, izbegla je grupa izdajnika, ustaša, četnika, domobrana, Rupnikovih belogardista i ko zna kakvog šljama koji je bio u nekom logoru kod Klagenfurta. Englezi su potpisali ugovor s našom komandom da se svi ti zločinci predaju našoj armiji. Oni su već prebačeni vozom u jedan

logor nedaleko odande a ostatak će stići ove noći i sutra. Ovi krvnici naših naroda, koji su nas klali zajedno s Nemcima, ne smeju se živi vratiti svojim kućama. Sutra će otpočeti likvidacija tih krvnika i narodnih neprijatelja!

Nama svima bilo je tada to sasvim jasno i logično. Mi smo pored narodnooslobodilačkog rata izvodili socijalističku revoluciju, rekao je jedan koji se javio za reč, a zakoni revolucije su jasni: neprijatelja treba likvidirati! Tako su, uostalom, naredili drug Tito i naša slavna Partija.

– Nema tu, drugovi, šta da se misli – uze reč komandant našeg bataljona – mi smo vojnici revolucije. Na izvršenje!

Jedan general, koga nisam poznao, prisustvovao je ovom sastanku i na kraju je rekao otprilike ovo:

– To, drugovi, treba svršiti što pre. A i mi smo zaslužili da se što pre vratimo svojim kućama, da vidimo svoje mile i drage, pa da svi zasučemo rukave i obnovimo našu lepu zemlju. Te neprijatelje, koji su pobjegli iz zemlje od pravednog gneva naših naroda treba uništiti tako da im se ni trag ne zna. Sve tragove njihovog uništenja treba ukloniti kao da oni nisu nikad ni postojali. O tome ne treba pričati ni među sobom ni kad' se vratimo u svoja sela. Nikome! Ni braći, ni rođacima. Ni komunistima. Ni sad ovde. Ni posle rata. Nikad, nikome. Jeste li zapamtili ove moje reči?

– Razumeli smo i zapamtili – odgovorismo složno.

Niko se, ni na sastanku, ni posle sastanka, nije zapitao koliko ih to, na broju, treba likvidirati!

Skupilo se društvanje. Nikome se nije spavalo. Našlo se za meze neke slanine i rakije. I počeli smo malo-pomalo pijuckati. U neko doba noći dođe u naše društvo poručnik iz brigade koja je vršila transport tih izbeglica iz Klagenfurta.

– Bog vas maz'o, nije tu nešto u redu. Među tim izbeglicama ima i četnika i ustaša u uniformi. I domobrana. Ali, bog te, ima mnogo više naroda, seljaka, žena, mladića, čak i male dece.

– Koliko ih ima? – zapita kapetan Mirko, komandir MB čete.

– Sigurno da ih ima dvadeset i neka hiljada, i više. Moji borci poznali su čak i svoje komšije iz nekog sela blizu Kragu-

jevca. Nastalo je veliko uzbuđenje. Oni to uveliko pričaju.

Iako je naređenje o likvidaciji saopšteno samo ograničenom broju oficira-komunista, ipak se uskoro sve raščulo. Predosećali smo da može da se desi neki lom.

Oko jedan po ponoći pozvaše sve komandire i komesare u štab brigade.

U svim jedinicama već se gotovo sve znalo: i ko su te izbeglice, odakle su i koliko ih ima. Da ima i žena i dece. Javila su se otvorena nezadovoljstva. To do ujutro može još da se pogorša. Pa je naređeno:

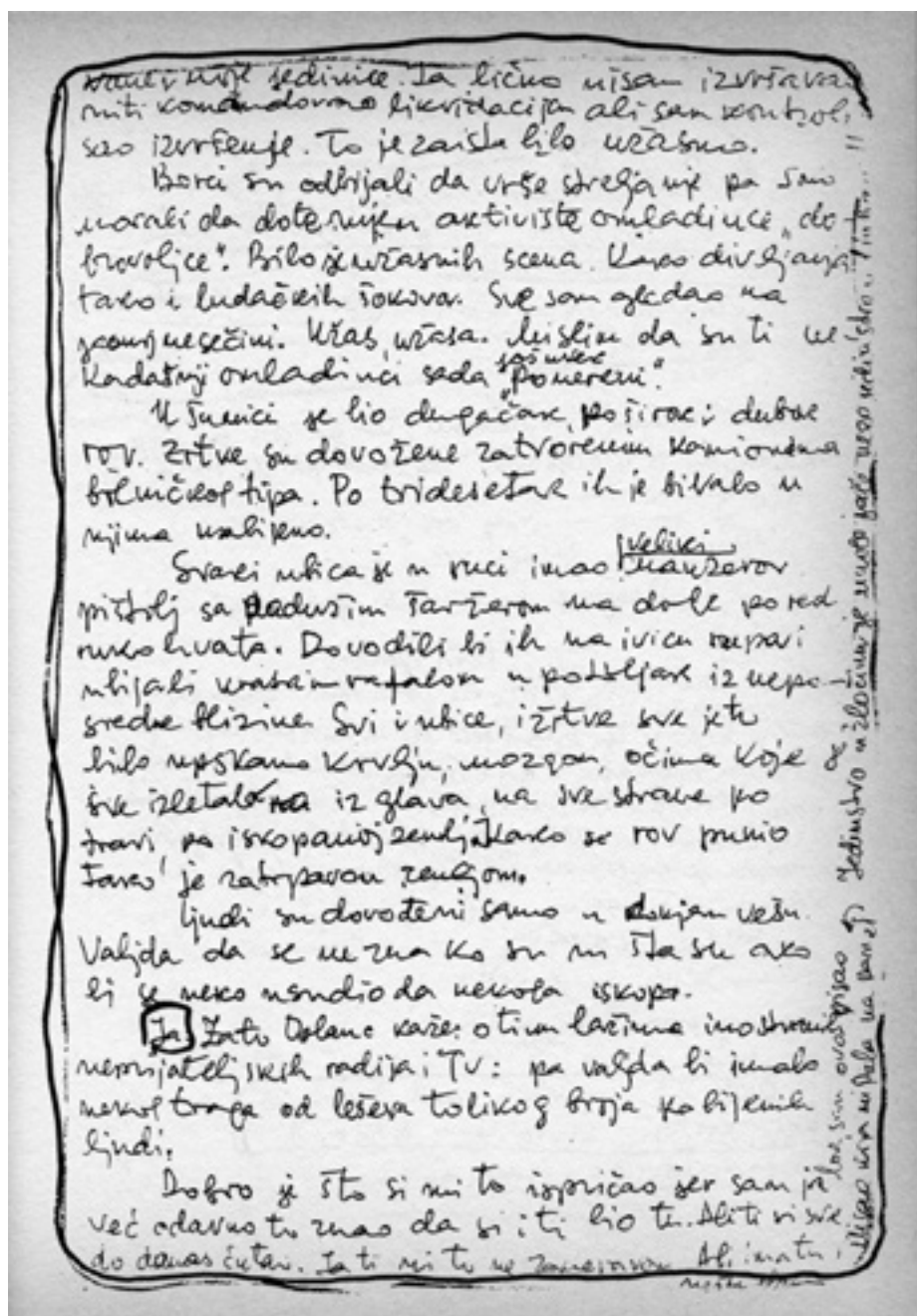
– Svaki komandir i komesar od jutra pa dalje da ne napušta rejone svojih jedinica. Od najboljih i najčvršćih boraca odrediti četiri puškomitralješka sa dovoljno municije, koji će stalno biti uz komandira i komesara po dvojica.

Dalje je saopšteno i ovo: sinoć u transportnoj brigadi, jedan odličan borac i komunista, u svojoj četi, rekao:

– Ja sam danas video moje seljake koji nisu bili ni u kakvoj neprijateljskoj vojsci. Oni su bežali s narodom. Svi smo čuli kad nam je komesar čete pre deset dana objavio kako je čuo preko radija vest da je u celom svetu potpisan mir. Da je obustavljeno svako neprijateljstvo. I da su neprijatelji položili oružje. Zašto mi sada da ubijamo ljude koji nisu većinom ni nosili oružje. Među

Dragoljub Jovanović kao starojugoslavenski oficir 1939.

Bilješke o strijeljanju 1945.

kojima ima mnogo žena i dece. Ja neću ni na koga pucati. Za mene je rat završen. I to se već račulo.

– Vi, drugovi – reče komandant brigade – kad budete svojim četama saopštavali zadatke, ako vam se tako nešto desi, nemojte zaoštravati stvari. Vojnicima bi trebalo svojim rečima reći uglavnom ovo: ‘Drug Tito i naša vlada nisu ni sa kim zaključili primirje. Na našem terenu, dok god ima Nemaca i njihovih pomagača, za nas traje rat. Mi imamo zadatak da uništimo sve ostatke, kako nemačkih trupa tako i naših krvnih neprijatelja koji su, dok smo mi ratovali za slobodu, klali

naše očeve, majke, braću i sestre u pozadini. To su izdajnici sa kojima nemamo šta da razgovaramo. Oni od vas koji nemaju u sebi snage, koji su na kraju rata postali kukavice, neka napuste naš stroj. Mi im nećemo prebacivati. Mi ostali ćemo dobrovoljno, mirne i čiste savesti, izvršiti i ovaj borbeni zadatak koji nam je postavio naš vrhovni komandant drug Tito, naša Partija i naš narod.’

Tako je otprilike i bilo.

Pre podne donesoše u našu četu dvadeset pet novih novcatih pištolja ‘mauzer’ koji su imali veliki šaržer čudno usađen ispod rukohvata. Kalibar je bio 9

mm, a municija tipa dum-dum. To je bio potpuno novi tip pištolja. Nismo nailazili na takve u ratu.

Posle podele ručka, postrojismo se za polazak na zadatak. Više od pola čete odbilo je da ide i ostalo prema naređenju u selu u bivaku. Dok su se izdvajali jedan borac zapita: Hoćemo li mi predavati oružje?

– Ja ne smatram da ste vi takve kukavice da ćete nama pucati u leđa. Ovo neka vam služi na čast – rekoh ljutito i vrlo glasno.

Ostali su iza nas bleđa lica i uplašanih očiju.

Sa mesta moje čete nije se videlo daleko. Verovatno da se likvidacija vršila na nekom drugom kraju i drugačije. Čulo se gotovo neprekidno štekatanje mitraljeza sa raznih strana. Izgleda da je samo na sektoru naše brigade bilo ovako kako ću ti ispričati.

Iz početka se čula samo sporadična vatra, retka i s prekidima. Pa sve jača. Dok se nije počelo streljati ‘punom parom’!

U moju četvrtu ti jadnici, te žrtve, doterivane su kamionetima većinom bolničkog tipa. Svi su bili u donjem vešu. Deča s majkama u košuljicama. Svima su ruke bile vezane telefonskom žicom za leđima. Vojnici su ih izbacivali iz kamiona kao stoku. Oni bi padali po travi, pokušavali da pobegnu, ali su im i noge bile vezane. Svi su urlali od straha. Svakoga bi po dva vojnika iz moje čete zgrabili za ruke i doveli na ivicu rova, sa licem okrenutim ka rupi. Oni bi ga držali dok bi ubica prislonio pištolj na potiljak žrtve i kratkim rafalom razneo mu glavu u paramparčad. Ona dvojica gurnula bi leš u rupu. Pored svakoga ubice bila su sa strane po dvojica s puškama koji bi dotukli one koji su još davali znake života. Ona dvojica vraćala su se trkom ka kamionetu da zgrabe sledeću žrtvu.

Mali predah u tom paklenom ubijanju dešavao se ako kamionet malo zadocni. Sve se odvijalo kao na nekoj preciznoj beskrajnoj traci užasa.

Dragane moj, to je bilo tako užasno da se to rečima ne može opisati. Ako si ponekad video u nekom dokumentarnom filmu te scene, kažem ti da je to u zbilji uvek bilo strašnije.

Ja sam sve to gledao, jer sam kao komandir morao prisustvovati i odgovarati da sve bude urađeno po ‘propisu i kako valja’!

Ti krici, ti urlici straha. Kuknjava majki kojima se za suknje drže deca. Unezvretena. Deca ne znaju šta se to dešava. Kukaju samo zato što čuju da im majke kukaju. Poneka nosi dete u naručju. Oni zgrabe dete i bacaju ga u rupu, i rafal za njim. Vapaji i molbe da im poštede decu. Žene se bacaju na zemlju. Ljube čizme vojnicima. Dok se pod rafalom ne sklopčaju i utihnu.

Neki se ipak otrgnu i počnu da beže. To razbesni ubice. Sad i oni urlaju, psuju. Pena im se otkida sa usana kao sapunica i pada po njima. Rukavom brišu sline i krv s lica. A živci polako svima popuštaju.

Nemaju ogleдалa da se vide kako izgledaju ali vide jedan drugoga. Užas se povećava. Svaki je od glave do pete isprskan krvlju koja ponekad iznenada šikne mlazom iz nečijeg vrata.

Svi su već ostrvljeni besom svoje nemoći, svoga jada što ne smeju da se odupru. Što nemaju snage da cev pištolja okrenu sebi u usta. Poneko baci pištolj i počne da beži nekud, kukajući i čupajući kosu. Bolničari ga jure, grabe, vezuju, trpaju u bolnička kola i odvoze nekud. Valjda da ga smire i da mu pruže neku pomoć. Ali, kakvu pomoć?

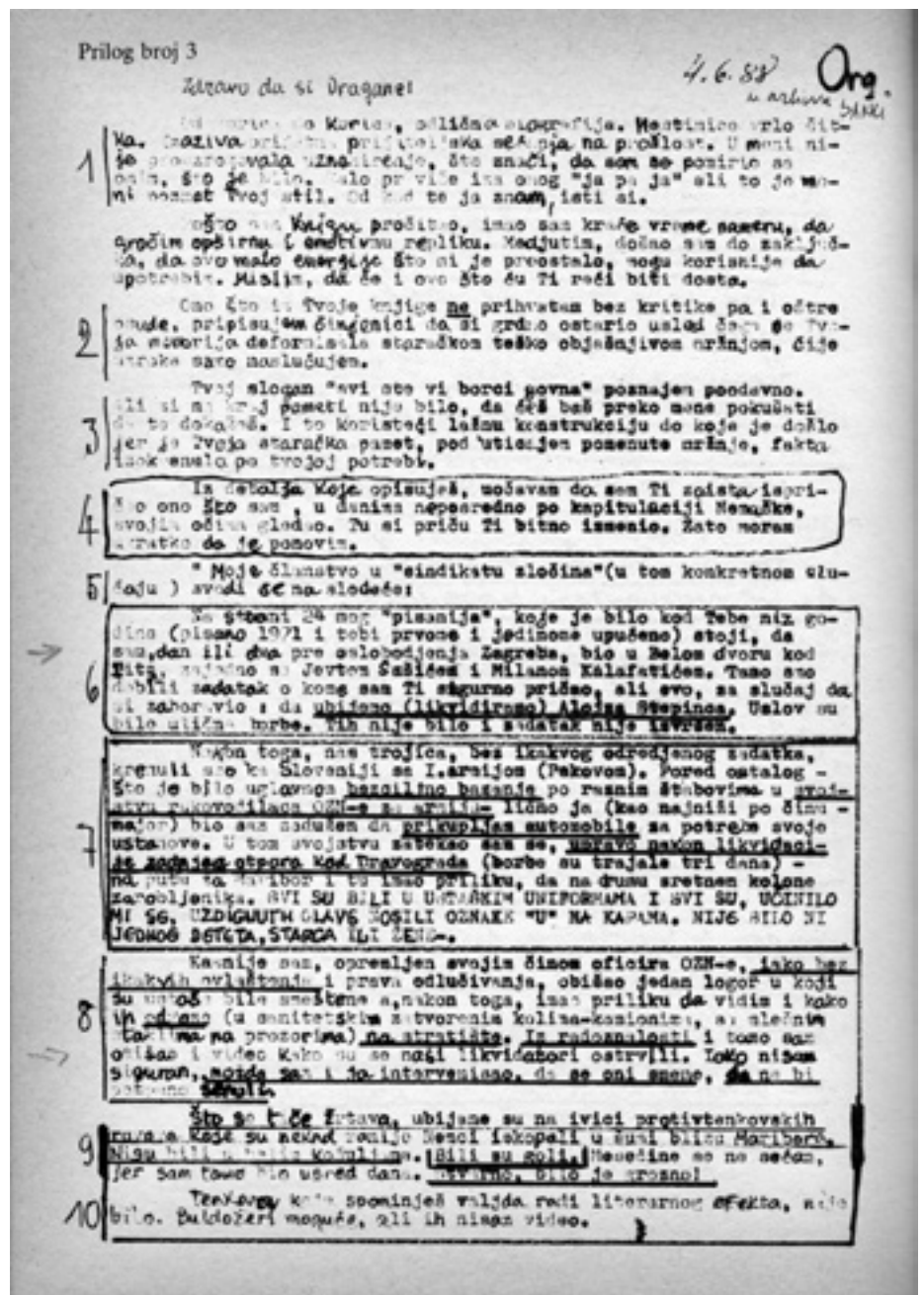
A tek ona deca. One suzice koje ne stižu ni da padnu u travu.

Dragane, kako sam to sve mogao da gledam? A gledao sam dosta mirno. Sad mi je strašno. Sad nemo u sebi kukam iz glasa. Da nadjačam u sebi njihovo kukanje. Proklinjem čas što se nisam onda ubio. Ali onda nisam znao ovo što sad znam. Nisam bio svestan ničega. Ni sebe.

Onda sam se i ja drao na te dobrovoljne ubice. Zaletao, udarao pesnicama. 'Kukavice, daj taj pištolj Simi a ti marš u pizdu materinu, kukavičku!'

A bio sam i sam kukavica. Nikad nisam zgrabio pištolj u ruke pa da ja ubijam. Tako je radio i Mika, komandir četvrtе čete. Možda još neko.

Počeli su nam dovoditi neke mladiće, dobrovoljce, za pomoć. Gotovo decu. Drhtali su im pištolji u rukama. Jedan, kao devojka, na levom krilu čete, u jednom trenutku počeo da urla, baci pištolj i skoči među leševe na dno jarka. Počeo da se valja, da grli one leševe. Jedva ga izvukoše iz rupe, ispolivaše vodom i odvedoše nekud.

Kako je 1945. trebalo ubiti nadbiskupa Stepinca...

Neki seljaci bili su sasvim stari i sedi. Možda su bili čak i borci sa Solunskog fronta. Neko bi tiho rekao: 'Deco, neka vam Bog oprostio ovo što radite!'

Neki su se otimali, psovali i glasno dovikivali:

'Ubijajte, braćo Srbi, svoju braću Srbe. Tako ste uvek radili. Pička vam srpska materina, kukavice! Uvek je bilo dosta izdajica srpskog naroda!'

Čim bi pala na dno dva-tri reda, pomicali smo se dalje duž rova. S gornjeg kraja počeli su već buldožeri da zatrpavaju rov.

Malo dulje čekali su tenkovi, valjda za zaštitu gubilišta a možda i za nabijanje zemlje.

Sve je bilo gotovo sutradan pre podne.

Kad smo se vraćali u bivač, pored nas su prolazili kamioni sa sadnicama i novom vojskom odnekud koja će sigurno brzo sve da dovede u red.

Sutradan ujutro posedasmo u kamione.

Kazali su: Idete u svoj garnizon u Osijek.

Niko od nas koji smo pre desetak dana bili tamo, na tom masovnom stratištu, na tom jebenom mitingu, na toj strašnoj proslavi zločina, ne bi mogao da pronađe mesto na kojem je stajao dok je ubijao.

Kad poumiremo mi koji smo bili dželati, neće biti svjedoka koji će moći potvrditi da se tako nešto dogodilo. Nikakvih pisanih naredbi za to nije bilo.

Ni u čijoj arhivi nema kopije s pečatom i potpisom.

Neće biti svedoka, Dragane moj...

*

U 57. priči svoje knjige („Ravne na Koroškem, majske noći 1945.“) Jovanović se također bavi tim događajima, potaknut emisijama BBC-a od 4. do 6. siječnja 1984. i spoznajom o istraživanjima grofa **Nikolaya Tolstoja**, nakon čega je od svog druga iz golootčke „Petrove rupe“ **Ante Zorića** doznao da je u izvršenju pokolja sudjelovao i „tvoj i moj odličan drug“ Đoko Novosel koji o tome na Golome, među svojim istomišljenicima, gle čuda, nije zborio ni slova. To je Jovanovića i povrijedilo, tim više što – kako tvrdi – skoro tri desetljeća ništa nije znao o pokoljima ratnih zarobljenika. Nije o njima mislio, a poput **Ankice rođ. Žumbar** nije primijetio ni to da od proljeća 1945. nekih ljudi jednostavno nema. Ishlapili (smrt fašizmu!) na proljetnom suncu, valjda.

Kad se je s time suočio u dubokoj starosti, nešto o tome kako je to u svibnju 1945. doista izgledalo, kazao mu je i **Vojo Guzina**, „stari komunista, ministar SIV-a u penziji“, inače Jovanovićev „dobar drug iz zarobljeništva“ (njemačkog, u koje su pali u proljeće 1941.). Guzina se u tom kazivanju pozvao na nekoga partizanskoga komesara kojemu se Jovanović nije potrudio zabilježiti ime: „Bilo je stravično pogledati tu dolinu pod mesečinom sa masom leševa u belim košuljama.“ No, rječitiji je bio sâm Novosel koji je autoru knjige govorio u magnetofonsku vrpcu, naglašavajući: „Tu su bile angažovane i moje jedinice. Ja lično nisam niti komandovao niti izvršavao likvidaciju, ali sam kontrolisao izvršenje.“ Dakle, ovako:

„To je zaista bilo užasno!

Borci su odbijali da vrše streljanja. Počeli su da dovode odnekud 'dobrovoljce', aktiviste-omladince. Bilo je užasnih scena. Kako divljanja tako i luđačkih šokova. Sve sam to gledao u onom predivnom pejzažu, danju pod svetlim i toplim prolećnim suncem, a noću po jasnoj meseči-

ni. Užas užasa! Mislim da su ti nekadašnji omladinci još 'pomereni'.

Na mome sektoru u šumi, bio je, valjda buldožerima, iskopan dugačak, širok i dubok rov. Žrtve su odnekud dovožene u zatvorenim kamionima bolničkog tipa. Po tridesetak ih je bilo u njima nabijeno. Svi su bili samo u donjem vešu. Deca u košuljicama. Valjda da se ne zna ko su i odakle su. Ako se nekad neko bude usudio da ih otkopava.

Svaki likvidator imao je u ruci veliki Mauzerov pištolj s podužim šaržerom pored rukohvata naniže. To su bili novi pištolji koje nismo imali u borbi. Ne znam otkud nam. Podelili su nam ih dan ranije.

One jadnike dovlačili su iz kamioneta na ivicu jaruge. Kakvih je tu scena bilo! Iz neposredne blizine, kratkim rafalom u potiljak, razneli bi im lobanju. Žrtve bi padale u rov. Ponekoga bi gurnuli nogom. Ubice su od vrha titovke do čizama bili isprskani komadićima kože, mesa, kostiju, mozga, očiju, krvlju. Sve je to letelo na sve strane okolo po iskopanoj zemlji, po travi. Svuda!

Sa strane su stajali pojedini strelci s puškama koji su dovršavali one na dnu rova koji su još davali znakove života. Malo dalje sa strane stajali su buldožeri i neki tenkovi sa posadama. Valjda za zatrpavanje a tenkovi za 'tabanje' ili za 'ne daj bože!' Naši su o svemu mislili!“

*

No, u drugome prilogu knjige (rukopisne bilješke o razgovoru s Đokom Novoselom), taj opis pokolja – za koji su „naši“, pokazujući svoje organizacijske sposobnosti i svijest o važnosti *planske privrede*, posebnim oružjem opskrbili neposredne počinitelje – bogatiji je i sadržajniji, premda je faksimil tih bilježaka dijelom nečitak:

„Vidiš, pre nekoliko dana je 'drug' Dolanc govorio na Glavnoj proslavi dana pobeđe u ratu – 18. maja na Poljani pri Koroškem, kad su, kako on reče, 'završene poslednje operacije u Drugom svetском ratu u našoj zemlji. (...) A tu je bilo izvršeno poznato masovno streljanje oko 30.000 (26.000) naših razoružanih četnika i domobrana koji su se predali i mnogo više življa, ljudi, žena i dece koji su

bežali iz Srbije i drugih krajeva. O tome je napravljena emisija na britanskoj Televiziji pre 2-3 godine pod nazivom 'Slučaj Klagenfurt (Celovac)', kada su Titovi partizani pobili /nečitko/. Tu su bile angažovane i moje jedinice. Ja lično nisam izvršavao niti komandovao likvidaciju, ali sam kontrolisao izvršenje. To je zaista bilo užasno.

Borci su odbijali da vrše streljanja, pa smo morali da doterujemo aktiviste-omladince 'dobrovoljce'. Bilo je užasnih scena. Kako divljanja tako i luđačkih šokova. Sve sam gledao na jasnoj mesečini. Užas užasa! Mislim da su ti nekadašnji omladinci sada još uvek 'pomereni'.

U šumici je bio dugačak, poširoke i dubok rov. Žrtve su dovožene zatvorenim kamionima bolničkog tipa. Po tridesetak ih je bilo u njima nabijeno.

Svaki ubica je u ruci imao veliki Mauzerov pištolj sa podužim šaržerom na dole pored rukohvata. Dovodili su ih na ivicu rupa i ubijali kratkim rafalom u potiljak iz neposredne blizine. Svi i ubice i žrtve, sve je to bilo uprskano krvlju, mozgom, očima koje je sve to izletelo iz glava, na sve strane po travi, po iskopanoj zemlji. Kako se rov punio tako je zatrpavan zemljom.

Ljudi su dovođeni samo u donjem vešu. Valjda da se ne zna ko su ni šta su ako bi se neko usudio da nekoga iskopa...“

*

Treći prilog knjige (Novoselovo pismo Jovanoviću od 4. lipnja 1988.), uz pokušaj umanjavanja vlastitog doprinosa zločinu, donosi neke nove, zanimljive pojedinosti o Novoselovu sudjelovanju u tim događajima. Odnosno, kako on (smrt fašizmu!) kaže, „Moje članstvo u 'sindikatu zločina' (u tom konkretnom slučaju) svodi se na sledeće:

Na strani 24 mog 'pisanija', koje je bilo kod Tebe niz godina (pisano 1971 i tebi prvome i jedinome upućeno) stoji, da sam, dan ili dva pre oslobođenja Zagreba, bio u Belom dvoru kod **Tita**, zajedno sa **Jevtom Šašićem** i **Milanom Kalafatićem**. Tamo smo dobili zadatak o kome sam Ti sigurno pričao, ali evo, za slučaj da si zaboravio: da ubijemo (likvidiramo) **Alojza Stepinca**. Uslov su bile ulične borbe. Tih nije bilo i zadatak nije izvršen.

Nakon toga, nas trojica, bez ikakvog određenog zadatka, krenuli smo prema Sloveniji sa I. armijom (**Pekovom** [Peke Dapčevića, op. prir.]). Pored ostalog – što je bilo uglavnom bezciljno bazanje po raznim štabovima u svojstvu rukovodilaca OZN-e za armiju – lično ja (kao najniži počinu – major) bio sam zadužen da prikupljam automobile za potrebe svoje ustanove. U tom svojstvu zatekao sam se, upravo nakon likvidacije zadnjeg otpora kod Dravograda (borbe su trajale tri dana) – na putu za Maribor i tu imao priliku, da na drumu sretnem kolone zarobljenika. SVI SU BILI U USTAŠKIM UNIFORMAMA I SVI SU, UČINILO MI SE, UZDIGNUTIH GLAVA NOSILI OZNAKE 'U' NA KAPAMA. NIJE BILO NI JEDNOG DETETA, STARCE ILI ŽENE.

Kasnije sam, opremljen svojim činom oficira OZN-e, iako bez ikakvih ovlaštenja i prava odlučivanja, obišao jedan logor u koji su ustaše bile smestene, a nakon toga, imao priliku da vidim i kako ih odvoze (u zatvorenim sanitetskim kolima-kamionima, sa mlečnim staklima na prozorima) na stratište. Iz radoznalosti i tamo sam otišao i video kako su se naši likvidatori ostrvili. Iako nisam siguran, možda sam i ja intervenisao, da se oni smene, da ne bi potpuno šenuli.

Što se tiče žrtava, ubijane su na ivici protivtenkovskih rovova koje su nekad ranije Nemci iskopali u šumi blizu Maribora. Nisu bili u belim košuljama. Bili su goli. Mesečine se ne sećam, jer sam tamo bio usred dana. Stvarno, bilo je grozno!

Tenkova koje spominješ valjda radi literarnog efekta, nije bilo. Buldožera moguće, ali ih nisam video.

Sudjenja, razume se, nije bilo. Jedini kriterij za selekciju zarobljenika bilo je pitanje: iz kog si sreza ili opštine?

Široki brijeg, Imotski, Posušje, Duvno i verovatno još neka mesta odlučivala su o slanju u 13. bataljon (likvidaciju). Varaždin, Daruvar, Osijek i drugi – puštani su kući.

Toliko znam o toj epizodi delovanja 'sindikata zločina'.

USPOMENA: KOPČA S DJEDOVA VOJNOG OPASAČA

Selo Lički Novi udaljeno je sat hoda od Gospića. Prije turskog osvajanja Like pod nazivom Novigrad bio je godine 1449. u vlasništvu Dujma Frankopana, potom je poznato kao posjed Ivana Karlovića, posljednjega kneza krbavskoga. Nakon osmanlijskog osvajanja Like 1527., većina Hrvata koji nisu poginuli u ratovanju s Turcima izbjegla je na sigurnija područja, a na iseljena područja Osmanlije su naselili poturice i pravoslavne Vlahe.

Na osvojenim područjima Osmanlije su vršile strahotno nasilje nad katolicima. Oduzimale su im zemlju, kuće i obeščašćivale žene. U turskoj svijesti bilo je uvrježeno mišljenje da se sve zlo nalazi u Rimu koji treba zapaliti i razoriti, a papu ubiti. Uz islamsku vjeru, u zemljama pod turskom vlašću službeno je bila priznata i pravoslavna vjera, pa su katolici, da zaštite svoju imovinu i žene, prelazili na islam i pravoslavlje.

Nakon oslobođenja Like od Turaka godine 1689., pop **Marko Mesić** nase-

Piše:

Ivan VUKIĆ

lio je na ispražnjena područja Hrvate i pravoslavne Vlahe iz Bukovice. Turci su Novi predali bez borbe, uz uvjet da ih se pusti u miru nesmetano iseliti u Udbinu. Dopušteno im je, pa ih je 80 iselilo, a do Bilaja ih je, kao osiguranje, pratilo 300 Hrvata. Nisu se svi Turci iselili, dio ih je ostao u svojim kućama na svojim posjedima, prekrstio i primio katolicizam. To su obitelji Asić, Čanić, Jengi, Musić i Šaban. Vjerojatno su se prekršteni sjećali svojega hrvatskog podrijetla, pa su bez prisile lako donijeli odluku i ostali na svojim ognjištima.

U Novom je 1690. izgrađena crkva posvećena sv. Anti Padovanskom. Svake godine 13. lipnja, na blagdan sv. Ante u Ličkom Novom održava se crkveni zbor, velika svečanost na koju dolaze mnogi pučani iz svih okolnih, pa i udaljenijih sela, kako katoličkih tako i pravoslavnih. Donose vunu na blagoslov, a kad sve-

ćenik blagoslovi vunu, tim činom blagoslivlja obitelji i njihovo blago. Ovomu se pristupalo s posebnom pobožnošću i nadom, jer je o blagu ovisio opstanak.

Nije bilo prijepora između katolika i pravoslavaca, vjerovali su u istoga Boga, jedni po zapadnom a drugi po istočnom obredu. Između sebe su se ženili, sklapali prijateljstva i kumstva. To svjedoči i majka Oca Domovine dr. Ante Starčevića, koja je bila pravoslavka, nije bila Srпкиnja već je bila Hrvatica pravoslavne vjere. Zbog poznatih povijesnih prilika među pravoslavcima u hrvatskim zemljama najviše ih je bilo podrijetlom Hrvata.

No, u drugoj polovici XIX. stoljeća velikosrpska propaganda počinje ubirati plodove, a posebni problemi nastaju uspostavom Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine. Bizantinskim podmetanjima, prijevarama i mitom Srbi jačaju svoj utjecaj, pa im polazi za rukom od Carigradskog patrijarha dobiti dozvolu za administrativno ujedinjenje svih pravoslavnih crkava u državi u jedinstvenu

Srpsku pravoslavnu crkvu na čelu s patrijarhom u Beogradu. Tim su svi pravoslavci u prvoj jugoslavenskoj državi proglašeni Srbima, a Srpska pravoslavna crkva preuzela je zadaću da ih u srpskom duhu odgaja i vodi.

Ukazom prijestolonasljednika Aleksandra od 17. lipnja 1920. proglašena je autokefalna i ujedinjena Srpska pravoslavna crkva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Ovim ukazom odnarođeni su Hrvati pravoslavne vjere, pokradena su hrvatska golemu kulturna, materijalna i financijska dobra. Nad Hrvatima se vrši nasilje zbog čega mnogi iseljavaju u europske i prekomorske zemlje. Nezadovoljstvo u Hrvatskoj ključa i s oduševljenjem je dočekan raspad Kraljevine Jugoslavije i uspostava Nezavisne Države Hrvatske.

Nezavisna Država Hrvatska uskrsla je u nepovoljnim povijesnim okolnostima, bila je država ograničena suvereniteta. Saveznici, fašistička Italija i nacistička Njemačka, bili su nevjerni saveznici. Područje Nezavisne Države Hrvatske ti su saveznici podijelili u dva vojno-pothvatna područja, faktično dvije interesne zone u kojima su svoje interese pretpostavljali hrvatskima. Hrvatske redarstveno-oružničke i vojne snage bez njihova odobrenja uglavnom nisu mogle samostalno djelovati, a pobuna četnika, Jugoslavena i komunista sve više je jačala. Vršili su atentate, diverzije, palili sela i ubijali nesklone im Hrvate. Dok su hrvatske vlasti morale voditi računa o talijansko-njemačkim interesima kako bi se očuvala država i ispravile nepravde nastale pri nametnutom nam razgraničenju, Talijani su četnike u svemu izdašno pomagali.

U tom neredu hrvatske su snage nastojale obraniti državu i spasiti hrvatsko pučanstvo. Pretrpjele su goleme žrtve u ratu, a još veće nakon rata. Uz njih, veliki stradalnici bili su hrvatski civili koji su bili vjerni svojoj državi, ili su se gramzivi jugokomunisti željeli dokopati njihova imetka.

Jedan od takvih hrvatskih stradalnika bio je **Stipe Kosović**, hrvatski vojnik-ustaša iz Ličkog Novog. Prenosim opis njegova stradanja iz svo-

je knjige *Lika i Podgorje na braniku Doma i Naroda* (str. 618, pod br. 169).

Kosović, Stipe Larmača, rođen 20. prosinca 1900. u Ličkom Novom, Gospić, od oca Ivana i majke Marte Stilinović. Nastanjen u Ličkom Novom br. 144, Hrvat, rimokatolik, po zanimanju tesar. Oženjen Mandom Šaban. Imaju šestero djece: Anu 21, Maru 20, Ivana 15, Pepu 13, Milu 11 i Katu od 1 godine. Srednjeg imovinskog stanja. Uhapšen 4. travnja 1945., a 12. svibnja 1945. priveden u sudski zatvor. Upisan pod r. br. 179. Otiskom prsta i potpisom ovjerio svoj identitet. Presudom sudskog vijeća Komande ličkog područja osuđen 14. lipnja 1945. na smrt strijeljanjem. Strijeljan 22. lipnja 1945.

Stipina žena **Manda** ostala je vjerna svojem pokojnom mužu, uspjela je othraniti, udati i poženiti njihovu djecu. Kopču s opasača pokojnog muža sakrila je ispod daščanoga poda tavana kao uspomenu na njega. Pokazat će ju kad za to dođe doba, ako ne za njezina života, onda za života nekog

od nasljednika, koji će kopču pronaći. Eto, predviđanja su joj se ostvarila.

Djedovu i bakinu kuću naslijedio je unuk **Mile**. Prilikom obnove kuće u poslu mu je pomagao brat **Ante**, koji je ispod daščanog poda tavana pronašao kopču s djedova vojnog opasača. Kopča je potakla trećeg unuka **Stipu**, koji je ime dobio u djedovo, da pribavi knjigu *Lika i Podgorje na braniku Doma i Naroda*, za koju je čuo da donosi podatke i o njegovu djedu i o djedovoj tragičnoj smrti. Knjigu je dobio, zadnji preostali primjerak, a kad ju je htio platiti, rekao sam mu da je knjigu svojom žrtvom platio pokojni djed.

Gospodine Stipe, drugo je nastupilo doba u kojemu prevladavaju materijalne vrjednate nad domoljubnim, pa ako mladim nasljednicima nije stalo do te kopče, neka ju pohrane u Državnom arhivu u Gospiću, da joj se ne zamete trag kao uspomeni na Vašega djeda. Odgovorio je da će kopča biti pohranjena s obiteljskom vrijednom ostavštinom, i da će biti dobro čuvana. Bože, daj!

O KNJIZI SREĆKA ILIĆA VERBALNI I INI DELIKTI U TITOVOM REŽIMU

Malo što me može naljutiti kao izjava da je u Jugoslaviji bilo bolje. Još mogu razumjeti kad o tome govori kakav ostarjeli službenik jugoslavenskoga komunističkog režima, jer Jugoslavija i komunizam su prema svojim sljedbenicima bili vrlo široke ruke. Pogotovo prema onima koji su bili dio represivnog aparata. Takvima je doista tada bilo bolje, iako im ni sada nije loše. Dapače, zbog izostanka lustracije, njima je jednako dobro kao i tada, pa često i znatno bolje nego prosječnu Hrvatu. Razumijem i njihove potomke koji brane komunistički režim, jer uživaju materijalne koristi i imovinu koju su im ovi svojom prljavom rabotom pribavili. Često i najbezočnijim otimanjem privatne imovine od ljudi koji su proglašeni „narodnim neprijateljima“ samo zato da bi im imovina bila oduzeta.

No, prava mi je zagonetka, zašto se takvo što može čuti iz usta mladih ljudi koji ta vremena ne pamte. Možda je i naša pogriješka da nismo uložili dovoljno napora kako bi istina došla do njih. Postoji nemali broj onih koji su dovoljno stari da se Jugoslavije dobro sjećaju, koji nisu imali neke osobite koristi od nje, pa je opet hvale. Kada ih čujem, obično upitam koji dio Jugoslavije ili komunizma im najviše nedostaje? Jesu li to možda masovna ubojstva Hrvata s kraja Drugoga svjetskog rata, sustavna otimačina imovine; pate li možda za vremenima kad su stotine tisuća Hrvata robijale u komunističkim zatvorima ili im iz nekog mazohističkog razloga nedostaju vremena kada je seljaštvo bilo prisilno, pod prijetnjom zatvora, tjerano u seljačke radne zadruge? Čeznu li za vremenima kad su doušnici bili na svakom koraku, kad se čak ni u krugu obitelji nije potpuno slobodno

Piše:

Darko UTOVAC

razgovaralo? Možda se s nostalgijom sjećaju stalne inflacije, devalvacije, denominacije, redukcija struje, vožnji par-nepar, bonova, nestašica kave, praška za rublje i ostalih danas sasvim običnih namirnica kojima obiluje svaka trgovina, a koje su tada dolazile na kapaljku, čija se kupnja čekala u dugim redovima.

Iako sam puno mlađi od većine čitatelja ovog časopisa, divota Jugoslavije se sjećam i ja. Još u osnovnoj školi me je ispitivala milicija, jer sam na upit nastavnice zašto ne dolazim na slobodne aktivnosti subotom, odgovorio da subotom idem na vjeronauk. Upozoren da je škola važnija (iako se radilo o neobveznim izvanškolskim aktivnostima), uzvratilo sam da mi je pravo na vjeru zajamčeno

Ustavom Jugoslavije. Tako sam naime čuo u razgovoru roditelja s mjesnim svećenikom.

Netko od revnih pedagoga to je prijavio miliciji i, vjerovali ili ne, bio sam ispitivan od strane inspektora koji je bio u društvu milicionera u odori. Zašto? Zato jer sam se drznuo pozvati se na pravo koje izvire iz Ustava. Spomenuti inspektor poslije 1990. nije ostao u službi, nije ni okušao sreću na tržištu rada, nego je nekako i sam postao pedagog. Odgajao je u Metkoviću naraštaje mladih Hrvata, sve do svoje mirovine. Nadam se da je u međuvremenu odustao barem od milicionerskih metoda.

Prigodom krštenja dobio sam na dar određenu količinu novca, roditelji su mi otvorili štednu knjižicu u Splitskoj banci i povremeno kasnije dodatno uplaćivali određene iznose. Radilo se inicijalno o protuvrijednosti nekoliko tisuća kuna u donedavnom hrvatskom novcu. Kada sam nakon nešto više od dva desetljeća „štednje“ podigao iznos i zatvorio knjižicu, mogao sam kupiti samo oveću čokoladu. Telefon su tada mogli imati samo odabrani, barem u mome kraju. U selu su brojevi išli od 001 na više, komitet je odlučivao tko može steći pravo na telefonski priključak, iako ništa nije bilo besplatno. Godišnje se dodjeljivalo nekoliko desetaka brojeva. Priključak se plaćao u protuvrijednosti 4.000 njemačkih maraka. Vlaka je malo selo, a mi smo telefon dobili među posljednjima, koncem osamdesetih ili čak početkom 1990. godine. O tome svjedoči i broj koji završava na 369.

Istine radi, moglo se je u komunizmu dobiti i bolje radno mjesto. Oca su mi više puta ponudili mjestom skladištara, jer je vrijedan radnik. Samo, trebalo je udovoljiti jedan uvjet formalne naravi: trebalo je postati član KP, tako da ipak nikada nije postao skladištar.

U Jugoslaviji nije bilo ništa dobro, osim što su možda neke stvari bile manje loše nego u drugim komunističkim zemljama. Ne možemo niti smijemo nikako prijeći preko činjenice da su ljudi masovno ubijani, protjerivani, zatvarani i mučeni iz političkih razloga, da nije bilo osnovnih ljudskih prava, vjerskih sloboda i da je radikalno suzbijanje svaki oblik hrvatske državotvorne svijesti.

Tijekom tih zlosretnih i neveselih vremena nije bilo pametno misliti svojom glavom, a opasno je bilo slobodno govoriti ono što se misli. Dapače postojao je verbalni delikt, kaznena i prekršajna odgovornost za glasno izgovoreno mišljenje. Danas je to teško pojmiti, no ljudi su na temelju komunističkih zakona zbog izgovorenoga suđeni čak i duboko u 1990. godini.

Vrijedan doprinos tom mozaiku neveselih uspomena na komunističku represiju i hrvatsku patnju je knjiga **Srečka Ilića** *Verbalni i ini delikti u Titovom režimu* (Zagreb, 2023.) U njoj nam autor opisuje čitav niz slučajeva u kojima su ljudi kažnjavani zbog sasvim banalnih razloga, poput javne molitve pa do najgorih konstrukcija represivnog aparata primijenjenih u slučaju HORA.

Na samome početku knjige naslućujemo autorove motive za pisanje ove knjige. Naime uz činjenicu da je i sam žrtva komunističkog krivosuđa, kao odvjetnik je bio u poziciji braniti rođenog oca zbog počinjenja strašnog zlodjela. Ovaj je na javnom mjestu pjevao pjesmu „Ustani, bane!“, čime je, prema optužnici, vrijeđao nacionalne osjećaje građana, a što je netko od sitnih doušnika revno prijavio. Donoseći osuđujuću presudu, sudac u prvom stupnju odbio je tvrdnje obrane da pjesma niti jednim aktom nije zabranjena, da se radi o povijesnoj pjesmi, da su svi koji su bili prisutni pjevanju Hrvati i da već zbog toga ne može biti ni govora o vrijeđanju nacionalnih osjećaja. Uz pilatovsku argumentaciju izjavio je da on ne može biti prvi sudac u Jugoslaviji koji će tu pjesmu proglasiti dozvoljenom.

Navedeni sudac je nastavio suditi i u slobodnoj Hrvatskoj, prije par godina je umro. Nadgrobnu ploču mu krase vaga, simbol pravde. Doista ironičnom, jer u ovom slučaju pravda nije bila ni slijeva,

ni pravedna nego samo u skladu s običajima jugoslavenskoga komunističkog totalitarnog režima.

U knjizi nalazimo čitav niz osuda zbog pjevanja bezazlenih domoljubnih pjesama, pa čak i kada su naručene u čast komunističkog vodstva tadašnje Hrvatske. Društvena satira je također bila oštro sankcionirana, kao što vidimo iz slučaja **Stjepana Špehara** koji je osuđen na 7 mjeseci zatvora, jer je u gostionici pjevao stih koji ukazuje na to da je bolje bio odjeven dok je služio u domobranstvu, nego sada kad služi **Tita**.

Šport je bio jedan od kanala kroz koje se je barem donekle mogla iskazivati nacionalna svijest, no i to je bilo opasno. U knjizi nalazimo slučaj iz 1951., kad su navijači zagrebačkog „Dinamo“ burno proslavili pobjedu nad beogradskom „Crvenom zvezdom“, pa su zbog toga sankcionirani. Zanimljivo je primijetiti da im se na teret stavlja i pjevanje „Lijepe naše“ koja je i onda vrijedila kao hrvatska himna. Prema ondašnjoj miliciji, osobito težak oblik neprimjerenog ponašanja, dakle pjevanja himne, počinio je **Vlade Vikić**, Imočanin koji je dirigirao raspjevanim navijačima.

„Dinamo“ je pobijedio „Crvenu zvezdu“ i 1973., pa bilježimo osudu navijača koji su koji su poslije pobjede na automobil stavili hrvatsku zastavu s povijesnim grbom. Nije pomogla ni činjenica da je u povijesnom grbu bila i zvijezda petokraka. Naime u ta mračna vremena jedini način da se istakne povijesni hrvatski grb bio je taj da ga se onečisti zvijezdom petokrakom. Kao što smo vidjeli, ni to nije bilo jamstvo da ne će biti sudskog epiloga.

Nisu samo navijači „Dinamo“ bili na meti jugoslavenskoga komunističkog represivnog aparata. U knjizi nalazimo i slučaj navijača „Hajduka“ koji je osuđen na 30 dana zatvora jer je na utakmici svoga kluba protiv „Crvene zvezde“ vikao „Cigani, Cigani!“ Navodno je tako vrijeđao i omalovažavao patriotske osjećaje građana. Ostaje nepoznato, zašto su se navijači beogradskog kluba osjetili prozvanima u konkretnom slučaju, ili barem zašto su službenici milicije stekli takav dojam.

Saznajemo i za postojanje operativne akcije „Šampion“ povodom trijumfa

zagrebačkih klubova u nogometnom i košarkaškom prvenstvu tadašnje države 1982. godine. Prema miliciji, društveno neprihvatljivo ponašanje navijača između ostalog se ponovno očitovalo u pjevanju hrvatske himne i u molitvi ispred zagrebačke katedrale. Danas nažalost svjedočimo potpuno drugačijem ponašanju hrvatskih navijača. Deklarativno svi su oni hrvatski domoljubi, no kakvo je to domoljublje, ako im je primarni cilj neprijateljstvo, pa i nasilje prema navijačkoj skupini s drugog kraja Hrvatske. Vrlo je izvjesno da je mržnja između sjevera i juga upravo najzloćudnija ostavština UDB-ine kuhinje, uz neracionalnu mržnju prema Hrvatima iz BiH vjerojatno najzloćudnija, no nažalost – uhvatila je korijena.

Za vrijeme totalitarnoga komunističkog režima bilo je strogo zabranjeno i čitati emigrantske tiskovine ili izraziti potporu Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. Podsjetimo se, Deklaracija je na vrlo odmjeren način zatražila da se hrvatski jezik zove svojim prirodnim imenom. Na sljedećim stranicama Ilićeve knjige saznajemo i za osude osoba koje su bile u vezi s emigrantskom Hrvatskom seljačkom strankom. Valja naglasiti da je HSS za jugoslavenski komunistički režim zasigurno bio jedna od najmanje opasnih emigrantskih organizacija. Za života Vlatka Mačeka nije se moglo sa sigurnošću tvrditi, zastupa li ta organizacija ideju hrvatske državnosti ili reformiranje Jugoslavije. Također nije nevažno da su i komunisti poslije 1945. godine kraće vrijeme tolerirali marionetski HRSS (tzv. Izvršni odbor Hrvatske republikanske seljačke stranke) koji je dakako u potpunosti bio pod komunističkim nadzorom.

Dubrovački slučaj, kao i Omiški, svjedoče nam o žestini represije nad dužnosnicima zabranjene Matice hrvatske koji je bio prisutan u svim dijelovima Hrvatske, negdje s većim, negdje sa slabijim intenzitetom, no nigdje progon nije izostao. U knjizi je zabilježen velik broj presuda protiv djelatnih i ročnih vojnika u JNA, koji su kažnjeni zbog izražavanja mišljenja i sumnje u borbenu spremnost vojske.

Studenti su mladi intelektualci u nastajanju, najčešće puni ideala i još neiskva-

reni. Zato je sasvim prirodno da su se u njihovim krugovima javljali razni oblici otpora. Posebno detaljno su opisani slučajevi s Građevinskog i Pravnog fakulteta u Zagrebu. Autor je prikupio i brojne osude za viceve političke naravi. Danas je to, Bogu hvala, nezamislivo, no onda se je za javno ispričan vic u kojemu je neki od aktera komunistički dužnosnik, moglo dobiti godinu dana zatvora, a za skidanje Titove slike dobilo bi se 6 mjeseci zatvora.

Posebno poglavlje je posvećeno drakonskom kažnjavanju sudionika i pomagača poslijeratnoga protukomunističkog oružanog otpora. Autor je osobitu pozornost posvetio slučajevima svojih neretvanskih suzavičajnika iz križarske skupine **Ivana Milasa**, te je pridonio rješavanja enigme Ivana Milasa, kao i slučaja **Jure Šešelja**.

Osobito je zanimljiv opisani slučaj Židova iz Vojvodine kojega je Vojni sud pomorske flote osudio na devet godina zatvora, jer je ustvrdio da su postupci u Jugoslavenskoj armiji gori od postupaka u njemačkim logorima. On je od 1942. godine bio na prisilnom radu u Njemačkoj pa je vrlo izvjesno da znade što govori i zašto to govori.

Ni glumci nisu bili pošteđeni represije, pa u knjizi nalazimo slučaj kada su dva glumca pantomimičara navodno izrgavali ruglu tekovine revolucije i njezine sudionike. Kako u pantomimi nema riječi, ostaje nepoznato na temelju čega je vrlo komunistički svećenik rimske božice Justicije u Dubrovniku to zaključio. Bilo kako bilo, glumci su dobili 40 dana zatvora. Valjda da bi na miru uvježbali socijalističkim stečevinama primjereniju predstavu.

Potresan je slučaj **prof. Vjenceslava Čižeka**, koji je unatoč strašnom zlostavljanju ostao moralna vertikala, kao i slučaj **dr. Ante Sekulića** i suradnika koji su pokušali očuvati nacionalni identitet bačkih Hrvata. Uz zatvorske kazne najstrašnija posljedica ovoga procesa je i činjenica da se malodobni sin dr. Sekulića poslije očeva zatvaranja i majčine smrti našao u potpunosti bez roditeljske skrbi i zaštite.

Na meti jugo komunističke represije našli su se i mnogi hrvatski umjetnici poput slikara **Kristijana Krekovića**, di-

Srećko Ilić

rigenta **Lovre Matačića** ili pjesnika **Augustina Ujevića**. Svi oni su suđeni zbog potpuno apsurdnih razloga. Na smrt je osuđen liječnik **dr. Đuro Vranešić** unatoč neporecivoj činjenici da je u ratu spašavao komuniste od kojih je najpoznatiji **Miroslav Krleža**, ali i brojne Židove.

Liječnici su i kasnije bili na meti komunističkog režima poput **dr. Ivana Šretera**. On, istina, nije ubijen odmah 1984., iako je to kao jednu od metoda obračuna s njim predlagao zloglasni **Goran Babić** na stranicama *Nedjeljne Dalmacije*. Ubijen je kasnije, početkom Domovinskog rata. Njegovim tada već mrtvim tijelom su trgovali neki očito nepošteni ljudi, pa sukladno bizantskim običajima trgovina nije bila poštena. Dva liječnika pobunjenika uhvaćena u zločinu puštena su da odu na srpsku stranu, no pobunjeni Srbi nisu nikada vratili dr. Šretera. Dapače, ni danas ne znamo gdje mu kosti leže, a postoje saznanja da je osobito teško mučen prije smrti. I da ne zaboravim, jedini njegov krimen iz 1984. bio je u tome što je umirovljenog oficira JNA u liječničkom kartonu evidentirao kao umirovljenog časnika.

Nije to bio izoliran slučaj. U knjizi nalazimo i slučaj željezničara, Hrvata u Hrvatskoj, koji je kažnjen zato jer nije znao čitati ćirilicu, pa je zatražio da mu radni nalog bude napisan latinicom.

Vidjeli smo dosada opisane slučajeve u kojima su osuđeni Hrvati i drugi nesrbi, no valja primijetiti da se u knjizi nalazi i više presuda Srbima. Tako je stanoviti

Todo Ilić osuđen jer je veličao zloglasnog četničkog zločinca **Momčila Đujića** i najavljivao da će izvršiti ubojstvo, te potom emigrirati. Zanimljivo osuđen je na 5 mjeseci zatvora što je sedam mjeseci manje od presude Hrvatu zbog masnog vica o Titu i **Bakariću** koji nalazimo na prethodnim stranicama.

Nešto gore je prošao srbijanski glazbenik koji je prijetio ubojstvom 100 Hrvata za jednog srpskog brata. Osuđen je na 2 godine zatvora, no u drugom stupnju kazna mu je umanjena za polovicu. Član sudskog vijeća na Vrhovnom sudu je bio po zlu poznati **Vlado Ranogajac** koji je i za puno manje stvari iza rata mnoge Hrvate osudio na smrt.

Dmitar Popović je pred djecom školske dobi hrvatske nacionalnosti prijetio odsijecanjem jezika direktoru škole Hrvatu, uz prijetnju da će Srbi klati Hrvate 1971. godine. Pritom je prošao prilično jeftino. Osuđen je na tri mjeseca zatvora uvjetno, uz rok kušnje od godinu dana, tako da je izvjesno kako nije proveo ni dana u zatvoru.

Poznato je da su komunisti zagriženi protivnici vjere, još Komunistički manifest tvrdi da je religija opij za narod. Komunisti su u ratu i poraću prilično radikalno obračunali s katoličkim svećenicima i redovnicima, represija je zahvatila i dio islamskog klera, osobito onaj koji je imao hrvatski osjećaj, a bilo je represije i nad pravoslavnim svećenstvom. Ipak ostaje činjenica da je u Hrvatskoj ubijen najveći broj svećenika u odnosu na broj stanovnika, osim možda tijekom republikanskog terora u Španjolskom građanskom ratu.

Represija protiv vjere i vjernika se u Hrvatskoj nastavila sve do obnove hrvatske države. Posebno je bizaran opisani slučaj **Jele Kujundžić** iz Grubina (točnije: Ivanbegovine) kod Imotskoga, koja je kažnjena s 25 dana zatvora jer je javno molila Boga da padne kiša. Bilježi se i masovan progon zagrebačkih, đakovačkih i splitskih bogoslova kao i njihovih poglavara, pri čemu su dosuđene visoke zatvorske kazne, a saznajemo i da je jedan svećenik osuđen na tri mjeseca zatvora jer je crkveno vjenčao par koji nije prethodno sklopio građanski brak, a vrlo je strogo kažnjen i student koji je na glavnome zagrebačkom trgu pjevao bo-

žične pjesme. Dobio je 30 dana zatvora i zaštitnu mjeru upućivanja okrivljenika na određeno mjesto.

To određeno mjesto je bilo mjesto strahote i osobitog užasa naziva Sveti Grgur (u komunističkoj Jugoslaviji preimenovan u „Grgur“). Tamo je bio upućen i književnik **Joja Ricov**, kao i mnogi drugi koji se spominju ili ne spominju u ovoj knjizi.

Današnja ljevica se predstavlja zaštitnikom homoseksualaca, no kad su bili vlast u komunističkoj Jugoslaviji, prilično oštro su progonili homoseksualce. Tako na stranicama ove knjige možemo čitati o višegodišnjim zatvorskim kaznama skupinama dubrovačkih i splitskih homoseksualaca. Povijest bilježi i da je partizanski vojni sud 1944. godine osudio kapetana **Josipa Mardešića** na smrtnu kaznu upravo zbog homoseksualizma.

Na kraju ove korisne knjige nalazimo kazalo imena sudaca, javnih i privatnih tužitelja koji su, možemo to slobodno reći, sudjelovali u izrugivanju pravdi koje je potresno opisano na ovim stranicama. Iza svake presude krije se uništen život, često razorena obitelj i izopćenik koji je bio obilježen do smrti ili u slučaju onih dugovječnijih do obnove hrvatske države.

Prilično je izvjesno da nitko od sudaca ili javnih tužitelja ne će nikada barem na ovom svijetu biti kažnjen zbog zla koje su počinili. Naime kažu nam da su oni sve činili po tada važećim zakonima, no ljudi su slani u nacional-socijalističke logore smrti isto po tada važećim zakonima, tako da to nije i ne može biti nikakvo opravdanje. Biologija čini svoje, sve je manje živućih žrtava, ali i njihovih zlotvora iz komunističkoga represivnog sustava.

Izvjesno je, nažalost, da će Hrvatska uz Sloveniju ostati jedina bivša komunistička europska država u kojoj lustracija ne će biti provedena. Zato neka ova knjiga, ali i slične knjige budu simbolična lustracija. Neka to bude pismeni trag o zlu koje su hrvatskom narodu nanijele jugoslavenska državna ideja i totalitarni komunistički sustav. Riječi lete, napisano ostaje. Zato je ovakva knjiga potrebna, zato je ona važna. Neka posluži kao trajno svjedočanstvo, upozorenje i opomena što nam se može dogoditi ako nestane hrvatske države i ako mrak crvenog totalitarizma ikada ponovo padne na nas.

**PUBLIKACIJE KOJE SE MOGU NABAVITI U
HRVATSKOM DRUŠTVU POLITIČKIH ZATVORENIKA
(099-670 41175)**

POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-2008. (br. 1-201), 4 CD-a	27 € (200 kn)
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-1997.; 1998.-2002. (br. 1-129), 2 CD-a	8 € (60 kn)
POLITIČKI ZATVORENIK 2003.-2005. (br. 130-165), CD	3 € (30 kn)
POLITIČKI ZATVORENIK 2006.-2008. (br. 166-201), CD	3 € (30 kn)
POLITIČKI ZATVORENIK 2009.-2013. (br. 202-255), CD	3 € (30 kn)
Damir BOROVIČAK, Gvozdansko. Hrvatsko velejunaštvo bez svjetskog uzora , Zagreb, 2012.	16 € (120 kn)
Ivo BJELOKOSIĆ, Svećenik matični broj St. Gradiška 2019 , HDPZ – Podružnica Dubrovnik, Dubrovnik, 2002.	10 € (80 kn)
Mara ČOVIĆ, Sjećanje – Svjedočenje , Rijeka, 1996.	5 € (40 kn)
Tomislav DRŽIĆ, Hladne je v peklju , Zagreb, 2009.	4 € (30 kn)
Macelj 1945 - monografija	27 € (200 kn)
Petar MAMIĆ – Fabijan DUMANČIĆ, Jugoslavenski komunistički zločin: Strijeljane osobe u Zagrebu 1945.-1946. , HDPZ, Zagreb, 2022.	20 € (150 kn)
Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugome svjetskom ratu i poraću (Izdanje HDPZ – Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo)	20 € (150 kn)
Drago SUDAR, Odrastanje u Titovim zatvorima , HDPZ, Zagreb, 2014.	10 € (80 kn)
Bruno ZORIĆ, Svjetlo i sjene , (pjesme), HDPZ – Podružnica Zadar, Zadar 2000.	5 € (40 kn)

MONOGRAFIJA

ZRIN – U SPOMEN ŽRTVAMA GENOCIDA

Monografija *Zrin – u spomen žrtvama genocida* početkom rujna predstavljena je u Zagrebu i Sisku.

Pored izjava svjedoka o zločinu jugoslavenskih partizana u Zrinu u rujnu 1943., ona donosi i njihove dokumente. Zapovijed za napad glasila je: *...utamaniti i uništiti...*, objekte koji bi mogli služiti za ponovno se nastaniti – uništiti..., *spriječiti da banda ne pobjegne...*

Sve to vidljivo je Iz izvještaja poslije napada, u kojem se utvrđuje zarobljavanje 25 pušaka, od ubijenih 103 bandita odnosno stanovnika Zrina koji su pokušali braniti svoje mjesto, svoj dom i svoje obitelji. U dokumentima jugoslavenskih partizana civili u Zrinu jednostavno su prozvani bandom.

Nameće se pitanje zašto su partizani, prema vlastitom izvješću, ubili 78 nenaoružanih osoba, i po kojoj su osnovi ti ljudi bili – banda?

Nacionalna tragedija o kojoj se šuti

Kad sam prije sedamnaest godina prvi put došao u Zrin u potrazi za rodnim mjestom našega velikana Nikole Šubića Zrinskoga IV. Sigetskog, nisam zatekao ništa doli niz svijeća zapaljenih pod velikim križem koji je Društvo Zrinjana podiglo na mjestu srušene crkve Našašća svetoga Križa. No nitko mi od tamošnjih stanovnika nije htio odgovoriti kojim povodom su tu silne svijeće upaljene.

Kasnije sam tek spoznao strašnu istinu o nacionalnoj tragediji o kojoj se šutjelo i još se i danas nedovoljno zna, premda o tome postoje izjave svjedoka: o genocidu koji su nad ondašnjim hrvatskim stanovništvom jugoslavenski srbočetnički partizani počinili 9. rujna 1943. I tada sam shvatio da o tome trebam pisati.

Nakon prve knjige *Zrin 70 godina poslije komunističkog genocida* (2013.) u kojoj sam potaknuo prva svjedočanstva Zrinjana, i druge *Zrin 1943. – svjedoci komunističkog zločina* (2016.) koju sam proširio dokumentima o zločinu, posljednju sam monografiju *Zrin – u spomen žrtvama genocida* (rujan 2023.) upotupnio i novim iskazima svjedoka iseljenih u Australiju.

Najvažnijim dokumentima svakako pripada zapovijed napada na Zrin, pisana 8.

Piše:

Damir BOROVČAK

rujna 1943., te partizansko izvješće o napadu, pisano 12. rujna 1943. godine.

Svojim je povijesnim istraživanjem prof. mr. sc. Ante Milinović imenom i prezimeom ustanovio da je u zločinačkom pohodu stradalo puno više mještana Zrina, nego što piše u partizanskom izvješću, muškaraca u civilnoj zaštiti mjesta, ali i staraca, žena i djece. Bio je to pokolj, masakr, smišljeno pljačkanje štala i kuća koje su potom zapaljene, kako se nitko ne bi mogao vratiti u svoj dom. I to stoji zapisano u partizanskoj zapovijedi. Dakle, nema dvojbe, dogodio se zapovijedani genocid nad mještanima Zrina. A kako bi se zločin opravdao, koristio se huškački rječnik – *banda i ustaše...*

Sad već pokojnom profesoru Ante Milinoviću treba zahvaliti za istraživanje i utvrđivanje popisa svih imena Zrinjana, koji su ubijeni tijekom Drugoga svjetskog rata i porača.

Zrinjani su proglašeni državnim neprijateljima

Ustaša u Zrinu nije bilo, a bandom su prozvani svi civili koji su štitili svoj dom i svoje obitelji, pa i starci, žene i djeca. Svi

su Zrinjani protjerani i poslije rata još dodatno osuđeni, majke i djeca prisilno su raseljeni, pa je posve izmijenjena struktura stanovništva u tom dijelu Banovine. To je dodatno potvrđeno 1946. presudom o konfiskaciji cjelokupne imovine i tako je, nažalost, ostalo sve do danas.

Pedeset godina u komunističkoj tvorevini nakaradnog "bratstva i jedinstva" nije se o tome smjelo ni pisnuti. Dapače, svi su Zrinjani proglašeni državnim neprijateljima, a njihova je pradedovina oteta. Učinjen je i dodatni pravni zločin, jer je zemlja njihovih pradedova poslije zločina zapaljenja Zrina uknjižena u korist novih vlasnika, Vlaha i Srba. O tome u monografiji svjedoče preživjeli, koji su kao mala djeca nasilno otjerani iz svojih dvorišta i domova, iz svog zavičaja i osuđeni na nastavak teškog života u progonstvu.

Slučaj Zrina, njegove obrane, uništenja i razaranja, samo je dio šireg pojma "oslobođenja" i "partizanskih oslobodioca", koji su poslije prevrata širom Hrvatske useljavali u tuđe kuće, stanove, dobivali političko-društvene zadatke i povlastice, kako bi u pokornosti držali sve preživjele protivnike jugoslavenskoga komunističkog režima.

Istina je skoro zaboravljena jer je nametnuta represivna šutnja, a komunistička je propaganda putem školskih udžbenika širila krivotvorine i laži o prošlosti. Cijeli niz novih naraštaja, od osnovnih škola pa do postdiplomskih studija, učio je nametnutu komunističku povijesnu laž i propagandu. Ukoliko se netko usudio ukazati na nešto drugo, bio je kazneno ili barem prekršajno gonjen, zatvoren ili ubijen. UDB-a je bila stvorena za represivno očuvanje poretka. Tako se oblikovalo jugoslavensko komunističko javno mnijenje koje je nažalost opstalo sve do danas. Nastavno se i danas protivnici sljednika takvoga javnog mnijenja marginaliziraju, medijski omalovažavaju i blate.

Pojam „antifašizam“ se zlorabi i krivotvori

Naziv „ustaša“ i danas se često koristi za stigmatiziranje onih koji se odvažavaju suprotstaviti onima koji su odgojeni na jugoslaven-

Sa zagrebačkog predstavljanja monografije o Zrinu

skoj komunističkoj ideologiji, na povijesnim lažima, otimačinama, prisvajanjima, krađi tuđe imovine i stečenim društvenim povlasticama, odnosno za stigmatiziranje svih onih koji protivno ideološkim krivotvorinama žele ukazati na povijesnu istinu.

Pojam „antifašizam“ zlorabi se i krivotvori, kako bi barabe i njihovi potomci, koji su tlačili narod i političke protivnike Titova jugo-komunizma, mogli nastaviti lažima braniti zločine jugoslavenskih partizana te time štititi svoje društvene i materijalne povlastice. Njima ne odgovara rasvjetljavanje povijesne istine i iznošenje činjenica. Oni zato galame – nema revizije povijesti. Odgojeni su u partijskom ideološkom svjetonazoru, sustavu jugoslavenske komunističke propagande i uz znatne partijske povlastice. U novo su doba stekli i nove privilegije, pa žele vladati Hrvatskom za koju se nisu borili, ni u Drugome svjetskom ratu, a ni u obrambenom Domovinskom ratu. No, sve se više povijesno utvrđuje i razobličava nametnuta laž. Tome služi i ova najnovija monografija o Zrinu.

Ideološki jaz u Hrvatskoj je dubok, podijeljenost je velika. No, ponor između istine i laži uvijek je bio dubok, kao i između zločina i žrtve. Opasne su nove floskule onih koji se danas bore za vlast. Poručuju: pustimo prošlost – okrenimo se budućnosti. To je na žalost pijesak bacan u oči narodu, što ne jamči bolju budućnost. Stoga se ni vodeći političari ne odazivaju tamo gdje ih se poziva na suočavanje s istinom. No, nije moguće izgraditi poštenije odnose u društvu i bolju budućnost ako ona počiva na neistini i potomcima onih koji su pola stolje-

ća činili zločine. Bolju budućnost ne mogu graditi oni koji su rasli u tuđim stanovima, koristili tuđa oteta i prisvojena materijalna dobra, baštinili sve moguće partijske privilegije svojih otaca, stjecali titule i napredovanja te bili odgajani i pripremani preuzimati društvene i političke pozicije kao sljednici stare-nove ideologije.

Žrtve Zrina vaze za istinom i povratom djedovine

Poznata je pouka – povijest je učiteljica života. Ta je pouka najvažnija na putu prema istini. Potrebna je revizija jugoslavenskih komunističkih laži. Političari bi trebali učiti i dobro poznavati nepatvorenu hrvatsku povijest. Onakvu kakva je doista bila, koja počiva na činjenicama, a ne na ideološkoj propagandi. Samo je tako moguće napredak za opće dobro, a ne samo za osobnu materijalnu korist. Samo nas istina može osloboditi.

Žrtve Zrina vaze samo za istinom, a put do istine nije lak. No, isplati se, u krajnosti zbog mirne savjesti. Zaključak ove monografije *ZRIN – u spomen žrtvama genocida* temelji se na zbirci svjedočanstava događaja, kao i partizanskih dokumenata koji se dopunjuju i potvrđuju ljudske patnje. Nastavno na poništenje komunističke presude zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu, monografija ukazuje na potrebu pokretanja revizije svih presuda jugoslavenskih komunističkih sudova koji su olako osuđivali nedužne ljude na smrt i robiju, te omoćavali prisvajanje i krađu tuđe imovine.

Put zaborava i prihvatanja poruka samoprozvanih lažnih antifašista nije put koji vodi u bolju i pravedniju budućnost. Komunističku zločinačku nepravdu ne smijemo nanovo prihvatiti, odnosno istinu ponovo zaboraviti. Preostaje nam samo nastaviti razotkrivati i zalagati se za ono što se doista dogodilo. Nepravda će opstati dok se istina ne proslavi.

Svjedoci događaja u Zrinu 1943. u potpunosti su opisali ono što govore i partizanski dokumenti. Jugoslavenski partizanski genocidni zločin, nehuman i bez ikakva opravdanja, nepobitno se dogodio. Takvi su se necivilizacijski zločini pod istim ideološkim izgovorima događali tijekom cijelog Drugog svjetskog rata i poslije njega, na križnim putevima. S pojedinih područja Hrvatske se naprosto željelo istrijebiti, istjerati i iseliti hrvatsko stanovništvo. Po istom obrascu sve se ponovilo i u obrambenom Domovinskom ratu.

Vrijeme je da se Zrinjanima i njihovim potomcima vrati osobni ponos, postupkom revizije odluka o konfiskaciji, revizijama smrtnih presuda i presuda o prisilnom radu i oduzimanju građanskih prava, te konačno vraćanjem i njihove djedovine. Ostaje gor-ko razočaranje Zrinjana s hrvatskim vlastima koje u trideset godina hrvatske države nisu imale hrabrosti susresti se s nepravdom osuđenima i protjeranima, a kamoli im vratiti oteto. No, to je zadaća koju hrvatska vlast i politika moraju kad-tad ispuniti.

Monografija ZRIN – u spomen žrtvama genocida je formata A4, tvrdi uvez, 376 stranica, sadrži izjave preživjelih svjedoka, arhivske i najnovije fotografije, jugoslavenske partizanske dokumente zapovijedi i izvješća o napadu i paljenju Zrina, hodočašća i tijekom izgradnje crkve u Zrinu. Iako je svjedoka zrinskoga genocida sve manje, njihova ovjerovljena svjedočanstva ostaju trajno zabilježena. Težinu iskaza potvrđuje naslov jednoga od poglavlja monografije: »Ubili su nam oca i majku istog dana, partizan mi rezaao palac, a brat ga je trebao pojesti«.

Monografiju je moguće nabaviti putem SMS-a ili WA-a, porukom na br. 098 9596 030 ili na zaklada.predzide.krscanstva@gmail.com Cijena: 50,00 € s dostavom.

OD TROGIRSKIH SILOVANJA DO STAROGRADIŠKIH LEŠEVA

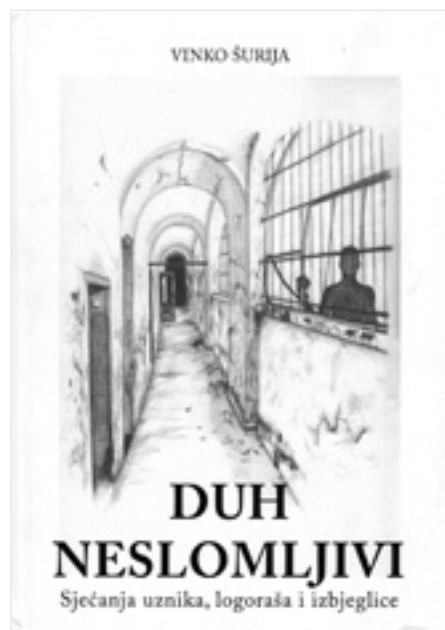
(Vinko Šurija: *Duh neslomljivi. Sjećanja uznika, logoraša i izbjeglice* /Sydney, 2021./)

Kad god bih posljednjih godina i desetljeća u hrvatskome tisku, poglavito onome autsajderskom, nastalom bez jugoslavenskih sentimenata i održavanom bez *jugoslovenskih* ambicija, pročitao hvalospjeve **Lovri pl. Matačiću** (1899.–1985.), jednom od najslavnijih dirigenata u svijetu – kojega je jugoslavenski komunistički režim 1945. strpao u tamnicu, jer je u doba Nezavisne Države Hrvatske kao domobranski časnik koncertirao ne samo u Zagrebu, nego i diljem Europe, pa imao i stanovite udjelbe u nekim postrojbama neposredno pridruženima tadašnjemu državnom poglavaru – meni bi, zlopamtilu i cjeplakli kakav već jesam, neminovno na um pao članak koji je u *buenosaireškoj Hrvatskoj reviji* objavljen negdje pred kraj 1964., u povodu nekog Matačićeva gostovanja u Argentini, ne sjećam se kojega i kakvoga (a bila bi danguba sad na to trošiti oči i vrijeme).

Pisalo je tamo, ako dobro pamtim – premda sam pojedinosti i zaboravio, opću sliku sigurno pamtim dobro – ne samo to da nekim svojim nastupom ili posjetom kojoj emigrantskoj priredbi Matačić (za razliku od **Chopina** koji stotinjak godina ranije svoje Poljake nikad ne bi zaboravio) nije počastio svoje hrvatske sunarodnjake rasute po Argentini, željne hrvatske riječi i note koja bi ih na tren vratila u domaju koju su bili prisiljeni napustiti, nego i to da baš nigdje, ni u jednom razgovoru koji je dopro do javnosti niti u kojoj od izjava za novinstvo, nije dao ni najmanjega znaka svojega hrvatskog podrijetla, a kamoli svoje hrvatske nacionalne svijesti.

Nije se, dakle, Matačić morao založiti za hrvatsku državnu neovisnost – to je, uostalom, ugrožavalo i manje slavne karijere, pa je sve do zalaza osamdesetih

bilo vrlo malo onih koji bi se jagmili za tom čašću, zbog čega su svoju konjčad kruhobranksi vezali tamo gdje bi aga kazao – ali: nije Argentincima rekao čak ni to da je Hrvat, barem onako kako se danas kaže da je kravata hrvatski izum: nema od toga velike hasne za hrvatsku slobodu i državnost, ali nam se čini kako i tom samohvalom pokazujemo barem to da možda i nismo sišli izravno sa stabla i da držanje krvava noža među zubima nije nužno najomiljeniji naš nacionalni šport i popularna pučka navada.

Koja je, dakle, za Hrvate i hrvatsku kulturu korist od takvih nastupa, gorko se je, s razlogom i s potpunim pravom, upitao autor tog članka u *Hrvatskoj reviji*, premda će kasnije i sâm – baš kao i svi mi – također posezati za Matačićem i sličnima kao uzorima u koje bi se tobože valjalo ugledati (jer time liječimo komplekse manje vrijednosti: otud naime izvire naša potreba da kao vjeverica orahe skupljamo podatke i o onim našim sunarodnjacima koji su na nekom području pridonijeli

tuđim kulturama ili cijelom čovječanstvu, usput zaboravivši gnijezdo u kojem su ponikli ili ga još i prljajući svojim otvorenim odricanjem od njega; pa ih onda slavimo i častimo na način koji odaje ropski duh i nespremnost da se svemu i svakomu sudi, koliko iz nacionalno-političkih i historioografskih, toliko i iz didaktičkih razloga, jer – kamo sreće kad bismo svi bili svjesni da će se i nama jednom suditi: bili bismo bolji i mi i Hrvatska).

Zato sam (priznajem, s neskrivenim mazohističkim uživanjem) pročitao zapis hrvatskoga političkog uznika **Vinka Šurije**, koji je na str. 170.-171. svoje knjige *Duh neslomljivi. Sjećanja uznika, logoraša i izbjeglice. Biografija i doživljaji Vinka Šurije, preživjelog iz II. svjetskog rata, od 1942. godine nadalje* (Sydney, 2021.) ovako upamtio Matačića u starogradiškom kazamatu: „Tako bi on, bijednik, došao s tim funkcionerima i držao nam govor o tome kako se moramo popraviti, da smo zbog toga i došli tu, te kako se moramo pokoravati novim vlastima i surađivati s njima, i odbaciti i zaboraviti stare sustave. Oni intelektualci koji su ga otprije znali su mu pljuvali u lice, govoreći mu da je kukavica, dok su ga drugi osuđenici prezirali i izbjegavali. Lovro Matačić je već u logoru (to znaju svi koji su bili u Staroj Gradiški) skladao za Tita ono što su od njega tražili, zbog čega je koncem 1946. godine bio pušten na slobodu.“

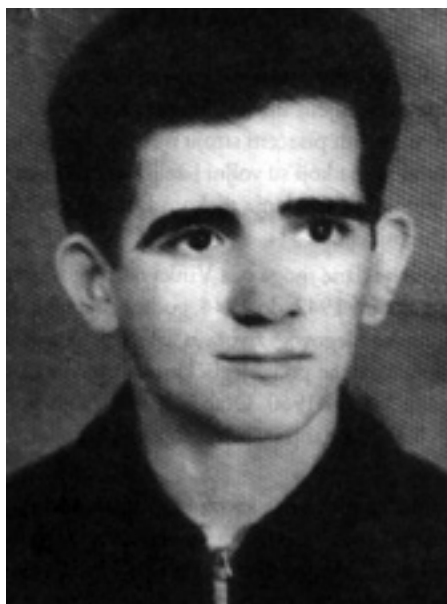
Jedna je to od niza zanimljivih i dragocjenih anegdota ovjekovječenih u toj knjizi koja je, kao i druge sa sličnom tematikom, u hrvatskoj javnosti organizirano prešućena (internet je, međutim, sačuvao obavijest da joj je na *Laudato TV* pozornost bila posvetila **Nada Prkačin**, jedna od šačice onih naših novinara koji su za te teme imali sluha i osjećaja, pa je upravo zbog toga – očito svjesna one da nas sud sve redom čeka, i da je mirna savjest veće blago od ikakva materijalnog probitka i

društvenog priznanja – i bila izvrgnuta kojekakvim nevoljama i šikaniranjima).

Inače je Šurijin rukopis – u predgovoru navodi njegov sin **Tomislav**, rođen 1945. jedva mjesec nakon što mu je otac odveden u tamnicu – započet 1972. (str. 66.) te je izvorno pisan „u dijalektu trogirskog kraja“ (pa je možda šteta da tako nije i tiskan, radi očuvanja jezičnih osobitosti koje je pisac vjerojatno sačuvao u kasnijim dugim emigrantskim desetljećima!). Kao knjiga je, evo, objavljen 2021. na standardnome hrvatskom jeziku (bez naznake tko ga je u nj preradio, a i bez naznake lektora i redaktora kojemu bismo mogli predbaciti pravopisne i sintaktičke pogreške koje je s malo truda bilo lako izbjeći) te usporedno na engleskom jeziku, u prijevodu Tomislava Šurije koji je ujedno nakladnik knjige te u obje verzije, hrvatskoj i engleskoj, popraćen s malne stotinu pedeset više nego korisnih i razmjerno ambicioznih bilježaka i tumačenja **Ivana Pažanina**, kojemu trud valja priznati i onda kad se čovjek s nekim njegovim ocjenama možda ne slaže.

Pažanin je i priredio ovu zanimljivu knjigu tiskanu u svega stotinu primjeraka, kojoj je kao glavni urednik označen **Boris Cetinić** (dok je njezin engleski dio uredila **Isabella Whatmore**), a on je zacijelo poduzeo ispravke u izvornom rukopisu koje su posljedica protoka vremena (odnosno ljudskih slabosti Šurijina pamćenja) ili autorove manjkave naobrazbe. Tako je priređivač „don Ivana Cocu“ ispravio u **don Franu Cocu**, dominikanca „Barca“ u znamenitoga **Dominika Barača** i sl., ali u autorski tekst zacijelo nije dirao, jer se iz truda i znanja koje je pokazao u bilješkama može jasno zaključiti da svjesno nije dirao u manje netočnosti koje zapravo čuvaju izvornost, autentičnost i iskrenost Šurijina rukopisa (poput, primjerice, one da mu je majka preživjela tri rata: Prvi balkanski, Prvi svjetski i Drugi svjetski /str. 12./ jer je jasno da je pored Prvog morala preživjeti i Drugi balkanski rat, budući da joj je i on bio podjednako blizu i podjednako daleko kao Prvi).

Autor, sad pok. Vinko Šurija rođen je 1924. u Trogiru – bilo bi svakako korisno da je u knjigu uvršten i kratak njegov životopis, kako bi čitatelj imao predodžbe o njegovu životnom putu, smrti, mjestu pokopa i sl., jer to u ovakvu štivu nisu podat-

Vinko Šurija kao osamnaestogodišnjak 1942.

ci koje unaprijed valja smatrati suvišnim – a stasao je u obiteljskome, hrvatskom i katoličkom (on kaže: radićevskom) ozračju, u brojnoj obitelji s petnaestero djece. Po očevoj je volji u mladosti pristupio križarskoj organizaciji. Ne kaže koje je to godine bilo, ali se je moralo zbiti približno u ono vrijeme kad je u srodnu organizaciju stupila, primjerice, i **Smiljana Rendić** (1926.–1994.), jamačno najpoznatija hrvatska katolička novinarka, u *slobodnoj i suverenoj antifašističkoj* Hrvatskoj suđena zbog kritike onoga upornog i svjesnog premještanja Hrvatske u genitiv.

U jednom (privatnom, ali objavljenom) pismu iz 1970. ona je ovako opisala raspoloženje u splitskim, Trogiru nedalekim katoličkim redovima približno istoga doba: „Neposredno pred 1941. kult **Ante Pavelića** razmahao se u klerikaliji upravo idolatrično, a duhovnici su mu pogodovali. Na primjer, negdje 1940. u splitskom Domagoju viših srednjoškolski vidjela se u rukama Prečasnoga jedna knjiga u crno-crvenim koricama, na talijanskom. Naslov: *L'Errori e orrori*. Autor: L. Mrzlodolski. Bilo je to kriptonimsko izdanje one očajno nepismene Pavelićeve pisanije 'Strahote zabluda: komunizam i boljševizam u Rusiji i svijetu'. Prečasnici i djevojke gledali su u tu knjigu kao u monstrancu, šaptali su adoratorski da je to napisao 'Poglavnik', da je on taj L. Mrzlodolski. U meni (ja sam tada bila

u IV razredu, ali već sam bila pripuštena u 'veliki Domagoj') kriknuli su svi jakobinski instinkti moga čaće, i pobunila se Marseljeza u tome kriku, i izišla sam iz Domagoja. (To je bio drugi put da sam istupila iz Domagoja. Prvi put bilo je nekoliko mjeseci prije, kad sam vidjela da je sav Domagoj prožet frankovlukom)...“

Nije nezanimljivo to svjedočenje o raširenosti ustaškog utjecaja i u Splitu toga doba, kad se i za manje grijeha *hapsilo* i bez suda bacalo u Lepoglavu i Krušćicu (pa ni o dostupnosti Pavelićeve knjige koja je na talijanskome – pod pseudonimom A. S. Mrzlodolski, a ne L. Mrzlodolski kako se Rendićki pričinilo – tiskana u ljeto 1938., pri čemu nepismenost, ponajmanje očajnu, ni njoj ni njezinu autoru nije do dana današnjega predbacio baš nitko, baš kao što još nitko, nažalost, nije usporedio Pavelićeve ocjene i zaključke o boljševizmu s ocjenama i zaključcima tadašnjih katoličkih tiskovina o kojima rječito govore, primjerice, već i naslovi izdanja *Moderne socijalne knjižnice* (MOSK), koju je potaknulo upravo Hrvatsko (u svoje doba: Jugoslavensko) katoličko akademsko društvo Domagoj, od kojih su se neki pojavljivali i u više svezaka te u više izdanja.

Evo tih naslova: *Za obnovu socijalnog poretka* (*Quadragesimo anno*) (1934.), *Zašto u Njemačkoj progone Židove* (1934.), *Masonerija u Hrvatskoj* (1934.), *Što je masonerija* (1934.), *Kapitalizam* (1934.), *Kominterni* (*Komunistička internacionala*) (1934.), *Marksizam. Prikaz i kritika* (1934.), *Ukrajina u pandžama zvijeri: Ukrajinsko pitanje* (1934.), *Novi rat Rusije i Japana* (1934.), *Selo u Rusiji* (1934.), *Tko vlada u Rusiji? Židovi* (1934.), *Židovska masonerija: prvi popis članova lože* (1935.), *U Meksiku: Front masonerije, kapitalizma i marksizma* (1935.), *Kako piše gospodin M. Krleža* (1935.), *Od materijalizma k religiji* (1935.), *Komunizam protiv vjere* (1935.), *Boljševizam* (1935.), *Komunisti u Hrvatskoj* (1936.), *Komunističke krilatice* (1936.), *Matića Gubec: borac i mučenik za prava hrvatskih seljaka* (1936.), *Nova komunistička taktika na djelu* (1936.), *Razočarani komunisti: porazno svjedočanstvo komunističkog pisca André Gide-a o Sovjetskoj Rusiji* (1937.), *Bezbožni komunizam: Divini Redemptoris* (1937.), *Španjolska u krvi i plamenu: Dalji i bliži uzroci građanskog rata* (1937.), *Ko-*

munizam protiv kulture. Opća kultura i prosvjeta u SSSR (1938.).

Valjalo bi, dakle, usporediti te *katoličke* tekstove (pa i njihove filosemitske i anti-semitske pasaže) s „očajno nepismenim“ Pavelićevim *Strahotama zabluda*, te se potom upitati: zašto te knjižice i brošure nisu kod Smiljane Rendić dovele do onih *jakobinskih* reakcija, i zašto u takvim zgodama nikomu nije pala na um ona biblijska prisposodba o trunu u tuđem i o brvnu u vlastitu oku? Jer, prava je šteta da slične ocjene domagojskomu – pa i pretežno katoličkom – raspoloženju S. Rendić nije namijenila u odnosu ne samo na te publikacije koje su nadahnjivale jednoga političkog emigranta i osuđenika na smrt, nego i – *horribile dictu!* – neke naše blaženike koji doista zaslužuju da ih se uzme za uzor, a nisu joj na-

čeka žeteoce (premda je baš u isto vrijeme taj Istok na zapadnoj, katoličkoj njiivi žeo obilnu žetvu, a pravoslavne se crkve gradile i blagoslivljale i na Visu i u Mariboru).

Utoliko je vrijednije svjedočenje Vinka Šurije: ono potvrđuje ono što pokazuju brojni drugi izvori i svjedočanstva, da se je međuratni hrvatski katolički pokret postupno, ali ipak brzo i temeljito oslobađao općeeuropskoga, južnoslavenskoga, slovensko-hrvatskoga i jugoslavenskog balasta, vraćajući se svojem narodu i shvaćajući da zastupanje i obrana hrvatskih nacionalnih interesa nije u oprjeci ni s katoličkim naukom niti s interesima Katoličke crkve. I, kako se je jednom izrazio **Jure Krišto**, upravo zbog te bliskosti svom narodu i činjenici da je iznikao izravno iz njega,

opširnije pozabavio tim dijelom svojega života, jer je stupanje Hrvata u talijanske oružane snage 1941.–1943. i danas jedna od tamnih, neraskvijetljenih stranica hrvatske povijesti.

U kolovozu 1943., kaže, prešao je u hrvatsku vojsku, baš kao i svi drugi Hrvati koje je poznavao, a koji su dotad bili u talijanskoj odori (16.). Ostao je u hrvatskim oružanim snagama do sloma Nezavisne Države Hrvatske, pa je u njima bio i onda kad su jugoslavenski partizani nakon ulaska u Trogir poslije pada Italije u Trogiru strijeljali nekoliko desetaka ljudi, među njima i Vinkova rođaka **Stipu Radića** (96., 191.) te silovali i ubili Stipinu 22-godišnju sestru **Jovicu** (96.): „Jovicu smo odveli sa sobom. Jedno smo je vrijeme držali kod nas i svi je silovali, a kada smo opet morali u pokret, onda smo je ubili

Trogir nekad

vrle na pamet ni i u odnosu na doba kad se je i s propovjedaonica i iz *Luči* i iz brojnih drugih katoličkih publikacija klicalo Aleksandru i Jugoslaviji, kad se je slavilo jugoslavenstvo i kad se pisalo ekavicom.

Tada su, kao što vidimo i s tugom bilježimo, nažalost bili zatajili svi jakobinski instinkti njezina čaće, tada se u njoj nije bunila Marseljeza (zar ni „Lijepa naša domovino“?), i tada ni ona ni neke druge smiljane rendić ženskoga i muškoga spola nisu izišle iz Domagoja, jer je u to doba, valjda, vladalo pobožno uvjerenje da je svaka vlast od Boga (uz uvjet da nije hrvatska), i tada se je valjda još – jer, daleko je bio i Španjolski građanski rat, daleko su bile i Pučka fronta i konkordatska borba – mislilo kako ona mahničevska, slaven-ska, bratska i *jednokrvna* njiva na istoku

postat će jednim od stupova hrvatske narodne borbe uoči svjetskoga rata i u njemu.

Šurija je, međutim, imao nesreću odrastati u onome dijelu južne Hrvatske koji je Kraljevina Italija – napadnuvši Jugoslaviju i okupiravši dijelove njezina teritorija u travnju 1941. – uz njemačku (i srpsku, i jugoslavensku i još koječiju) pomoć uspjela otrgnuti od Hrvatske. Pokušao je, kaže, skloniti se na hrvatsko državno područje, ali je za to trebala propusnica talijanskih vlasti koju nije dobio (15.). Suočen s prijetnjama malobrojnih, ali agresivnih komunističkih pobunjenika koji su ga pozivali u partizane, po savjetu **don Frane Coce** odlučio je tada prijaviti se u talijansku vojsku (16.). Nije bio jedini – nabraja niz drugih Hrvata koji su donijeli sličnu odluku – i prava je šteta da se u uspomenu nije

i bacili u jednu jamu kod sela Marine“ (191.)

Vinko Šurija je preživio rat i nije se povlaćio, ali je uhićen 23. svibnja 1945. u Zadru (19., 239.). Započela je kratka istraga, u sklopu koje su mu saslušavali i ženu, premda je tada bila u osmome mjesecu trudnoće (239.), glavne su postaje njegova poratnoga križnog puta Trogir i Split (logor na Gripama, vila Mursa na Bačvicama i današnja zgrada Trgovačkog suda u Splitu). Ovako je, prema njegovu pripovijedanju, bilo na Gripama: „Na silu su im sipali sol i lijevali vodu u usta, a poslije im ne bi dali piti vodu. Nekima su palili tabane s voštanom svijećom ili im stavljali olovke među prste i zatim jako stisnuli ruke.“

Brat mu **Vjekoslav** bio je osuđen na pet godina s prisilnim radom (44.), a drugoga mu

brata, **Josipa**, jugoslavenski su partizani odveli te je ubijen negdje kod Knina, za grob mu se ne zna (243.). On sâm je osuđen na smrt strijeljanjem 2. srpnja 1945. (44.) ili možda 30. lipnja 1945. (46.), pa će preko Trogira, logora Firule u Splitu i zagrebačke Savske dospjeti u Staru Gradišku odnosno Lepoglavu. Smrtna mu je osuda u listopadu 1946. preinačena na 20 godina tamnice s prisilnim radom (61.), a razmjerno brzo, već 1951., kazna je dodatno ublažena: pušten je sredinom prosinca 1951. te je pri izlasku s robije, kaže, imao 42 kg. Nastanio se u Rijeci, gdje je živio sa suprugom, a od prosinca 1956. višekratno je pokušavao barkom pobjeći u Italiju (265.), da bi na koncu u rujnu 1960. došao u Australiju (297.). Imao je sedmero djece: Tomislav, koji je rođen u Zadru, oca je prvi put vidio

u zatvoru, dok mu je sedmo, najmlađe dijete, kći **Ana**, umrlo u Italiji u 4. mjesecu života.

Na stranicama Šurijinih uspomena defiliraju ljudi koji su ostavili traga u hrvatskome martirologiju, a neki i izvan njega: **fra Metod Latinac**, **Marko Luetić**, **Marijan Gudelj**, **Ante Civadelić**, **Dominik Barač**, **Ante Matacin**, **Bertrand (Rando) Paršić**, **Ivo Pedišić**, **Ivo Bjelokosić**, **Marija Betica**, **Krsto Trgovčević**, **Lavoslav Milić**, liječnik **dr. Mile Budak**, **Mihajlo Lukić**, **Marijan Podhraški**, **Frane Bettini**, **Srećko Kremzir**, **Tihomil Rađa**, **Tomo Jančiković**, nadbiskup **Stepinac**, komunist **Ivan Marić**, a vrijedno je i njegovo svjedočenje o posljednjim trenutcima Dominika Barača: „Čuli smo kako otvaraju ćeliju 1 i zovu profesora fratra Barača. Bjelo-

kosić i ja gledali smo kroz rupu na vratima, odveli su ga obučena, i bio je potpuno miran. Prekrižio se je i pružio im ruke da ga vežu.“

Još vrijednije je njegovo svjedočanstvo o radovima u starogradiškoj kaznionici tijekom kojih su robijaši-radnici nailazili na ostatke ljudskih tijela (147.-149.): „Svi su leševi u prvoj jami bili u raspadnutom stanju i užasno su smrdjeli, dok su u drugoj jami takvi bili samo oni pri vrhu, a oni leševi u donjim redovima su bili sasušeni, gotovo balzamirani, zbog čega se moglo dobro raspoznati tko su i što su bili. Svi su bili u vojničkim odorama – ustaše, Nijemci, časnici i pokojni vojnici...“ No, glavno je da smo *oslobođeni*, i da to *oslobođenje* slavimo: pobijeni neprijatelj nema prava ni na grob niti na spomenik. (T. J.)

SMRT (Umjesto nekrologa Kažimiru Vučemilu)

Ima li uopće smrti? Ja kao vjernik, ka-tolik, ne postavljam to pitanje sebi, tebi, nama, vama, jer znam da je nema, jer je to moje neupitno kršćansko uvjerenje. To hipotetičko pitanje postavljam glede životinjskog i biljnog svijeta, također Božjih stvorenja.

Znamo da, kad sjeme biljke padne na zemlju „ugine“, sagnije, istrune, daje novi život i to višestruki. Posijećemo li drvo, znamo da iz korijena izrastaju nove i višestruke mladice, te se to drvo pomlađuje i raste, kao da i ono uskrisuje i daje novi život poput legendarne ptice feniksa koja se diže iz pepela.

Zato ja, evo, pitam tu smrt: Gdje je tvoja snaga, moć i pobjeda? Koje su to tvoje sposobnosti da uništiš to što je Bog stvorio? Koliko je moćan tvoj žalac i tvoj otrov?

Da, da, smrti, šutiš, jer nemaš odgovor na to pitanje. Moj odgovor je: Nemaš ni moć ni snagu. Nema uništenja, nema smrti, čak postoji i zakon o neuništivosti materije, jer Bog, stvoritelj svega, i nije bezrazložno stvorio ovaj svijet.

Kad se i raspadne i ovozemaljski i privremeni boravak, stječe se beskrajno i vječito prebivalište na nebesima.

Kažimir Vučemil

Isus nam je rekao: „Ja sam Uskrsnuće i Život, i tko u mene vjeruje, ako i umre, živjet će.“

On nam je za to garancija, jer nam je svojom smrću i uskrsnućem to osigurao. To je naša nepobitna vjera i istina, jer živimo u toj vjeri i istini i one žive u nama. I na koncu; što je to smrt? Ona je prividno stanje. To je samo jedna promjena, koju možemo ovako predložiti:

Odlazimo sa zemlje na nebo, iz tjelesnog u duhovno, iz privremenog u vječno, iz prolaznog u neprolazno, iz ograničenog u neograničeno, iz vidljivog u nevidljivo, iz konačnog u beskonačno, iz smrtnog u besmrtno, te iz nesavršenog u savršeno. Eto, to je moja i naša vjera. Zato se smrti ne bojim, i nasmijam očekujem prijelaz iz tjelesnog u duhovno i u Božje okrilje. Tako i neka bude!

Napisao, nekad davno,

Kažimir VUČEMIL

HRVATSKA POLITIČKA ZATVORENICA DJURDJA MENEGHELLO DINČIĆ ROĐENA RUKAVINA

(Sveti Juraj, 11. IV. 1928. – Kraljevica, 12. VII. 2023.)

Umrkla je draga Djurdja! Ostaju životni plodovi. Ostaje pamćenje koje nas ispunja ponosom – krasila ju je iznimna hrabrost, odlučila se za aktivan otpor protiv komunističke Jugoslavije, za slobodnu Hrvatsku. Zbog ideala i zbog borbe četiri godine je robijala.

U starosti ju je pratila i vjerno joj je pomagala njezina divna kći Divna. Na ispraćaju na groblju na Kozali u Rijeci Divna je priredila da majci pjevaju „Vilu Velebita“, majčinu najdražu pjesmu, stari simbol otpora. Djurdja je rođena i odrasla pod Velebitom, srce joj je bilo velebitsko.

Sjećam se zadnjeg razgovora, početkom ljeta, Djurdja je još jednom govorila o tome da je iza nje dugi put, da je dvaput doživjela uspostavu Države, i o tome kako joj je prva bila mila. Pamtila je kako se Senj 10. travnja 1941. digao na noge, i radost nije prestajala.

A o crtama Djurdjina života slušali smo 2005. u Zagrebu, u nastupu mlade glumice Marije Tadić, kad je glumila – Djurdju! Tadašnja mala ženska skupina *Krug* obilježavala je 60. obljetnicu bleiburškog stradanja tako što je upriličila glazbeno-scensku svečanost u čast trima ženama, da bude sjećanje na sve naše žene junakinje. Tri egzemplarne biografije bile su biografije Ljubice Pavičić, Grozde Budak i – Djurdjina. I Ljubica i Grozda imale su svaka svoju glumicu, one Maju Katić i Mariju Mikić.

Svečanost je održana 5. svibnja 2005. u dvorani Muzeja Mimara. Svirali su i pjevali umjetnici: Cecilija Pleša (mezzosopran), Ivana Biliško (harfa), Marta Babić (mezzosopran), Henrik Šimunković (bariton), Ivica Gržanić (bariton), klapa *Čakulone*.

Glumice su dugo uvježbavale uloge, i sjećam se da su više puta pitale, je li

Piše:

Maja RUNJE

Djurdja Meneghello Dinčić, Senj, 1946.

se to što će glumiti doista dogodilo, je li to istina. I bile su šokirane kad su čule da jest istina, i da se svečanost zato i održava, da još jednom vidimo kako je bilo. I mlade pjevačice su pitale!

Naša Djurdja je tada, 2005., u Zagreb došla iz Rijeke, pratila ju je njezina Divna. Grozda Budak i Ljubica Pavičić nisu mogle bile s nama. Grozda je već davno bila mrtva – nju su jugoslavenski partizani ubili 25. svibnja 1945. u Sloveniji, a Ljubica, politička zatvorenica koju su 1947. u Osijeku osudili na 13 godina zatvora, već je bila umrla. Ali u gledalištu, s nama, bile su Kaja Pereković i više drugih političkih zatvorenica, Djurdjinih suputnica i supatnica.

Svi skupa smo slušali glumicu / Djurdju, kad je govorila:

– Zovem se Djurdja Meneghello Dinčić. Rođena sam 1928. u Svetom Jurju kraj Senja. Djevojačko prezime bilo mi je Rukavina. Otac je otišao u Ameriku prije negoli sam se rodila, živjela sam s majkom i njenom obitelji, u Senju.

Senj je bio predivno mjesto za odrastanje. Stari kameni grad sa zbitim ulicama i lijepim trgovima, između mora i Velebita. Imao je ponosite ljude, koji su zbog svoje odlučnosti doživljavali puno nasilja. Žandari su često ulazili u našu kuću, premetali naš dom, ispitivali muške članove obitelji.

U proljeće 1937. – a bilo mi je tada devet godina – u Senju se održavala proslava, spomen-dana Matije Gupca i braće Radića. U gradu je tog dana bilo puno mladih, došli su iz svih okolnih mjesta. Od jutra se po ulicama čula mladenačka pjesma. Bilo je pristiglo i jedno pjevačko društvo čak iz Sarajeva, zvali su se “Trebević”, njihovi su pjevači i pjevačice posebno zanosno pjevali. Održavala su se i športska natjecanja. Moj ujak je bio nogometaš kluba „Nehaj“, pa sam gledala utakmicu u kojoj je „Nehaj“ igrao protiv gospićkog kluba „Građanski“.

Predvečer toga dana stajala sam s prijateljicom Ljerkom na obali. U blizini su se Gospićani penjali u kamione, na put kući preko Vratnika. Promatrale smo mladiće i djevojke, jer su svi bili raspjevani i veseli. U trenutku kad su kamioni kretali počeli su žandari, koji su u skupini stajali pred hotelom „Velebit“, među sobom nešto nerazumljivo vikati, a zatim su podigli puške i paljbom osuli po mladim ljudima u zadnjem kamionu. Vidjela sam kako ljudi padaju, a kako iz

Progoni Hrvata u prvoj Jugoslaviji, a osobito Senjske žrtve, snažno su odredili Djurdjin život

kamiona curi krv. Šest mladića i jedna djevojka izgubili su život.

Već u ranoj dobi u meni se oblikovao snažan osjećaj da se moramo boriti protiv Jugoslavije. Većina Senjana željela je slobodnu Hrvatsku. No iz iskustva znam da su i ljudi u Zagrebu mislili i osjećali na isti način. Nakon male mature 1942. dobila sam priliku ići na školovanje u Zagreb, moje dvije

neudate tete odlučile su pomagati. Polazila sam učiteljsku školu, u Medulićevoj ulici. A ondje je većina profesora i suučenica osjećala i mislila kao ja.

Svibanj 1945. nam se činio kao kraj svijeta.

Kraj svijeta!

Iz Zagreba sam krenula 6. svibnja, u vlak, s ujakom i bratićem. S njima

sam bila jako vezana, nedostajao mi je otac pa sam se uvijek gurala u njihovo društvo. Bratić je bio Krešimir Župan, zvali smo ga Krešo. Krešo se tada oporavljao od ranjavanja i ja sam mislila da bih mu na putu mogla biti od pomoći. Krešo je bio sin mamine sestre Korneilije, i Ivana Župana, rodom iz Svetog Roka u Lici, zaposlenog na carinarnici u Senju. Krešo je imao još dvojicu braće i dvije sestre. Krešina braća, drugi moji bratići, bili su Branimir i Viktor. Branimira i Viktora ubit će jugoslaven-ski partizani na Bleiburgu.

Na povlačenju sam u strašnom me-težu i gužvi u jednom trenutku izgubila i ujaka i Krešu. Krenula sam natrag, s prijateljicom Teom, pješice. U Zlataru su nas partizani utrpali u stočni vlak, a u Zagrebu su nas zatvorili u logor u Prečkom, a zatim u logor na Kanalu. Našla sam se među stotinama izbezumljenih ljudi, na goloj livadi. Svi smo bili gladni, izmoreni i preplavljeni zebnjom, nismo znali što nas čeka.

U lipnju su me s Kanala uputili u Sinj, ne razlikujući Sinj od Senja. U Splitu su me ukrcali na brod za Rijeku. Na brodu su neki putnici pljuvali po

Djurdja Meneghello Dinčić s glumicama, Zagreb, 2005.

nama, a neki su nam pokušali uputiti samilosni pogled. Na Sušaku su me zatvorili u Vilu Olgu S tog su mjesta neke zatvorenike otpuštali, neke odvodili u druge zatvore, a neke ubijali. Mene su u kolovozu pustili kući.

Bila sam vrlo mlada. Veoma ranjena. Nitko od muških članova obitelji nije se vratio kući. Tako je bilo i u obiteljima mojih prijateljica. Jedna prijateljica izgubila je brata, druga je izgubila dvojicu braće, ja gotovo cijelu obitelj. Ubili su i ujaka Viktora, onoga s kojim sam krenula na povlačenje. U nama djevojkama javio se prkos. Osjećale smo da moramo pokazati otpor. Počele smo pisati letke i stavljati ih pod vrata kuća i stanova u Senju. Rukom smo pisale: „Dolje Jugoslavija!“ „Tito - zločinac!“, „Dolje crvena banda!“.

Naše presude potpisao je Vasilije Orlović, predsjednik sudskog vijeća Narodnog suda na Sušaku. Tri smo dobile po četiri godine zatvora, a jedna je dobila dvije godine zatvora.

Iz zatvorskog vremena sjećam se gladi, zime, grubosti i ponižavanja, no i beskrajne potpore i prijateljstva supatnica.

Ali za mene je u siječnju 1948. pristigla dodatna patnja. Iz logora na Lonji, gdje smo tada mi političke zatvorenice radile, preuzela me centralna zagrebačka UDB-a. Počeli su me ispitivati i prisiljavati da kažem što znam o bratiću Kreši Županu – onome kojega sam bila izgubila u povlačenju pred jugoslavenskim partizanima.

Krešo se u svibnju 1945. bio spasio ali se u jesen 1947. odlučio vratiti, u jednoj od skupina u Operaciji Deseti travnja. Nakon prelaska austrijsko-slovenske granice poginuo je u borbi s udbašima.

Udbin major, grozan čovjek, s velikim ožiljkom na licu, okrutan i primitivan, saslušavao me u zimi 1948. noću. Vodio me kroz visoki šaš i gustu maglu na obalu rijeke Lonje. Ondje mi je prislanjao pištolj uz glavu i govorio da priznam. Očekivala sam da će me ubiti. Ali Krešu sam voljela kao brata i radije bih bila umrla negoli mu nanijela štetu. No, doista i nisam imala što reći, bila sam u zatvoru od travnja 1946.

Djurdjine supatnice, hrvatske političke zatvorenice, u gledalištu, Zagreb, 2005.

U logoru na Lonji strpali su me u samicu u kojoj nisam mogla ni čučnuti, ni sjesti, a kamoli leći. Noge su mi tako utrnule da sam mislila da više nikada ne ću moći hodati. Nakon nekoliko dana su me odvezli u Zagreb, u zatvor u Savskoj ulici. Bacili su me u podrum, u samicu, na goli pod. Tako sam živjela 72 dana. Svaku večer su me vodili na saslušanje.

Iz zatvora sam izašla u prosincu 1950. Nisam mogla ni pomisliti da bih tražila posao učiteljice. A imala sam završnu svjedodžbu učiteljske škole, pa iako sam u školskoj godini 1944./45. bila završila tek treći razred.

Školske vlasti su naime našem naraštaju izlazile ususret koliko god je bilo moguće, znalo se da dolaze strašna vremena, a četvrti razred tada i nije uključivao nastavu već samo praksu. U Rijeci sam se ipak uspjela zaposliti kao službenica. Posao sam nažalost nekoliko puta gubila, uvijek kad bi se nešto *načulo*.

Udala sam se 1955. i dobila dijete, pa je život krenuo i lijepim stazama. Ali na poslu sam uvijek šutjela kao riba a radila kao mrav, da zaštitim obitelj.

Jesam li oprostila? Nisam oprostila. Treba prvo sva istina na vidjelo.

Mlade žene, u čast hrvatskih političkih uznicu, Zagreb, 2005.

DINKO JONJIĆ (1938. - 2023.)

Zbogom, prijatelju!

Moj prijatelj Dinko prešao je na drugu obalu – zato i kažem ZBOGOM, jer kad i ja stignem na drugu stranu, nisam siguran hoću li ga u mnoštvu duša pronaći.

Naše prijateljstvo začeto je prije 63 godine na kamenitom otoku podno Velebita, koji s punim pravom nosi ime Goli otok. To je mjesto gdje bura uvijek dostiže orkanske udare, to je kamenjar u koji bura baca i ubija na tisuće ptica koje su negdje na Velebitu neoprezno poletjele, ne pričekajući da vjeterina stane.

Bio je to susret dviju grupa – Imotske i Varaždinske, imotske i varaždinske gimnazije, kontinentalne i dinarske Hrvatske, srednje Europe i Mediterana.

Čitava imotska grupa na Golom – Andrija Vučemil, Dinko Jonjić, Željko Crnogorac – bila je kontrapunkt nama Varaždincima, što će reći: bili smo različiti, ali ta različitost stapala se u jednu skladnu melodiju s jedinstvenim libretom – nikad nikakva Jugoslavija, samo slobodna Hrvatska.

Mi iz pitomoga Hrvatskog zagorja, oni kao da su sazđani od biokovskog kamena; mi smo o neprijatelju Hrvata saznawali iz druge ruke, oni se s njime sučeljivali na kućnom pragu. Hrvatska je takva u svemu, površinom i po broju stanovnika mala zemlja, ali s toliko raznolikosti kao da ima kontinentske razmjere.

Zbog čega smo se našli zajedno na tom negostoljubivu mjestu, svima je znano.

Tijekom čitava komunističkog razdoblja u svim dijelovima Hrvatske i BiH nicali su grupe srednjoškolaca ili studenata čiji program se može sažeti u nekoliko riječi – *kako izboriti slobodnu i neovisnu hrvatsku državu*. Među sobno se nisu poznavali, niti su čuli jedni za druge, niti su imali koordinatora.

No, kad su pojedine grupe bile otkrivene, opet se ništa nije moglo saznati, makar su suđenja trajala po tjedan dana; režim je to prikrivao, jer kako objasniti da u idealnom društvenom poretku, tzv. socijalizmu s ljudskim licem, mogu postojati mladi ljudi koji nisu zadovoljni i traže nekakvu slobodu nad slobodom.

Danas, kad je program svih tih grupa ostvaren i s distance od 60 godina, mladi ljudi ne mogu pojmiti, kako vas netko može utamničiti, batinati i mučiti na stotinu nači-

Naslovna stranica drugog izdanja knjige Dinka Jonjića (2011.)

Alfred Obranić po dolasku na Goli u veljači 1960.

na zbog toga što ste tražili pravo na slobodu svoga naroda.

Našim Imoćanima okupljenima u organizaciji Hrvatska revolucionarna mladež suđeno je koncem rujna 1959. godine u Splitu, a Varaždinci – članovi *Nacional partije Hrvatske*, desetak dana poslije u Varaždinu.

Mi, Varaždinci, stigli smo na Goli u veljači 1960., dok su Imoćani kasnili i pristali na Golom koncem svibnja iste godine, što

se može zaključiti i temeljem registarskog broja kažnjenika (na otoku je to njegovo ime i prezime). Naime, ja sam na svim dijelovima odjeće imao otisnut broj 8003, dok je Dinko, došavši na otok tri mjeseca poslije, dobio broj 8134.

Sjećam se njihova dolaska, mi smo već bili očvrtnuli na buru i sunce, s debelim žuljevima na rukama, a pred njima su tek bili dani prilagodbe. Dinko je raspoređen na rad u Kamenju granu golotočkog gospodarstva (zvali smo ga: Betonirski pogon), a ja sam također sve vrijeme radio u tom pogonu.

Od prvog susreta u proljeće 1960. Dinko mi je bio reprezentant imotske grupe: imponirao je svojim ironičnim izjavama, duhovitošću, čvrstim držanjem i na koncu izgledom, kao da je bio isklesan od kamena.

Danas, nakon njegova odlaska s ovoga svijeta, rekao bih da se izdigao iznad nas ostalih po tome, što je prije dvanaestak godina progovorio o svojoj robiji u knjizi *Goli na Golom otoku, Od imotske gimnazije do Golog otoka*, posvetivši ju svojoj supruzi Darinki, osuđenoj na drastičnu kaznu strogog zatvora u trajanju od sedam godina.

Mislim da sam pročitao sve knjige objavljene kod nas u kojima bivši robijaši svjedoče o uzničkim danima provedenim na Golom otoku. Ne sjećam se, da se bilo tko od tih stradalnika uspio kao Dinko uzdići iznad proživljenih patnji i narugati se čitavu represivnom aparatu, koji se njime bavio tijekom pet godina robije.

U tu svrhu poslužio se duhovitim citatima na tzv. državnom jeziku kakvim se UDB-a služila u karikaturalnom savršenstvu, kao i ograničenim intelektualnim sposobnostima ljudi koji su vodili i servisirali taj glomazni represivni aparat u bivšoj državi. Možda je i to razlog, da se Dinkova knjiga čita s rijetkim zadovoljstvom i da se usprkos opisima patnje na mnogim stranicama knjige može od srca nasmijati.

To govori da se radi o književnom djelu, da nije tek suhoparno svjedočenje i opisi događanja bez autorovih dosjetki – po čemu je bio poznat u svakodnevnoj komunikaciji. Stoga bih se složio s konstatacijom iz predgovora dr. Branimira Lukšića: „Čitajući ovu knjigu ne možemo se oteti dojmu, da je i malena Hrvatska dobila svoga Solženjicina, koji je iznio pred javnost patnje hrvatskoga naroda u Titovu Arhipelagu Gulag.“

Dinkova knjiga je još jedno svjedočanstvo i vrijedan dokument o stradanju Hrvata u

[illegible]

Tzv. "lični list" tadašnje Dinkove djevojke, kasnije supruge Darinke, nakon amnestije 1962.

K. P. D. — RAB

DOSIJE PODATAKA OSUDJENIKA

JOSIP M. Martin DINKO

(Prezime, ime i prezime)

Matični broj	8134
Ime	4
Kategorija	7
Prezime	Levančević

Datum rođenja, mjesto, sex i N.R.	19.VII.1950 godine, Grubina, Međimurje		
Mjesto i ime prebivališta pre osude	Grubina	Međimurje	
Narodnost i državljanstvo	Hrvat	FRJH	
Zanimanje i imeno stana	Dječak		
Bratna stanja i broj dece	Nezženjen	Maturirao	Punkirao
Školska sprema	7 razreda gimnazije		
Bratna sprema			
Regulacija spolne aktivnosti	Nije regulirano		
Range osude: vrsta i vrata kazne i vrata krivičnih dela (glava i član KZ)	Nije osuđivan		
Napisi krivičnih dela (glava i član KZ) i saopštenja	Organizacije po Hrvatskoj i u Socijalističkoj Republiki, Kustarica Jure Vuković Andrija.		
Motiv izvršenja krivičnog dela			
Vrsta i vrata kazne	Strani ratov	5 godina	
Datum početka kazne, dozvolu u dom i status kazne	30.V.1959	30.V.1960	30.V.1964
	Priglasilo izlazi		
Test			

Goloootočki "dosije podataka osuđenika" Dinka Jonjića

komunističkom totalitar-
nom sustavu, i prilog, kako
bi generacije mladih ljudi
mogle spoznati kako se po-
kušavao ostvariti višestoljet-
ni san o vlastitoj državi, što
nam je uspjelo tek koncem
20. stoljeća.

Svi oni koji su tijekom postojanja Jugoslavije pokušali osamostaliti Hrvatsku kao posebnu državu, završili su u kaznionicama diljem Jugoslavije ili su ubijeni. Vraćam se na trenutak opet knjiži, gdje Dinko u svom stilu opisuje kratkotrajni boravak u Kostreni, naselju udbaške kreme s Golog otoka:

“Jednom sam – desetljećima kasnije – s Andrijom Vučemilom obišao to mjestašce nadomak Rijeke i ustanovio: prostor oko UDB-inih zgrada bio je popločan golootočkim betonskim pločicama, upravo onima na koje sam polagao – a i sad polažem – autorsko pravo. Nisam jedini koji ga ima, ali svoj dio nisam spreman ustupiti!”

Još danas mi je živa slika, gdje Dinko opslužuje stroj za brušenje i poliranje teraco-pločica. Stroj je ogroman, talijanski, postupak brušenja odvija se uz obilato zalijevanje morskom vodom, Dinko ima od vrata do gležnja gumenu pregaču, jer bi inače bio u trenu posve mokar, i stavlja pločice na brušenje na četiri rotirajuća postolja te nakon okončana brušenja uklanja izbrušene i stavlja druge. Postupak se ne prekida...

To je doista bio završni i najvažniji čin proizvodnje teraco pločica i Dinko ima svakako prioritet na autorsko pravo u odnosu na mene i Željka, koji smo drobili, mljeli i prosijavali kamen, dakle pripremali različite frakcije go-lotočkog vapnenca, da bi se pločice uz dodatak cementa i slatke vode mogle proizvesti. Na kraju radnog dana Dinkovo lice i kosa bili su prekriveni koktelom morske vode i

strugotina betona i kamena, dok smo mi dečki sa separacije kamena sličili mlinarima s redovitim čepovima kamene prašine u nosnicama.

Od šestero osuđenih pripadnika Hrvatske revolucionarne mladeži pred vijećem Okružnog suda u Splitu: Andrija Vučemil 8 godina, Darinka Ćutuk 7 godina, Dinko Jonjić 6 godina, Iva Šabić 4 i pol godine, Željko Crnogorac 4 godine i maloljetni Jure Knezović 3 i pol godine, na Goli otok upućeni su Andrija, Dinko i Željko, Iva i Darinka u kaznionicu Požege, a Jure u kaznionicu Zenica.

Na Golom smo bili gotovo svakodnevno zajedno, bio si mi već onda uzor domoljublja, nisam Te zemljopisno mogao u mislima točno smjestiti, tek poslije, upoznavši noviju povijest kraja od kuda si ponikao, kada sam došao u Imotski i Tvoje Grubine otkuda puca pogled na Svetog Juru, shvatio sam što znači *antemurale Christianitatis* uživo.

Naravno da smo o svemu mogli objektivno prosuđivati tek naknadno, jer u vrijeme Jugoslavije nije bilo dostupne povijesne literature, niti objavljenih svjedočanstava, tek poneko pojedinačno iskustvo iz obiteljskoga kruga. Nakon što smo odrobijali svoje godine, nismo dosta dugo bili u vezi (studij, stvaranje obitelji, zaposlenje), no znao sam da na hrvatskom jugu postoji čvrsta točka u koju se mogu pouzdati.

Preskačem godine i desetljeća: 2017. razbolio mi se sin Ivan, danima je bilo neizvjesno hoće li preživjeti, kad – javlja se Dinko, želi preuzeti dio tereta, kao što je godinama želio preuzeti dio patnji kojima je bila izložena njegova supatnica i supruga Darinka.

Nudi mi vse što ima, jer dobro zna koliko boleš košta.

Naime, nepune četiri godine ranije izgubio je sina Domagoja u 42. godini života, a spašavao ga je prije toga po europskim bolnicama.

Kao što vidite, od Dinka se moglo naučiti sve o domoljublju i puno o prijateljstvu kao vrijednosti stalnog davanja, povjerenja i međusobnog uvažavanja. Kaže se da se pravi prijatelji poznaju u nevolji, na Dinkovim postupcima osobno sam potvrdio da je to točno.

Na koncu treba reći nešto o Dinkovu životu nakon robijanja. Završio je studij prava na fakultetu u Splitu i posvetio se odvjetništvu, te kao ugledni odvjetnik odgojio slijedeću generaciju Jonjića odvjetnika. Kroz to vrijeme zajedno sa svojom suprugom Darinkom stekao je neprocjenjivo bogatstvo – petero djece: Tomislava 1965., Trpimira 1967., Domagoja 1971., Zrinku 1973., Ivanu 1980.

Bog i hrvatska gruda bili Ti vječni pokoj!

Alfred OBRANIĆ

politički
ZATVORENIK

39

[illegible]

Dinko Jonjić u posljednjim mjesecima života

dvostrukim ropstvom – jugoslavenskom okupacijom i komunističkom tiranijom (pretpostavljam da se je zato doimao kao *religiozni Hrvat* odnosno *Hrvat po vjeroispovijesti* – on slobodu i dostojanstvo nije mogao pojmiti bez ideje neovisne Hrvatske, pa je zato uporno ponavljao da se o tvorcima hrvatske države, i one iz 1941. i one iz 1991. godine, smije govoriti samo *ostoječke*).

Bilo je tu možda i podbadanja političkih neprijatelja i bivših mučitelja, onih čije su zastave nestale, a himne utihnule još davnih dana, i čiju *baštinu* danas čine tek oteta imovina i prešućeni zločini. No, bila je to zasigurno i opomena nama, njegovim potomcima i nasljednicima, koji nismo iskusili ni promil njegovih patnji niti smo u svom životu osjetili glad i siromaštvo. Bila je to još jedna pouka da u životu postoji nešto važnije od želudca i vrijednije od novca...

Na žalost ili na sreću, njegov idealizam teško je probuditi u naraštajima koji su rođeni i stasali nakon Domo-
vinskog rata. Poznati Kranjčevićevi
stihovi otkrivaju istinu – tek onaj koji
slobode nema, o njoj sanja *ponajljepši
san...* Prividna sloboda, u kojoj upravo
Hrvati razgrađuju hrvatsku nacional-
nu svijest te podcjenjuju svoju kulturu
i obezvrjeđuju vlastitu državu, zasluž-
na je za krizu duha i jalovost društva
kojima smo i sami svjedoci.

Baš zato treba čuvati uspomenu na *dida* i njemu slične – hrvatske političke uznike i hrvatske branitelje koji su iz ljubavi prinijeli sebe na naš zajednički narodni oltar. Po njima narod živi, njihova žrtva zalog je naše slobode. Bili su veći od nas i zaslužili su živjeti u našoj uspomeni, barem toliko smo im dužni...

UZ SMRT ĐURE PERICE (1941. – 2023.): I O MRTVIMA SAMO ČINJENICE

Zapravo nisam poznao Đuru Pericu. Jedan usputni i beznačajni stisak ruke razmijenili smo početkom 1992., kad je on s jednim mojim prijateljem odlazio u pohode nekim hrvatskim skupinama u Švicarskoj (a meni u Hrvojevoj odnosno na Krešimirovu trgu na višednevnoj pohrani ostao prijatelj automobila); drugi put sam ga, nekoliko godina kasnije, vidio u sudnici zagrebačkoga Općinskog suda, kad je majestetičnim a ispraznim frazama nastojao izbjeći konkretne odgovore na konkretno pitanje, kako to da su povlastice za uvoz automobila koje je imalo Hrvatsko društvo političkih zatvorenika kao humanitarna udruga, u *njegovo doba* – u doba kad je sa svojom svitom upravljao tim društvom, u duhu pomirbenih fraza iza kojih je, kao što će se vidjeti, stajao posve drugačiji sadržaj – iskorištene za kupnju više automobila kojima se su – kao vlastitima – služile neke posve privatne osobe koje s HDPZ-om nikakve druge veze nisu imale (osim što je HDPZ kao nominalni vlasnik tih vozila podmirivao komunalne kazne za njihovu prebrzu vožnju, neplaćeno parkiranje, gaženje zelenih površina i slične boguugodne aktivnosti koje gode i čeljadetu, osobito kad ih netko drugi plaća).

Prisjećajući se tih dviju zgoda – obje su se u moje pamćenje baš po svemu urezale s naglašeno negativnim predznakom, a potonja je ovjekovječena sudskim zapisnikom – mogao bih, dakle, prijeći preko vijesti o njegovoj smrti na isti način na koji su i on i stanovita, danas stvarno nepostojeća udruga kojoj je Perica nastupao kao siva eminencija, prešli preko smrti, recimo, Jure Zovka i njegovih dvadeset pet robijaških godina, ili preko smrti čitava niza zaslužnih članova HDPZ-a i suradnika *Političkog zatvorenika*, od fra Julijana Ramljaka, Vjenceslava Čičeka i dr. Augustina Franića nadalje, koji su svoje duge robijaške godine izdržali u puno težim i neljudskijim uvjetima od onih u kojima je svoju jamačno tešku i mukotrpnu robiju izdržavao Đuro

Piše:

Tomislav JONJIĆ

Perica, pa su ipak doživjeli da ih u hrvatskoj državi vrijeđaju ne samo njihovi nekađanji tamničari, formalni baštinici jugoslavenskog boljševizma, nego i ljudi koji su u jugoboljševičko doba također bili iza rešetaka, a sad sebi tepaju nazivkom što ih je uistinu ispravno opisao: žrtve komunizma, dakle – nedužne žrtve jednoga zločinačkog režima, žrtve bez vlastite krivice, bez vlastita htijenja i izbora, pa time i bez osobitih vlastitih zasluga.

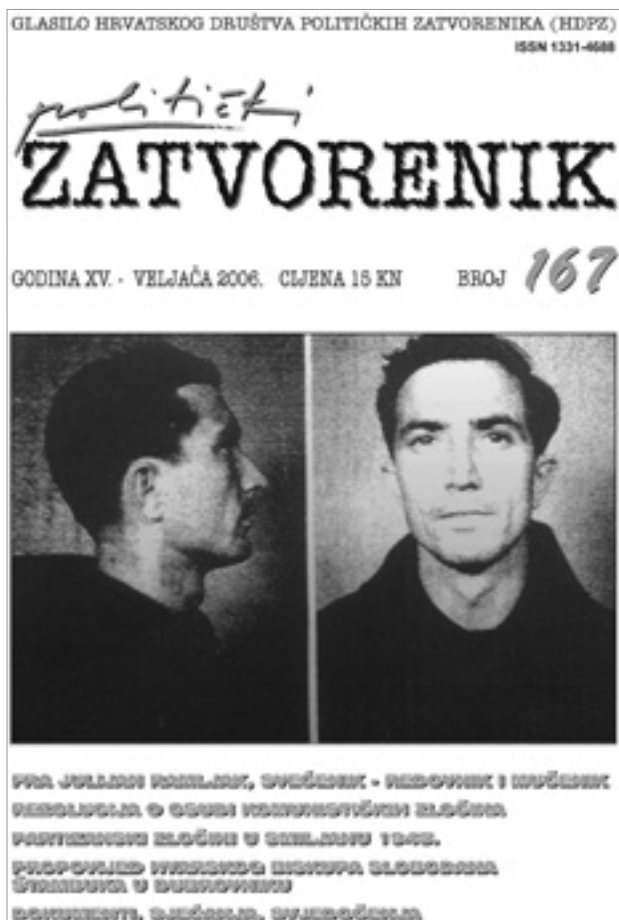
Đuro Perica (1941.-2023.)

Mogao bih, dakle, bez grižnje savjesti prešutjeti Peričinu smrt te, kao urednik časopisa koji je on u svoje vrijeme svom silom pokušavao zatrti, na posljednjim stranicama ovoga broja objaviti hladnu i kurtoaznu osmrtnicu sa suhoparnim podatcima o nadnevku njegova rođenja i smrti (eno tamo te obavijesti o smrti!) te potom bez ikakva stvarnog ili moralnog troška, sasvim jeftino *preživati*, s osjećajem zadovoljstva da sam – nastupajući u svoje ime, pa već time zlorabeći povjerenje kojim su me počastili ovo Društvo i urednički odbor njegova časopisa – tom beznačajnom gestom i Perici i uspomeni na nj dao puno, neusporedivo više nego što je on od sredine 1990-ih, a zapravo i ranije dao i ovom Društvu i njegovu listu.

Bio bi taj jeftini užitak u skladu s navadom da se uvijek i po svaku cijenu izbjegavaju prijepori i rasprave o činjenicama, da se o mrtvima i laže samo zbog banalne činjenice da su mrtvi, i da se fraze o tzv. slozi i tzv. jedinstvu proglašavaju vrijednošću višom od svih drugih, pa i od istine (što je, uostalom, jedan od izraza etičkog relativizma u kojem se valjamo poput svinjčeta u kaljuži i jedan od razloga društvene i političke močvare u kojoj živimo, budući da prosudba nečijega javnog djelovanja nije samo naše pravo, nego je i naša obveza od koje tako lako i tako neodgovorno bježimo, nalazeći alibi u tjelesnoj smrti koja bi – protivno pravilima i kršćanskog morala – sama po sebi trebala brisati sve grijehe).

No, kako je na nekim portalima, pa i u nekim (dobrohotnim) tiskanim medijima (poput *Hrvatskog tjednika*), u istoj rečenici, na isti način i u istome kontekstu komemorirana i Peričina smrt i smrt mogega oca kojemu se nekrolozi nalaze na susjednim stranicama, a fotografija – poput fotografije mnogih drugih – na naslovnici ovoga broja, gdje i mojom krivicom – kajem se! – nisu dospjele fotografije mnogih kojima je tamo bilo mjesto!, imam i drugi, posve privatan razlog ovdje ukazati na bitnu razliku između njih dvojice (koji su bitniji kao simboli ili ilustracije, nego kao pojedinci koje će vremenom neminovno pokriti pepeo zaborava): dok je Đuro Perica doista bio teška i nedužna žrtva jugoslavenskoga komunizma – jer on nije izabrao borbu ni protiv Jugoslavije niti protiv komunizma – moj otac, Dinko Jonjić, i tisuće, deseci tisuća drugih, svjesno su i voljko izabrali tu borbu, pa se baš nikad nisu osjećali kao nedužne žrtve. Ni onda kad se činilo da su poraženi, ni onda kad se učinilo da su pobjednici.

Zato su se smatrali borcima, a ne žrtvama; zato im nije padalo na pamet tražiti rehabilitaciju i ispriku: zato nisu – poput Perice – kadili „humanističkoj srži našeg socijalističkog društva“ i njegovim „slobodarskim tekovinama“ (1), niti su se

uzdali u „humane principe što proizlaze iz revolucionarne etike socijalističkog društva“ (2), jer: o Jugoslaviji i komunizmu oni nikad nisu imali ni najmanjih iluzija, pa su iz perspektive Jugoslavije i iz perspektive komunizma doista bili neprijatelji i krivci.

Za njih je uglavnom bilo i ostalo nezamislivo da bi i s ovu i s onu stranu rešetaka pjevali u slavu „Danu Republike“, kao što je jednoga uzničkog 28. novembra činio Đuro Perica koji je uoči tog dana savušen „vidio zvijezdu Danicu“ (3). Jer, oni su toj republici željeli smrt, brzu, bezuvjetnu i nemilosrdnu; Đuro Perica se od nje nadao životu.

Čak i s lisicama na rukama, čak i onda kad ga je ona sudila na smrt, i kad ga je podvrgnula strahovitu mučenju pa smrtnu kaznu zamijenila osudom na polaganu smrt, na čitavih 15 godina robije, ne dajući se pokolebati ni Peričinim vapajima niti njegovim molbama „odgovornim drugovima“ u kojekakvim centralnim komitetima, i ispovijedima vjere u „socijalistički humanizam“, začinjene pokajničkim isticanjem da on ne može biti hrvatski nacionalist već i zato što potječe

iz miješanoga braka, i što je sva njegova rodbina izmiješana: puna Hrvata, Srba, Nijemaca, Slovačka i drugih, što je valjda moralo biti jamstvo i Peričine odanosti bratstvu i jedinstvu (4), napose nakon što su ga „ljudi iz vinkovačkog SUP-a“ – valjda imajući na umu da mu je „stric bio učesnik NOR-a“ – uspješno „izvukli iz vjerske škole“ te mu pružili „moralnu i materijalnu pomoć“ da upiše i završi svjetovnu („civilnu“) srednju školu i fakultet (5).

To je razlika koju nije moguće premostiti, i ništa na tome ne mijenjaju mehanička i plitkoumna izjednačavanja, jeftini praporci na prsima, organizirana kokodakanja i naručeni talambasi.

A kad se jednom bude pisala povijest djelovanja ovog Društva – jer, pisat će se o tome prije ili kasnije, koliko zbog samoga Društva i časopisa koji je među najdugovječnijima u cijeloj povijesti hrvatskoga naroda (što, dakako, znaju i primjećuju samo rijetki!), toliko i zbog toga što su položaj i raspoloženje hrvatskih političkih uznika u demokratskoj hrvatskoj državi jedan od pokazatelja njezina pravog sadržaja, sadržaja koji potvrđuje onu staru, da je put od oslobođenja do slobode dug i neizvjestan, pisat će se i o ulozi Đure Perice u stvaranju i pokušaju rastakanja ove udruge u jednome sudbomosnom trenutku hrvatske nacije i hrvatske države.

Možda se pritom ne će moći sasvim egzaktno utvrditi, koliko je današnjemu razmjerno povoljnu materijalnom položaju bivših hrvatskih političkih uznika (dakle, zakonskoj noveli iz 1998., prije koje je prosječna mirovina hrvatskoga političkog uznika iznosila manje od mjesečnih šest stotina kuna!) pridonijela hinjena agresivnost tadašnjega predsjednika Društva Jure Knezovića, koja se je ogledala ne samo u prijetnjama javnim

prosvjedima i zahtjevima za smjenu ministra Škare, nego i u smišljenoj provokaciji s morfonološkim („korienskim“) pravopisom, koji je *Politički zatvorenik*, na sablazan kvazijezikoslovaca i pseudokomesara, počeo primjenjivati u drugoj polovici devedesetih kako bi se pokazalo da možda i *mi konja za trku imamo*, ali će se sasvim sigurno moći utvrditi da su sredinom posljednjeg desetljeća prošlog stoljeća u Hrvatskome društvu političkih zatvorenika zapuhali novi vjetrovi, vjetrovi koji su – i uz dlaku Tuđmanovoj borbi za bolju prošlost samozvane hrvatske ljevice – tražili bezuvjetni raskid s jugoslavenskom i komunističkom baštinom, lustraciju u državnim i javnim službama te napuštanje isprazne pomirbene frazeologije koja je duhovnim, političkim i tvarnim baštinicima jugoslavenškoga boljševičkog poredka omogućila novu dominaciju odnosno podvrgavanje demokratske hrvatske države vlastitim, nedemokratskim i sebičnim interesima.

Jer, sve do druge polovice tog desetljeća se je borce za hrvatsku državu i na stranicama ovog časopisa moglo ovlaš nazivati zločincima (!); sve dotad se je mogla krivotvoriti povijest (pa je, kao što sam poodavno objavio, pok. Ivan Alilović kao glavni urednik *Političkog zatvorenika* pisao mojoj majci kako odlukom uredničkog odbora iz par kartica njezinih uspomena namijenjenih časopisu mora izrezati – dakle: cenzurirati! – njezino sjećanje da su neki ljudi u Zapadnoj Hercegovini (pa i njezin otac) i nakon sloma Nezavisne Države Hrvatske kriomice čuvali zemljovide te države i slike ondašnjega državnog poglavara, jer da objavljivanje tih uspomena žene rođene 1940. ugrožava tzv. državnu politiku); sve dotad je pok. Ivanu Gabelici u *Političkom zatvoreniku* onemogućivano objavljivanje eseja kojim se nepobitno, željeznom logikom dokazuje da se 22. lipnja ne slavi nikakav dan antifašizma, nego se obilježava dan solidarnosti jugoslavenskih komunista iz Hrvatske s drugom Staljinom i boljševičkom Moskvom.

I kad je Hrvatsko društvo političkih zatvorenika – imalo je tada tisuće i tisuće članova, a veliki broj njih bio je pretplaćen na ovaj časopis – možda moglo pridonijeti sve glasnijim zahtjevima za lustraciju koja se je nakon *Oluje* činila ne

samo logičnom nego i izglednom, krenulo je razbijanje te udruge, prema sličnome modelu kojim su razbijeni, paralizirani te eutanazirani i braniteljski redovi: *locirati, identificirati, uhititi i transferirati* (na političku i društvenu marginu, a po mogućnosti i u povijesni nepovrat).

U tom je pothvatu uloga Đure Perice bila velika, upravo nenadomjestiva, jer: ne bi za to dostajali kojekakvi robijaški *šrafčigeri*; trebali su ljudi s dugogodišnjim robijaškim stažem, manje ili više poznati javnosti te, dakako, oslonjeni na politički utjecajne krugove. Odatle je počelo razbijanje, odatle su stvarane predodžbe o „raskolu“ Društva, odatle su širene klevete.

Donekle osloncem na izmjene zakonskih propisa o udrugama koji su podružnice i slične organizacijske oblike udruga bez ikakva smisla i stvarne potrebe pretvarali u samostalne pravne osobe – u jednom smo uvodniku zabilježili zlobne glasine da je HKD Napredak bio glavna žrtva te zakonske novele, e kako bi se olakšalo okrupnjivanje jednog posjeda na Pantovčaku uz koji je ta znamenita udruga imala komadić zemlje – pa su neki lunatici zasnovali karikaturalna, obiteljska društva političkih zatvorenika koja su služila samo na sprdnju javnosti, no najopasniji lagum pod ovom udrugom djelo je Đure Perice, Marka Veselice & Co. Nazvao se ja taj lagum tzv. Hrvatskim društvom političkih zatvorenika-žrtava komunizma.

I dok je to malobrojno i šareno društvanje svojedobnih boljševika i kasnijih nedužnih žrtava u pomoć pozivalo splet-kare iz vladajućih struktura, prokušane jugoslavene iz ibeovskih rupčaga te jedno sirovo i primitivno, zapravo jedino posve otvoreno antisemitsko glasilo u Hrvatskoj (6), a na svoju osnivačku skupštinu, kao što svjedoče fotografije objavljene na ovim stranicama, kao *časnoga* i počasnoga gosta pozvalo Josipa Boljkovca (7), – dakle, čovjeka ogrezla u hrvatskoj krvi, koji je 1945. nalagao brutalna ubojstva ne samo ustaša, nego i mačekovaca poput oca kasnije poznatoga hrvatskog književnika Nikice Petraka (8) – dotle je vodstvu matičnoga Hrvatskog društva političkih zatvorenika predbacivano da ne okuplja „prave“ političke uznike,

nego „ratne gubitnike“, „pripadnike poraženih snaga“, „ustašo-nostalgicare“ i „sabotere“, ukratko da je – „ustašizirano“ (M. Veselica).

Optužba za „ustašizaciju“ u Hrvatskoj je i tada značila ono što znači danas: ne samo izraz moralne nemoći, nego i poziv na ostraciranje, progon i – odstrjel. A prije od Slavka Goldsteina i Ivana Fumića – i posve neovisno o njima – za njom je posegao Marko Veselica, za njim i neke druge „žrtve komunizma“. Denuncijacija je otkrivala intelektualna, ideološka i etička polazišta denuncijanata: svoje robijaške predšasnike i sudrugove mogli su „ratnim gubitnicima“ i „ustašo-nostalgicarima“ nazivati i denuncirati samo mozgovi nepovratno kontaminirani jugoslavenskim boljševizmom, mozgovi čiji jezik zapaluca baš onako kako napogled svračića zapaluca jezik snahe-guje u Brlić-Mažuranićinoj *Šumi Striborovoj*.

Ali je to „ustašizirano“ Društvo i na Veseličinu primjeru pokazalo da je u ime i u korist Hrvatske spremno ponovno tr-

pjeti i žrtvovati se: dok je njegova svita posve otvoreno govorila da joj je „dosta“ te „ustašizirane udruge“, tih ratnih gubitnika, bivših domobrana i ustaša – poimanih uvijek u jasenovačkoj varijanti koju je u duhu *vaspitnih mera* stvorila službena propaganda pod nazivom historiografije – oni su u ovome svomu mjesečniku Ve-

selicu na drugi svijet ispratili s puno više dostojanstva od onoga koje je on – više sebi na sramotu nego na čast – bio namijenio njima: premda svjesni okolnosti i unutarpartijskih frakcijskih borbi u kojima ih je zaradio, poklonili su se i pred njegovim robijaškim godinama (9).

A dok su se u tome odvratnom i „ustašiziranom“ HDPZ-u okupljali „ratni gubitnici“, oko Perice se našla šačica koju – kako se on izrazio u Hrvatskome državnom saboru na početku njegove 28. sjednice – čine samo „čisti, oni koji nemaju iza sebe... koji nisu bili ni ustaše ni domobrani“ (10). No, ipak: usprkos potpori koju su uživali iz određenih političkih krugova – ima li išta mutno u Hrvatskoj bez potpore te klateži? – ni jedan posto hrvatskih političkih uznika nije se navukao na korito koje su nudili Perica, Veselica & Co., ali se je zato – gle, čuda! – jedan od formalnih prvaka te živopisne skupine (tzv. Hrvatskog društva političkih zatvorenika-žrtava komunizma) našao visoko pozicioniran na izornoj listini Manolićevih Hrvatskih nezavisnih demokrata!

Petnaest godina jugoslavenske tamnice, pa na Manolićevu listu, na listu čovjeka čiji je potpis na tisućama i tisućama tamničarskih dokumenata, i koji se tog dijela svog života ne srami nego se njime do dana današnjega ponosi!

No, svaka ptica svomu jatju leti: jedni su, eto, maštali o Hrvatskoj oslobođenoj jugoslavenske boljševičke baštine (pa za to bili spremni opet prosvjedovati i buniti se); drugi su se nudili kao alibi udbaškoj i tamničarskoj prošlosti Jože Manolića, treći su se prostrli pred – Ivicu Račana. Zapravo pred Jugoslaviju i Peričine „slobodarske tekovine“ „našega socijalističkog i samoupravno-demokratskog društva“ (11) koje se kroz njih nastojalo uljepšati. U ime tzv. pomirbe? Ili u ime tzv. političke mudrosti čije plodove uživamo već desetljećima u obliku rashrvaćivanja ovog ostatka ostataka Hrvatske?

No, usprkos *identificiranju i lociranju* „ratnih gubitnika“, i usprkos toj jeftimbi na hrvatskome *štanu*, nisu nedužne „žrtve komunizma“ ni uz Boljkovčevu i Manolićevu pomoć uspjele privući više od šačice bivših osuđenika, ali su svojim denuncijacijama potaknuli nekolicinu

„karizmatičkih osoba“ hrvatske politike (u stvarnosti: plejadu tužnih likova koji su posrnuli pod težnjom da se po svaku cijenu, pa i u savezu sa svojim dojučerašnjim tamničarima, domognu vlasti) da napuste HDPZ.

Drugačije su postupili oni koji su mislili svojom glavom (poput, recimo, Franje Tuđmana): oni su ostali u matičnoj udruzi i redovito joj plaćali članarinu. No, ako nisu uspjeli privući spomena vrijedan broj pristaša, „žrtve komunizma“ su u javnosti donekle uspjele stvoriti predodžbu o „raskolu“, a osobito vještima pokazali su se njihovim prvaci u ubiranju plodova novele Zakona o pravima bivših političkih zatvorenika iz 1998. godine.

Dok je za tisuće nemoćnih, bolesnih i siromašnih vrijedila ona okrutna odredba da će im simbolične 54 kune za dan robijanja biti isplaćene kad se za to osiguraju sredstva u državnom proračunu (pa su to, počevši s najstarijima, imali dobiti u obrocima i s godinama odgode, čiji protek mnogi nisu ni dočekali, otišavši na drugi svijet napola gladni), „žrtve komunizma“ pokazale su da znaju što znači vlast: Đuri Perici, Davoru Arasu i Petru Šali su naknade – bez obzira na ikakve propise – isplaćene prije svih drugih i odjednom (12). Zgrabili su novac ni ne trepnuvši, u isto vrijeme kad su mnogi bivši hrvatski politički uznici jedva preživljavali...

Jer, primanje isplate odjednom i preko reda, Perica nije smatrao pitanjem morala, nego – pitanjem (svojih) ljudskih prava: u siječnju 1998. *Novi list* i *Večernji list* objavili su njegovu izjavu da propitkivanje obraza koji mu dopušta tražiti i primiti takvu isplatu prije robijaša koji su od njega par desetljeća stariji i neusporedivo siromašniji, predstavlja „bespravno zadiranje u (njegovu) ljudska prava“ (13). Eh, u kako nepomirljivu neskladu s visokim etičkim

standardima Hrvatske demokratske zajednice bijaše takvo moralno shvaćanje čovjeka koji će domalo postati čelnikom „zajednice utemeljitelja“ te stranke, ali – takva je, eto, zakonitost vladala Hrvatskom i takav je bio moralni osjećaj Đure Perice & Co., naših moralnih okomica, iz skupine iz koje će poteći kaznena prijava protiv tad već bivše predsjednice Hrvatskog društva političkih zatvorenika, Kaje Pereković.

Predsjedavajući zahvaljuje na izvješću i utvrđuje da Sabor ima kvorum, te da može donositi pravovaljane odluke.

Ad5: Prihvaćanje Poslovnika

Predsjedavajući upozorava, da su sabornici na ulazu kod akreditacije uz ostale materijale dobili i Prijedlog Poslovnika o radu VII. sabora HDPZ-a, te prija ima li nejasnoća, nadopuna i ima li netko da nije razumio Poslovnik. Kada se nitko nije javio za riječ, predsjednik daje na glasovanje prijedlog Poslovnika kakav su svi sabornici dobili. Prijedlog se usvaja javnim glasovanjem i jednoglasno.

Ad 6: Izvješće predsjednika HDPZ-a Jure Kneževića.

Nakon smrti pokojnog **Branka Vidaleka**, tajnika Hrvatskog društva političkih zatvorenika, 1993. godine zapala me, bar sam tada tako mislio, čast biti tajnikom HDPZ-a, udruge trećerazrednih građana od kojih su se neki već vinuli u političke visine, a popčinu vrpce žrtava totalitarnoga jugoslavenskoga sustava još nisu bili pregrizli. To će se dogoditi godinama kasnije, kad se probude iz sna o svojoj veličini i shvate da su za zalei na mjesto predsjednika hrvatske države njihova krila preslaba. Od njih se očekivalo da pomognu u poboljšanju teškoga socijalnog stanja svojih surbojaca, ali mi koji nismo dijelili žrtvu za Hrvatsku na proljećare i gubionike, nismo ni slutili o kakvim se tu surbojcima radi, jer smo polazili od poštenog stanovišta da je svaki onaj koji je trpio zbog hrvatske porobljenosti svojim djelom ili prosvjedom protiv nasilne nemarodne vlasti pridonio održavanju plamena nade u konačnu slobodu hrvatskog naroda i ostvarenje sna za koji su davno, davno mnogi u krvavom nizu od Zrinskih i Frankopana do naših dana podnijeli svoju osobnu žrtvu. Danas smo pametniji, ali i očajniji.

Kao tajnik vidio sam da se mnogi članovi žale na male mirovine i teško financijsko stanje. Među njima je bilo i ekonomista koji su mi ukazali na apsurdnost Zakona, koji za mnoštvo odležanih godina ne nadoknađuje ni kune. Sjećam se jednoga braćolaz para koji mi je jako pomogao u sagledavanju te nepravde, ali razlog te nepravde došao sam tek deset godina kasnije. U Središnjici se tada nije moglo ništa učiniti, ali osnutkom Podružnice Zagreb 1995., mi u Podružnici dali smo se na smanjenje socijalnoga stanja, koje nam je poslužilo za argumentaciju kod raznih državnih institucija, pa i kod Predsjednika **Franje Tuđmana**. Kod silnog popisa i obilaska mnogih naših članova sarošilo su se istakle žene, naše članice, pa koristim ovu posljednju priliku da im zahvalim na tome trudu bez kojega sigurno ne bi bilo zakona ovakav kakav jest, a posebno zahvaljujem gospođi **Zerki Zane** na njenom elanu i prijedlozima. Žene su, u ovih dvadeset godina koliko sam u Društvu aktivan, praktično nosile Društvo, a muškarci ne zaslužuju pohvale, jer im je čak bilo teško nositi banjak, a o vijencima da se i ne govori.

Tada važećim Zakonom o pravima političkih zatvorenika, prema internom izvješću Vlade, „zakonaodavac je u trenutku donošenja Zakona imao cilj utvrditi status bivšega političkoga zatvorenika osobama koje su lišene slobode radi svojih političkih uvjerenja u razdoblju od 1971. godine do osnivanja samostalne hrvatske države“. Zakon je dakle u početku bio samo za proljećare i one koji su došli poslije. Zato su naše mirovine u prosjeku iznosile 573,31 kune. Jasno je sada zbog čega je štafeta okupljena oko **Đure Perice**, **Marka Veselica** i bolesnog **Marka Dinjara** i idla tadašnjeg predsjednika Vlade **Zlatku Mateli** tražili da se Zakon ne mijenja, jer je

Dio zapisnika VII. kongresa HDPZ-a

Nije posrijedi nikakva šala: urodila je ta prijava i optužnicom – jer smo pred zakonom i sada svi jednaki, zar ne? – kojom se predsjednici matične udruge hrvatskih političkih uznika na teret stavljalo da je „nenamjenski trošila društvena sredstva“, ne kako bi ih stavila u svoj džep, nego kako bi pomogla svoje robijaške supatnice i supatnike s prebivali-

štem izvan Republike Hrvatske! Nijednu lipu, naravno, nije uzela sebi (niti joj se takvo što moglo imputirati ni u najvećoj zlobi), ali su mnoge lipe i kune otišle potrebitima onkraj avnojske granice današnje Hrvatske.

Kao hrvatski rodoljub – i kao neka-dašnja dužnosnica Ustaške mladeži, što su joj Perica & Co. stalno nabijali na nos (kao da se je ona toga sramila, i kao da je ona od svoje prošlosti bježala, kao što se je Perica upinjao dokazati da je njegov otac bio invalid, a ne ustaša!) – Kaja Pereković se pri podjeli humanitarne pomoći nije obazirala na AVNOJ, ono što je Joži Manoliću i jugoslaven-skim pitomcima bilo i ostalo svetinjom. Nije, dakle, Kaja u svom džepu držala devizne štedne knjižice Društva, kao što su to – odbijajući podnijeti izvješće o deviznom poslovanju – u svoje vrijeme činili Perica i Veselica (14), a imala je sreću umrijeti prije donošenja presude.

Mi koji smo ju nadživjeli, danas vrlo dobro znamo, je li bilo mjesta strahovanju od osude... A nisu Perica & Co. u svom „deustašizacijskom“ pohodu stali na tome.

Početkom ožujka 2000., pod okriljem *trećejanuarske* vlasti, kupivši ključeve društvenih prostorija na Krešimirovu trgu br. 3 za porciju čevapčića s *kapulom* i dvije boce „Ožujkoga“, taj prostor na sjajnoj lokaciji, s parkiralištem i brojnim mogućnostima, „žrtve komunizma“ pretvorile su u birtiju četvrte klase, obično okupljajući be-

sprizornika, danguba i pijanaca. Pritom se je nekim umjetničkim slikama zauvijek izgubio trag – napisala je pok. Višnja Sever tekst o svojim slikama i slikama majke joj Zorke koje su u tom kontekstu ishlapile u noć – a usput je uništena pismohrana s desecima tisuća dokumenata, bezbrojnim presudama jugoslavenskih sudova i svjedočenjima velikog

broja hrvatskih političkih uznika koja su prikupljena cijelo desetljeće.

Ukratko: „žrtve komunizma“ su se pobrinule da se oteža dokumentiranje i istraživanje jugoslavenskih komunističkih zločina. Upravo u duhu onog priopćenja koje su te „nevine žrtve“ dale objaviti u *Večernjaku* iz rujna 1999., protiveći se zahtjevu HDPZ-a da se arhivi jugoslavenskih službi otvore bez ograničenja. Umjesto neograničena pristupa, oni bi „principijelan“ odnosno – nadziran. Jer, otvaranje arhiva su „žrtve komunizma“ zacijelo, smatrale štetnim za zdravlje Jože Manolića i Josipa Boljkovca, pa su im priskočile u pomoć. Valjda nisu pritom mislile i na Simu Dubajića, koji je sâm priznao kako je svoje račune s „ratnim gubitnicima“ davno izravnao, tamo kod Maribora i uopće podno Alpa?

na pamet da se na *sablji* ne da sjediti, i da se za objavljivanje jednog časopisa hoće više truda, znanja i ljubavi nego što ih oni imaju. Pozive da se vrate matičnoj udruzi uporno su i bahato odbijali.

A onda je pred kraj kolovoza 2020. objavljena vijest kako je Trgovački sud u Zagrebu pozvao vjerovnike da unutar 45 dana predlože otvaranje stečaja nad Hrvatskim društvom političkih zatvorenika-žrtava komunizma zbog utvrđenog duga od 11.685 kuna, jer će u protivnom sud po službenoj dužnosti donijeti rješenje o istodobnom otvaranju i zaključenju skraćenoga stečajnog postupka (15). Bit će da se tada našla neka *duša* što je odgodila neslavnu smrt, jer slična vijest objavljena je i pred kraj ovogodišnjega rujna, kad je javnost obaviještena da „žrtve komunizma“ imaju bankrotirati za 812 eura (16).

Nisam dangubio na daljnju provjeru te vijesti, jer mi je i bez toga odavno jasno: moralni stečaj po skraćenom postupku logično vodi do tehničkog uklanjanja po skraćenom postupku. Jedna suvišna udruga prestaje postojati: crnac je obavio svoj posao, pa ga se može otpustiti. A ima i njegovih zasluga da Hrvatskom danas vladaju oni koji žale što je bivših hrvatskih političkih uznika uopće bilo, jer: trebalo je te „ratne gubitnike“, tu *fašističku i kleronacionalističku gamad* jednostavno pobiti. Sprašiti joj metak u čelo, što bi rekao Vlado Gotovac, odnosno u zatiljak, po *antifašističkom*, manolićevskom modelu. Odnosno, kako reče Đuro Perica, „u duhu humanih opredjeljenja ovoga samoupravnog socijalističkog društva“ i u interesu njegovih „najprogresivnijih snaga na čelu sa Savezom komunista“ (17).

*

BILJEŠKE:

- (1) Đ. PERICA, Žalba Saboru SR Hrvatske, Centralnom komitetu Saveza komunista Hrvatske i sudu III. stupnja, Stara Gradiška, 25. II. 1978., *Žar na dlanu*, Zagreb, 1990., 73., 77.
- (2) Đ. PERICA, „Predstavka Predsjedništvu S.F.R.J.“, Stara Gradiška, 9. XI. 1983., *Žar na dlanu*, 91.
- (3) Đ. PERICA, „U čast Prazniku. Zagreb, 28. studenoga 1975.“, *Žar na dlanu*, 1990., str. 52.
- (4) Đ. PERICA, Žalba Saboru SR Hrvatske, Centralnom komitetu Saveza komunista Hrvatske i dr., *Žar na dlanu*, 83.
- (5) Isto, 78.
- (6) „Antisemiti i ibeovci zajedno protiv HD-PZ-a“, *Politički zatvorenik*, br. 66, rujan 1997.
- (7) „Skupština HDPZ-ŽK: veliki povratak Josipa Boljkovca ili – svaka ptica svomu jat u leti“, *Politički zatvorenik*, br. 72, ožujak 1998.
- (8) „Joža Boljkovac 1945.: Petraka na svaki način likvidirati!“, *Politički zatvorenik*, br. 72, ožujak 1998.
- (9) *Politički zatvorenik*, br. 271, travanj-svibanj-lipanj 2017.
- (10) „Đuro Perica protiv poboljšanja Zakona“, *Politički zatvorenik*, br. 72, ožujak 1998.
- (11) Đ. PERICA, Žalba Saboru SR Hrvatske, Centralnom komitetu Saveza komunista Hrvatske i sudu III. stupnja, str. 71., 77.
- (12) „Neslane šale Đure Perice i Petra Šale“, *Politički zatvorenik*, br. 71, veljača 1998.
- (13) „Kakvim smo mi to postali ljudima“, *Politički zatvorenik*, br. 71, veljača 1998.
- (14) „Neka istina ide na vidjelo“, *Politički zatvorenik*, br. 71, veljača 1998.
- (15) <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/pred-stecajem-hrvatsko-drustvo-politickih-zatvorenika-zrtava-komunizma-15015506>.
- (16) <https://www.index.hr/vijesti/clanak/hrvatsko-drustvo-zrtava-komunizma-je-pred-bankrotom/2499339.aspx>
- (17) Đ. PERICA, „Predstavka Predsjedništvu CK SK Hrvatske“, Stara Gradiška, 12. III. 1984., *Žar na dlanu*, 96.

A kad im nije uspjelo ugušiti *Politički zatvorenik*, „žrtve“ su pokrenule vlastito glasilo, *Uznik*. Izišao je jedan broj. Otuzan opsegom i izgledom, sadržajan onoliko koliko je sadržajna bila i skupina koja ga je pokrenula; ozbiljan koliko i oni, dostojanstven koliko i oni. Nije „žrtvama“ padalo

U SPOMEN

KAŽIMIR VUČEMIL

29. veljače 1936. – 18. kolovoza 2023.

Osuđen presudom Okružnog suda u Mostaru K-94/72 na kaznu zatvora u trajanju od 15 mjeseci, kaznu izdržao u Sarajevu i Mostaru.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

Hrvatsko društvo političkih zatvorenika

U SPOMEN

DINKO JONJIĆ

19. srpnja 1938. – 15. kolovoza 2023.

Osuđen presudom Okružnog suda u Splitu Ko-140/59 U pritvoru od 27. travnja do 1. svibnja 1959. te u zatvoru od 30. svibnja 1959. do 30. svibnja 1964.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

Hrvatsko društvo političkih zatvorenika

U SPOMEN

MARIJAN GABELICA

21. siječnja 1940. – 17. rujna 2023.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

Hrvatsko društvo političkih zatvorenika

U SPOMEN

ĐURO PERICA

29. siječnja 1941. – 15. kolovoza 2023.

Uhićen 25. rujna 1975., iz tamnice pušten 1. listopada 1989.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

Hrvatsko društvo političkih zatvorenika

U SPOMEN

IVE LIVLJANIĆ

1. veljače 1938. – 1. rujna 2023.

Nakon studentskih demonstracija od 11. svibnja 1959. više mjeseci proveo u istražnom zatvoru u Zagrebu (Savska 60) te u konc-logoru na otoku Sveti Grgur

Laka mu bila hrvatska zemlja!

Hrvatsko društvo političkih zatvorenika

ZAHVALA

Pored uobičajene zahvale koju redovito objavljujemo uz imena darovatelja – ljudi koji su najzaslužniji da u ovim teškim vremenima naš časopis uopće izlazi i održava uspomenu na one koji su žrtvom svog života i svoje mladosti održavali vjeru u hrvatsku slobodu i državnu neovisnost – ovom prigodom se posebno zahvaljujemo onima koji, poput gosp. **Damira Radoša** iz SAD-a, ne žale truda i sredstava da nesebično podupru i druge planove i pothvate Hrvatskog društva političkih zatvorenika. Ako ne uočava današnja, pamtit će to neka buduća i bolja Hrvatska!

POMOĆ ZA POLITIČKI ZATVORENIK

Od zaključenja prethodnog broja do kraja rujna, svojim su prilogima daljnje izlaženje ovog časopisa nesebično pomogli:

Tomislav Pipunić	90 AUD
Stjepan Furdek	50 AUD
Ante i Stipe Kokotović	190 AUD
Ilja Kapetanović	50 AUD
Tomislav Beram	40 AUD
Damir Radoš	3000 USD
UKUPNO:	420 AUD + 3.000 USD

Zahvaljujemo se darovateljima, te se i ubuduće preporučujemo njihovoj susretljivosti. (Ur.)

IN DIESEM HEFT

Die Geschichte des kroatischen Volkes wird seit Jahrhunderten von politischen Gefangenen geprägt: Menschen, die wegen ihrer Überzeugungen und ihres Kampfes für die Unabhängigkeit des kroatischen Staates in venezianischen, österreichischen, ungarischen oder serbisch-jugoslawischen Gefängnissen landeten. Unter Berücksichtigung biologischer Tatsachen definiert das kroatische Gesetz über die Rechte ehemaliger politischer Gefangener in seiner ursprünglichen Fassung (1991) kroatische politische Gefangene als Personen, die zwischen dem 1. Dezember 1918 (dem Datum der Gründung des ersten jugoslawischen Staates) und dem 30. Mai 1990 (Konstituierung des ersten demokratisch gewählten kroatischen Staatsparlaments) wegen ihrer politischen Überzeugungen und ihres Kampfes für die Unabhängigkeit Kroatiens ihrer Freiheit beraubt wurden. Diesen Menschen ist diese Zeitschrift gewidmet, in der sie vorwiegend dreieinhalb Jahrzehnte lang ihre Beiträge veröffentlicht haben. In Zusammenarbeit mit dem

Kroatischen Filminstitut aus den USA wird nun endlich ein Dokumentarfilm über die kroatischen politischen Gefangenen in Jugoslawien, insbesondere in der kommunistischen Ära, vorbereitet.

*

Tihomir Nuić schreibt über die Manipulationen in Bezug auf das Flüchtlingslager in El Shatt in der Sinai-Wüste. Es handelt sich um ein Lager, in dem 1943 und 1944 eine große Zahl von Kroaten aus dem Küstengebiet Kroatiens und von den adriatischen Inseln untergebracht wurde. Ihr tragisches Schicksal war jahrzehntelang Gegenstand jugoslawischer und kommunistischer Manipulationen,

während es in der Tat darum ging, dass die jugoslawische kommunistische Führung die militärisch-politischen Folgen des Untergangs Italiens falsch eingeschätzt haben. Mehr als 800 Menschen, die meisten von ihnen Kinder, bezahlten dies mit ihrem Tod in der Wüste Sinai.

*

Einen Beitrag zur Geschichte des antijugoslawischen und antikommunistischen Widerstands in Südkroatien liefert **Darko Utovac**, der die Aktivitäten der so genannten Kreuzritter im Neretva-Tal in den Jahren 1945/46 beschreibt. Parallel

Čakovec

dazu bringen wir Auszüge aus dem Buch des serbischen politischen Gefangenen **Dragoljub Jovanović** mit dem Titel „Kad umremo mi krvnici, ne će biti svjedoka...“ (deutsch: „Wenn wir Henker sterben, wird es keine Zeugen geben...“). Jovanović beschreibt nämlich das Massaker an Kriegsgefangenen und Zivilisten (meist Kroaten) im Frühjahr 1945 in Slowenien, nachdem die britischen Streitkräfte die Flüchtlingsmenge an die jugoslawischen Partisanen übergeben hatten. So heißt es beispielsweise in einer Zeugenaussage über das anschließende Massaker: „Diese armen Menschen, diese Opfer, wurden zu meiner Kompanie gebracht, meist in krankenhausähnlichen Lastwagen. Sie waren alle in ihrer Unterwäsche. Kinder mit ihren Müttern in Hemden. Alle ihre

Hände waren mit einem Telefondraht hinter dem Rücken gefesselt. Die Soldaten warfen sie wie Vieh aus dem Lastwagen. Sie fielen auf das Gras und versuchten zu entkommen, aber auch ihre Beine waren gefesselt. Alle schrien vor Angst. Zwei Soldaten meiner Kompanie packten jeden von ihnen an den Händen und brachten sie an den Rand des Grabens, mit dem Gesicht zum Loch gewandt. Sie hielten ihn fest, während der Mörder die Waffe an den Hinterkopf des Opfers hielt und den Kopf mit einem kurzen Schuss in Stücke schoss. Die beiden schoben den Leichnam in das Loch. Neben jedem Mörder standen zwei mit Gewehren an der Seite, um diejenigen niederzuschlagen, die noch Lebenszeichen von sich gaben. Diese beiden rannten zurück zum Lastwagen, um sich das nächste Opfer zu schnappen. (...) Diese Schreie, diese Schreie der Angst. Das Wimmern von Müttern mit Kindern, die sich an ihre Röcke klammern. Entsetzt. Die Kinder wissen nicht, was vor sich geht. Sie weinen nur, weil sie ihre Mütter weinen hören. Manche Mütter tragen ihre Kinder in ihren Armen. Die Soldaten packen das Kind

und werfen es in das Loch, gefolgt von einer Salve. Die Mütter weinen und flehen, ihre Kinder zu verschonen. Die Frauen werfen sich auf den Boden. Sie küssen die Stiefel der Soldaten. Bis sie sich unter der Explosion zusammenrollen und verstummen. Einige reißen sich noch los und beginnen zu rennen. Das macht die Mörder wütend. Jetzt schreien und fluchen auch sie. Der Schaum löst sich wie Seifenblasen von ihren Lippen und fällt auf sie. Mit ihren Ärmeln wischen sie sich Speichel und Blut aus dem Gesicht. Und bei allen sind die Nerven bis zum Zerreißen gespannt...“

Und auch nach dem Zusammenbruch des Kommunismus und dem Zerfall Jugoslawiens wurde niemand für diese Massaker zur Rechenschaft gezogen...

IN THIS ISSUE

For centuries, the history of the Croatian people has been marked by political prisoners: individuals who, due to their beliefs and their fight for Croatian state independence, ended up in Venetian, Austrian, Hungarian, or Yugoslav-Serbian prisons. Taking into consideration biological facts, the Croatian Law on the Rights of Former Political Prisoners, in its original version from 1991, defined Croatian political prisoners as individuals who, from December 1, 1918 (the date of the establishment of the first Yugoslav state) to May 30, 1990 (the constitution of the first democratically elected Croatian Parliament), were deprived of their freedom because of their political beliefs and their struggle for the independence of Croatia. This magazine is dedicated to these people, and above all, they have been contributing to it for three and a half decades with their contributions. Now, finally, in collaboration with the Croatian Film Institute from the United States, a documentary film about Croatian political prisoners in the Yugoslav, especially communist era, is being prepared.

*

Tihomir Nuić writes about manipulations regarding the refugee camp in El Shatt in the Sinai Desert. This camp housed a significant number of Croats from the coastal areas and Adriatic islands in 1943 and 1944. Their fate has been the subject of Yugoslav and communist manipulations for decades, when in reality, it is about the tragic

consequences of the Yugoslav communist leadership's incorrect assessment of the military and political consequences of Italy's fall. Because of this, more than 800 people, mostly children, left their bones in the Sinai Desert.

*

Darko Utovac presents a contribution to the history of anti-Yugoslav and anti-communist resistance in southern Croatia, describing the actions of the so-called "križari" (crusaders) in the Neretva River Valley in 1945/46. In parallel, we are sharing excerpts from the book of Serbian political prisoner **Dragoljub Jovanović** titled „When

but their legs were also bound. They all screamed in fear. Two soldiers from my unit would grab them by the arms and bring them to the edge of the pit, with their faces turned toward the hole. They would hold them while the executioner pressed a pistol against the back of the victim's head and blew their head to bits with a short burst. Those two would then push the corpse into the pit. Two more soldiers with rifles were standing on each side to finish off those who still showed signs of life. Those two would rush back to the truck to grab the next victim. (...) Those screams, those screams of fear. The lament of mothers with their children clutching to their skirts.

Frantically. Children don't understand what was happening, crying only because they heard their mothers cry. Occasionally, a mother would carry her child in her arms. They would grab the child and throw it into the pit, followed by a burst of gunfire. Pleading

Hvar cathedral

We, Executioners Die, There Will Be No Witnesses..." Jovanović describes the massacre of war prisoners and civilians (mostly Croats) in Slovenia in the spring of 1945, after British forces handed over the refugee masses to Yugoslav partisans. Here is a testimony of the massacre that followed:

„In my unit, those poor souls, those victims, were brought in trucks, mostly of a medical type. They were all in their underwear. Children with their mothers in nightshirts. Their hands were tied with telephone wire behind their backs. Soldiers would throw them out of the trucks like cattle. They would fall on the grass, trying to escape,

and begging for their children to be spared. Women would throw themselves to the ground. They kissed the boots of the soldiers. Until they curled up under the gunfire. Some managed to break free and started running. This enraged the killers. Now they were screaming and cursing too. Foam would form at the corners of their mouths like soap bubbles and fall on them. They wiped saliva and blood from their faces with their sleeves. And slowly, the nerves of everyone began to give way..."

Even after the collapse of communism and the dissolution of Yugoslavia, no one was held accountable for these massacres...

P R E S U D A

U I m e N a r o d a !

Okružni narodni sud za Liku u Gospiću u vijeću sastavljenom od Gladović Izidora suca Okružnog suda, kao predsjedatelja, Matić Jandre i Benčić Milana kao prisuditelja, te Kučan Marije kao zapisničara, u kriv. predmetu protiv Smolčić Marka zbog kriv. djela iz čl. 3 toč. 3 i 7 Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države na gl. raspravi održanoj dana 9. siječnja 1946. u prisustvu optuženoga Smolčić Marka zastupnika Javnog tužioca Kukavina Mile i branitelja optuženoga Devčić Josipa, donio je :

P r e s u d u

Optuženi SMOLČIĆ MARKO, rođen 1926 godine u Lipicama kotar Brinje, sin pok. Petra i Jele rodjene Bičanić, prebivalište iz Lipica, neoženjen, rkt. vjere, Hrvat, državljanin FNRJ, zemljoradnik, bez imovine, pismen, slabog odnosa prema NOP-u, nekažnjavan, u istražnom pritvoru od 29. X. 1945;

K r i v j e :

1/ što je kao ustaša-borac od početka 1944. g. pa do oslobodjenja učestvovao u raznim akcijama i pljački od imovinom progonjenog naroda Brinjskog kotara,

2/ što se je od oslobodjenja pa do 29. X. 1945. nalazio u odmetništvu od narodnih vlasti, te se sakrivao u šumi, oko kuće i u svojoj kući;

pa je time počinio činom pod 1/ krivično djelo iz čl. 3 toč. 3 Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države, a činom pod 2/ kriv. djelo iz čl. 3 toč. 7 Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države;

toga radi o s u d j u j e se po čl. 4 toč. 1 i 2 Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države, a primjenom čl. 11 Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države na kaznu lišenja slobode u trajanju od tri (3) godine, te na gubitak političkih i građanskih prava u trajanju od jedne (1) godine.

Optuženome se u osuđenu kaznu uračunava, izdržani istražni pritvor od 29. X. 1945. pa do 9. siječnja 1946.

Protiv ove presude nezadovoljna stranka imađe pravo žalbe na Vrhovni sud Hrvatske u roku od 8 dana od dana uručenja ove presude računajući .

R a z l o z i

Javni tužioc optužuje optuženoga zbog kriv. djela iz čl. 3 toč. 3 i 7 Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države počinjenih činima opisanima pod toč. 1 i 2 sa optužnice od 21. XII. 1945. broj 851/45.

Optuženi priznaje da je u mjesecu rujnu 1944. m. bio mobiliziran i stupio u 6. satniju VI. ustaške bojne i da je u toj oružanoj formaciji ostao sve do oslobodjenja Brinje od Jugoslavenske Armije.

Priznaje da je kao pripadnik te oružane formacije nalazio se na položajima u Bukovlju, i da je odlazio na patrole u selo Maljkoviće i sa ostalim ustašama prisiljavao ljude da gube drva u Brinje.

Optuženi nadalje priznaje da je kao pripadnik te oružane formacije odlazio tri puta u akciju na Boraži kraj .

Optuženi, ali poriče da nije učestvovao u nikakovim zločinima a niti da ih je sam izvršivao.

Optuženi konačno priznaje da je po lije oslobodjenja nalazio se sakriven od narodnih vlasti u šumi oko kuće i u svojoj kući.

Svjedoci Smolčić Petar, Smolčić Jela i Smolčić Marija, čiji iskazi su pristankom Javnog tužioca i optuženoga pročitani na gl. raspravi, suglasno su iskazali da se je optuženi, po nagovoru svoje majke, sakrivao od narodnih vlasti u šumi, oko svoje kuće i u svojoj kući od časa oslobodjenja sve do 29. X. 1945. kada je bio uhapšen .

Zorica
K.8/45.

P R E S U D A
U IME NARODA!

Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okrug Liku, sastavljen od Dragosavac Božana predsjednika, Hećimović Milana, Glumičić Marije, Čačić Josipa i Tišma Djure, članova suda te Tepavac Milana tajnika i zapisničara u krivičnom predmetu protiv Duić Anke zbog zločina protiv nacionalne časti iz čl. 1 i 2 tač. 1, 2 i 3 Odluke o z.n.č. nakon održanog javnog pretresa u prisutnosti javnog tužioca Vuinović Marka, optužene lično i njezinog branitelja Kljaić Petra, dana 9/VII.1945

p r e s u d a o j e:

Optužena Duić Anka pok. Jure i majke Kate rođj. Vignjević, rođjena godine 1894. rodom i prebivalištem iz Gospića, hrvatica, vjere rimokatoličke, neudata, bivša činovnica poreznog ureda, navodno ne kažnjavana sada na slobodi

k r i v a j e:

Što je za cijelo vrijeme okupacije saradnjivala sa ustašama, istupala otvoreno protiv NOP-a i popularisala ustaše i njihova zločinstva te što je u više navrata učestvovala sa ustaškom stožernicom Samardžija Maricom, Bušnjeta Zorom i popom Jolom u dogovorima i na sastancima na kojima su se krojili planovi protiv svih onih koji su radili ili simpatizirali sa NOP-om, na pokon što je i inače održavala prisne i prijateljske odnose sa Bušnjeta Zorom, popom Jolom i drugim zloglasnim prvacima ustaškog pokreta te se tim svojim djelovanjem teško ogrešila o nacionalnu čast počinivši zločin protiv nacionalne časti iz člana 1 i 2 tač. 1 2 i 3 Odluke o z.n.č. Hrvata i Srba u Hrvatskoj pa se radi toga

o s u d j u j e:

na 6 (šest) godina gubitka nacionalne časti i na 2 (dvije) godine prisilnog rada.

U izrečenu kaznu prisilnog rada ima joj se uračunati već izdržani pritvor od 16/IV.45. do 4/VII.1945.

Protiv ove presude nema pravo žalbe.

O B R A Z L O Ž E N J E

Javni tužilac tuži optuženu, da je za cijelo vrijeme okupacije saradnjivala sa ustašama i istupala otvoreno, širila ustašku propagandu i odobravalala ustaška zločinstva, učestvovala u više navrata sastancima sa ustaškom stožernicom Samardžija Maricom, Bušnjeta Zorom i popom Jolom, na kojima se dogovaralo i krojilo planove protiv saradnika i simpatizera NOP-a, zatim što je održavala prisne i prijateljske odnose sa popom Jolom i drugim zloglasnim prvacima ustaškog pokreta.

Optužena u svojoj obrani navodi, da joj je bilo poznato, da je Pavelić prije rata otišao iz Jugoslavije radi nezadovoljstva što se sa Hrvatima nepravilno postupalo, te da je radi toga u punom zadovoljstvu dočekala proglašenje NDH-a. Gledala je gdje ustaše progone kroz Gospić povezane ljude, nepoduizimajući nikakovi mjera da koga spasi. Nije - veli - imala ni pojma o pokolju srpskog naroda. Navodi dalje da je bila najbolja prijateljica sa Bušnjeta Zorom, kod koje je stanovao i pop Jole, a koji je koliko ga pozna, bio dobar i sa kojim se sastajala nekoliko puta radi službenog razgovora. Da nije odobravalala ustaški red niti nagovarala na neke zločine.